Dat des Duyvels wet swaar is ende lastigh

D.V. Coornhert

bron
D.V. Coornhert, ‘Dat des Duyvels wet swaar is ende lastigh’, uit: D.V. Coornhert, *Wercken. Deel I*, Jacob Aertsz. Colom, Amsterdam 1631

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/coor001datd02_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

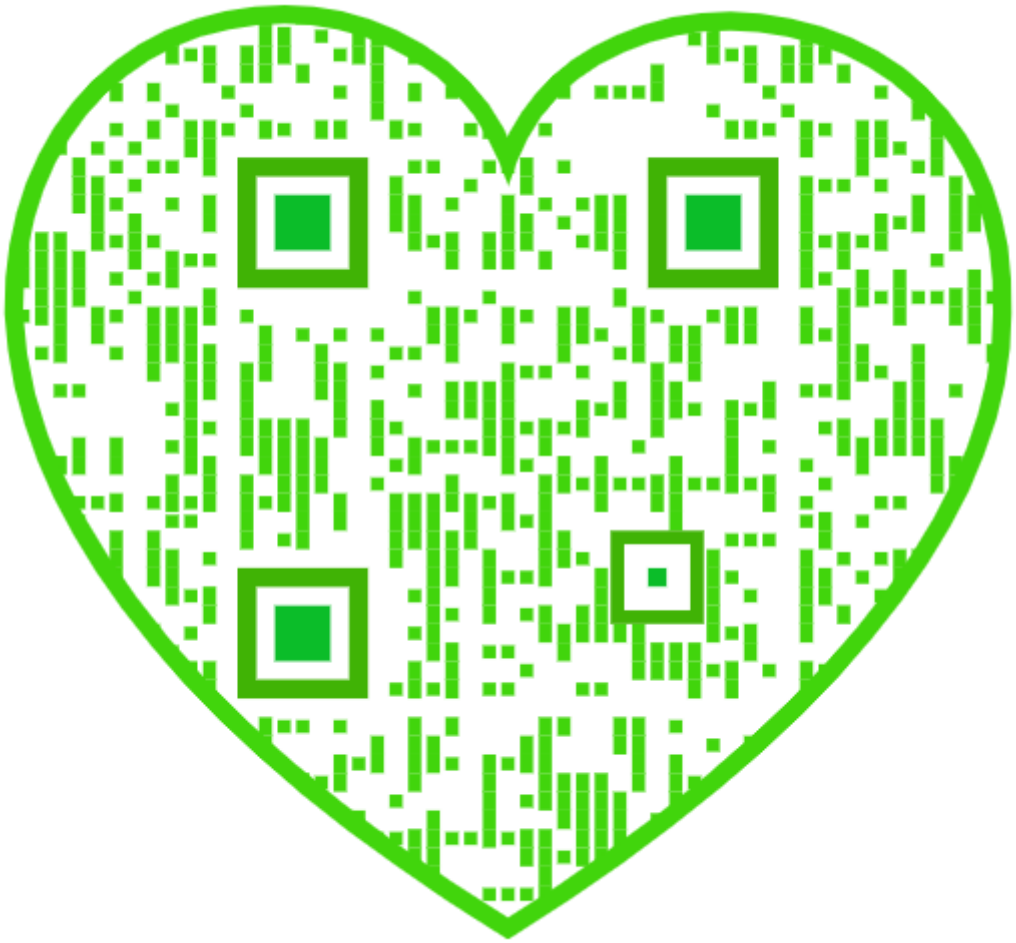

Dat des Duyvels wet swaar is ende lastigh.

DOOR D.V. COORNHERT.

Sap. 5.7.
Wy zijn moede geworden in den wegh der ongerechtigheyt, &c. Wy hebben sware wegen gewandelt.

Sap. 17.22.
Sy waren hen selven swaarder als de duysternisse.

Syr. 21.4.
Alle ongerechtigheyt, is als een swaert aen beyden zijden scharp, welck wondinge niemant genesē mach.

Isa. 57.19.
De Godloosen en hebben geenen vrede.

Dat des Duyvels wet swaar is ende lastigh.

Eerste Capittel.
Dat des Duyvels Wet swaar is.

Omme vande swaarheyt des Duyvels Wetten te spreken, is eerst van noode te verstaan dat *swarigheyt is een gequel des gemoets, welcx byblijvinghe den menschen verdrietigh, moeyelijck ende lastigh valt.* De Hooftsomme van alle sulckdanighe menschelijcke swarigheyden is gheleghen in't derven van't gunt men gaerne heeft, of in't hebben van't gunt men gaerne ontbeert. Ongaerne derftmen dinghen, of diemen nootlijck behoeft, of diemen onder eenigh behaaghlijcke ghedaante begheert, oock mede heeftmen ongaerne de dinghen die men voor quaat aansiet. De nootlijcke behoefte is tweereley, te weten innerlijck ende uyterlijck. De innerlijcke is der Zielen voedtsele, namentlijck het levendighe + Woort Gods, soo *de Mensche nyet alleen + en leeft by den broode, maar by alle woorde dat + uyt den monde Godes comt.* +Deut.8.4.
Maar d'uyterlijcke noodtlijcke behoefte is cost ende cleederen voor den Lichame. +Matt.4.4.
Dese twee behoeftelijckheyden werden wel te recht noodtlijck ghenoemt: want +Luc.44.
gheen Mensche en magh die, nyet alleen nyet sonder swarigheyt, maar oock nyet sonder sterven ende bederven. Dit behoeft gheen bewijs, overmits yeghelijck kondt is dat de Menschen sonder spijse ende drancke in den vleesche nyet en moghen levendigh blijven. Oock is nyemandt verborghen dat de Ziele sterven moet, die Christum, t'Broot des Levens, niet en nuttight.

ij Capittel.

De begheerlijcke dinghen zijn oock tweereley, als uyterlijcke ende innerlijcke. De innerlijcke zijn der Zielen goeden, alle salighe deughden, als Gherechtigheyt, Waarheyt, Liefde, Cuyscheyt, Goedertierenheyt en□ dierghelijcken, inder Menschen Zielen vlietende uyt den eenighen overvloeyenden Fonteyne alder Deughden Christo Iesu. De Begeerlijckheyt van desen wert gheboren uyt de kennisse vande natuyrlijcke schoonheyt der selver. De kennisse komt uyt ondervindinge in ernstlijck soecken, maar t'soecken heeft sijnen oorsprongh uyt de bevoelijcke noodtrdruftigheydt deser Deughden ende begheerlijcke of wenschelijcke Goeden der Zielen. Dese heylighe Begheerlijckheyt ghelooft de Waarheyt, die t'verkrijghen + der Deughden belooft, begheert die in Waarheyt + het begheerde. Want men verkrijghet altijt datmen +Matth.7.7, 21.22.
begheert na den wille Godes. Ende want dese Begheerte spruytende is uyt het +Ioan.16.23.
nootdruftigh behoeven der Deughden, soo machmen die voorsz innerlijcke begheerlijcke dinghen oock wel te recht noodtdruftigh noemen. Maar d'uyterlijcke begheerlijcke dingen en zijn van selfs nyet nootdruftigh, dan worden sulcx inder Menschen sinnen door den inghewortelden Waan of aangheerfde Opinie. Men mach ghesont ende deughdelijck, oock in vreden leven sonder een Coning, Prince, Hertogh, Graaf, Ridder, Raadt, Stadthouder of Burghermeester te wesen, sonder over alle t'Landt deur vroomheyt, rijckdom of gheluck vermaart te wesen, sonder in alle overvloedige leckerheyt ende weeldigh ghebruyck van vrouwen, van cierlijcke

kleederen, van hooghe palaysen, ende sonder inde besittinghe van oneyntlijcke ackers, huysen, renten ende ontalbare gouden penninghen te wesen. Nochtans betoont de daghelijcksche Ondervindinghe dat een Ghierigaert de kisten vol ende t'herte ydel hebbende, hem selve een willighe behoefte maackt van t'gunt hem sijn zotte Wane ende godloos wantrouwen Godes vroedt maackt noch te ghebreken aan sijne Rijckdommen. T'selve gheschiet nyet min inden Staetsuchtighen van selfs nyet noodtlijck en zijn, soo en zijn sy oock uyter natuyren nyet begheerlijck, dat is, nyet schoon, lieflijck noch waerdigh genoegh omme vanden Mensche die een Beelt Gods ende Godlijcke Creature is begheert te werden. Hooghe staet is een lastige verwaantheyt, vleeschelijcke wellust, een hongherende droom een Rijckdom, een quellend' ongenoeghen: Maar de voorsz innerlijcke begheerlijcke dinghen zijn heyligh, heerlijck, lieflijck, soet ende eeuwigh, ende daaromme uyter naturen van self waerdigh om bemint te werden van den onsterflijcken Mensche.

iij. Capittel.

De noodtdruftighe dinghen metten innerlijcken begheerlijcke dinghen zijn altijt in eenen yeghelijck eenreley ende hem selve ghelijck, hebben oock een eynde: Alsoo streckt het nootdruftigh eten en drincken tot des lichaams onderhoudenisse, ende het cleeden tot der Leden bedeckinghe, waar af nyet hongheren, nyet dorsten, ende nyet te vervriesen het eynde is. Soo ghewis als alder menschen lichamelijcke nature noodtlijck gheneghen is tot voedtsel ende decksel, soo ghewis is oock alder Menschen ghemoedt gheneghen (of om bat te segghen, als metten vlammen opwaarts stijghende) tot Gode, diens H. Woort alleen de gheestelijcke spijs, dranck ende cleedinghe is der gheloovighe Zielen, welcx eynde is saligheyt, dat is, vereenighinghe met sijnen Schepper Godt, ende het eeuwighe gebruyck van 't smakelijcke Manna, Christus, ende vanden nieuwen soeten Most sijnen Geest der Waarheyt. Daar beneven en magh't oock nyet feylen of de menschen, welcker nootdruftigh behoef eenighe kennisse heeft vercreghen vanden heerlijcken chieraden Christi (verstaat de Godlijcke Deughden, daar af hy Ghebenedijdt, den vollen Schrijn is) en moeten oock nootlijck lustigher ende begheerlijcker werden omme meer deughden ende goedts te bekennen ende vercrijgen: t'welck oock altijt gheschiedt, overmits de Wijsheyt haren Soecker int ghemoete loopt, ende de Vaderlijcke Liefde liever gheeft dan de Menschen ontfanghen.

iiij. Capittel.

Maar also en ist nyet met d'uyterlijcke, begheerlijcke ende ontsichlijcke dinghen. Want die en zijn (soo hier voor blijckt) nyet noodtlijck, nyet in allen Menschen, nyet altijt, noch oock nyet eenreley, maar verscheyden, menighvuldigh ende een verwert Babelsch werck, soo dat het ghene dat van den eenen, als het alderwenschelijckste Goet, begheert wert, vanden anderen als't alderhatelijckste Quaat wert ghevreest, ende dit al na de verscheydene menighvuldigheyt der bedrieghelijcke opinien, die d'onverstandighe Werelt regeeren. Die daar wanen nemmermeer ghenoegh te hebben, begheeren sonder ophouden de Rijckdomme: anderen hem selve boven yemande behaghende, begheeren des volcx lof. Zijnder die't vermoghen van heuren quaden wille te volbrenghen voor t'beste achten, dese begeeren of self te regeeren, of by den Regenten te verkeeren. Maar die de weelde aansien voor smenschen hooghste Goet, begeeren alle t'ghebruyck van vleeschelijcke welluste. Van ghelijcken vreest elck het contrarie van sijne begheerten. Alsoo vreest de teedere wellustighe voor pijn of smerte, ende de moghende voor onderworpenheyt. Wederomme vreest de geltsuchtighe voor de vermaartheyt uyt beduchten dat sijn bekende Rijckdomme van velen belaaght ende vermindert soude moghen werden. Niet minder en veracht de faemgierighe de vergaderinghe ende bewaringhe des ghelts, als een hinder van fame. Oock zijn de eynden ende meeninghen, daar deur dese onnootdruftige dingen begheert werden, onghelijck. D'een begheert ghelt om in weelde te gheraecken, d'ander begheert tot macht te komen, de derde om deur de milde uytdeylinghe een roem rijcke name te verwerven. Alsoo arbeytmen oock na de mogentheyt ende staten om rijck te worden, om den vrunden te helpen of den vyanden te krencken, ende dierghelijcken.

v. Capittel.
Onderscheydt tusschen de noodtsakelijcke ende onnootsakelijcke dinghen.

De inwendighe noodtsakelijcke dinghen, de Ziele aangaande, werden lichtelijcken ende altijdt ghewis verkreghen vanden ghenen dies inder waarheyt deur de bekende noot van den Vader des Lichts gheloovigh begheeren. Hoe lichtelijck de nootdruft des lichaams als cost ende cleedt (verstaet den noodtdruft ende gheen overvloedt) vercreghen wert, blijckt by d'alder armste ende verachtste, oock onnutste menschen. Maar wat ancxstigher sorghvuldigheyt ende wat onophoudelijcker moeyten, arbeyt, periculen, etc. de waners daghelijcx lijden om t'verwerven vande onbehoeftighe begheerde dinghen, siet elck in ander beter, dan ment in sich selfs (overmits het volck meest al droomt) bevindt ende geware werdt. Alle t'ghebruyck vanden nootdruftighen dinghen soo wel uyterlijck als innerlijck is altijt lustigh ende soet, soo de ghene die hongherigh droogh broot eten ende dorstigh water drincken dagelijcx bevinden: Daer tegen is alle onnoodtdruftigh ghebruyck (als te vele zijnde) lastigh, bitter ende verdrietigh: soo t'spreeckwoordt wel seydt, te veele is onsoet. Het ghebruyck van nootdruft is ghesondt, sterck ende onderhoudt den Menschen: maer wie en verstaet nyet dat d'overvloet de nature quetst, krenckt ende verderft? Is t'ghebruyck vande nootdruft (so innerlijck als uyterlijck) veyligh, seker, vrolijck ende sonder sorghen:

het onnootdruftighe is onveyligh, periculoos, treurigh ende vol sware sorgen. Redene. D'innerlijcke onsichtbare nootdruft en mach gheen Mensch d'ander ontjaghen of benemen, ende den slechten nootdruft en misgont nyemandt den schamelen, die oock onder den Moorders wesende so de Poëten seggē) onbeschroemt zijn: Maar den Rijcken werden hun onnootdruftige goeden vande Moghende afgheschat, vanden Bedrieghers belaaght, vanden Gheweldigen berooft, ende vanden Listigen ghestolen. Somma de nootdruftighe zijn wesentlijcke, natuyrlijcke, nutte, ende (door Gods ghenade) ons eyghen goeden: Daar teghen zijn de onnootdruftighe, schaduwelijcke, onnatuyrlijcke, schadelijcke ende vreemde goeden.

vj. Capittel.
Vanden Duyvel.

Ghehoort dan wat swarigheyt is en waar inne gheleghen, eyscht nu oock gheseyt te werden eerst vanden Duyvel ende dan oock van sijne Wette: op dat dese dinghen by malcanderen gevoeght zijnde, te lichtelijcker blijcken mach of des Duyvels Wetten swaar zijn dan nyet.

Tot verscheyden plaatsen inder Schrifturen vindtmen den Duyvel met veele sonderlinghe namen ghenoemt, die alle sijnen boosen aart verclaren: als Sathan, dats Overtreder of Wedersaker, Behemoth dats een Dier ('twelck men breydelen ende toomen moet, Psal.31.) Belial, dats Heerloos, Diabolus, dats Beschuldigher of Wroegher, Item een Coningh over den Kinderen des hoomoets, Iob.41. Den gheest des wraecx, Eccles.39. Een briesschende verslindende Leeuwe, 1.Petri 5. Een gheest der dolingen, 1.Tim.4. Een gheest der onkuysheyt, Oseas 4.5. Een slaperighe gheest, Esa.29. Een Zaeyer van oncruydt, Matth.13. ende een Prince der duysternissen, Ephes.6. met duysent dierghelijcke schandtnamen. Maar boven al beschrijft hem de Mout der Waarheyt klaarlijck met twee namen, te weten Moordenaar ende Loghenaar. Want daar inne nyet alleen uytgebeeldt en is wat hy inden Menschen werckt, dats moorderye der Zielen, maar oock mede de middel waar deur, dats de Loghen, daar sijne Wetten ende Gheboden inne bestaan: soo ter contrarie de Geboden van onsen Salighmaker inder Waarheyt bestaan. Het quade zaadt des Duyvels twelck hy inden slaperigen, traghen ende onachtsame Menschen zaeyt is misbruyck der dinghen, die in sich selfs nootdruftigh ende goet zijn, tot een verdruckinghe van't goede zaedt des Godtlijcken woorts in ons. Want hy menght in't eten ende drincken Gulsigheyt, int kinder-telen Onkuysche geylheyt, int geselschappe Twist, int oordeelen Ionste, int coopmanschappen Valscheyt, ende in alle menschelijcke wercken Eygensoeckelijckheyt. Alle dit volbrengt hy indē roeckeloosen Menschen soo bedecktelijck dat oock onder sijnen Dienaren de vruchten van sijnen helschen zade, met deughtlijcke namen gheblancket werden. Alsoo noemtmen den Hardtneckighen stantvastigh, den Partijdighen yverigh, den Gierighen vroedt, ende den Deurbrengher

mildt. Hier door werdt Hoovaerdije voor grootmoedigheyt, pluymstrijckerije voor vrundelijckheyt, ende hypocrisie voor Christelijckheyt gehouden ende gheacht. Is dit nyet + te recht in een Engel des lichts vermomt ghegaan? Dese helsche Engel bracht tweedracht inden Hemele, bedrogh int Paradijs, nijdt ende moort tusschen d'eerste ghebroerders, ende het verderflijcke eygen behagen in alder menscher herten. Of hier geen ander bewijs meer by ghevoeght en werde, wat bot of ruydt verstandt en soude nyet konnen mercken dat het wel lastige wetten moetē zijn die sulcken bloedighe, valsche ende boose Pharao ende Tyran sijne ellendige slaven opten neck bindet? Maar om dese verkeerde opinie, dat het licht ende lastich is den Duyvel te dienen (soo vele in my is) te nyet te doen inden ghemoeden der goetwillighen, en sal ick de vordere moeyten nyet sparen, ende sulcken voort van des Duyvels Beloften ende Wetten. +2.Cor.11.

vij. Capittel.
Van des Duyvels Beloften.

Hy en belooft ons noch huydendaaghs anders nyet dan hy in't Paradijs Adam ende Eva beloofde, dat is, te worden als Goden, ende dit nochtans deur verscheyden middelen na elckerlijck gesint is, den genen, welcker opinie acht dat geen dingh te behoeven t'alderbeste is, belooft hy Rijckdomme, beveelt hem daer sijn hert ende sin op te setten, ende sijnen God af te maken, op dat hy de Rijckdommen verworven hebbende, nyemant en behoeve, maar self de Man ende sijn eygen God soude mogen zijn. Die machtigh te wesen voor t'best aansien belooft hy moghentheyt, bevelende nyemandt benevens hem te lijden, op te stijgen ende sijnen stoel oock boven den Alderhoochsten te stellen, met verachtinghe vanden Almogenden. Zo belooft hy den wellustighen opinien weelde, en in summa elckerlijck t'gunt hy voor sijn opperste goet verkoren ende hem selven mede verbeeldet heeft. Alle welcke dingen, te weten Rijckdom, Macht ende Weelde, in sich selven nyet quaadt zijnde, den verkeerden ende quaden, quaedt en verkeert werden. Ende dit deur d'opinie die nyet zijnde, t'selve verkloeckt ende verlustight in der Onwijsen ooghen. Laat nu besien wat Saligheyt of Godtlijckheyt de Menschen moghen verwerven deur dese drie principale Appelen, daar alle de Werelt met Adam afbijt, als namentlijck Rijckdom, Hoogheyt ende Wellust.

viij. Capittel.
Ofmen deur de voorsz Middelen oock verkrijght het beloofde.

Men mach nyet twijfelen aan de onverstādigheydt der gheenre die t'gunt dat hun t'quaatste is verkiesen, ende henluyder alderbeste goet verachten. Want der wijsheyts aart is t'beste in allen te verkiesen. Alle Menschen dan die t'verganckelijcke, onsekere en vreemde goet voor t'eeuwige, sekere ende eygen verkiesen zijn onwijs, soo t'gemeene ende oude spreecwoort verclaert, *Hy is zot ende onvroet, die t'verganckelijcke kiest voor't eeuwighe goedt.* Sulckdanige Zotten en kennen dan oock den aardt ofte nature nyet vande verkoren Rijckdomme, Hoogheyt, Vermaartheyt en Weelde. Oock is henluyden onmoghelijck het onbekende recht ende wel te ghebruycken. Nu en derftmen nyet alleen den nut ende oorbaar van den dinghen

diemen misbruyckt, maar men heefter ter contrarien hinder en schade af. Dit sietmen in de Dronckenheyt, in Geltsucht, in + de Onkuysheyt ende in allen anderen quaden, oock in schip, paert, swaart, rijckdom, etc. Daar teghen de kennisse venijn recht kan ghebruycken ende tot gesontheyt doen gedijen. So veele schelet dan dat dese Logenaar sijne geloovigen de volkomen ghenoeghsaamheyt of saligheyt, die hy in sijn beloofde Godtwordinge voorbeelt, geven soude, dat sy oock juyst deur sijne middelen het contrarie verwerven, te weten, gebreck, onsaligheyt ende een vereeninghe met heuren God en vader den Duyvel. Maar dit eyscht wat breeder verklaringhe van elck der voorsz middelen, ende eerst van den eersten ende gemeensten Appel die hy den sijnen biedt om mede te spelen, ende den doodt aan te eten, dats Rijckdomme.

+Promethei Licoste 5.

ix. Capittel.
Of Rijckdomme den Mensche mach brenghen tot een volkomen ghenoeghsaamheyt.

Alle die Rijckdommen begheren, en verkrijgen die nyet, en alle die Rijckdommē verkrijgen, en vernoegen daar mede nyet, want men vinter selden een die metten Evangelischē godloosen Rijckaart noch segghen kan, verzaat u nu mijn Ziele. Het ongenoegen dan van dese beyde, twelck meest alle de werelt is, blijckt so opentlijck, dat nyet noodigh is yet meer daar af te segghen. Maar laat ons nemen sulck een indien men anders yemant soo geluckigh ende van sinne vint) die sijn volle wensch van Rijcdomme heeft verkregen, so dat hy geen gelt of goet meer en begeert, ende ondersoecken of dese Phenix de beloofde ghenoechsaamheyt ofte saligheyt deur sijn Rijckdomme mach verwerven, dan nyet. Dat dese aerdtsche draf dē hongher der Hemelscher Zielen soude versaden, is onmogelijck, want het Broot des Levens dat vanden Hemel is gedaalt, dat alleen vermach. Behoeft yemant hier toe noch eenich redelijck bewijs? Die mercke maar dat de Ziele eeuwigh, hemelsch, onsichtbaar en Godlijck is, hy sal terstont wel konnen begrijpen, dat geene tijtlijcke, aertsche, sienlijcke ofte creatuyerlijcke dingen de noodtlijcke innerlijcke behoefte der Zielen verzadē mogen. D'onnootdruftige dingen die yemant door sijn sotte wane hem selve vroedt maackt te behoeven, mogen weder door een ander waan onbehoeftigh of ghenoech verkregen te zijn geacht werden, So voor vande Zotten Evangelischen Rijckaart gheseyt is: twelck nochtans selden ghebeurt, want waan self geen wesen en nyet zijnde, oock eynde derft. Maar so onmoghelijck ist dat waan het wesen vernoegen soude, als eenen die hongerigh zijnde in slape valt, en droomt dat hy etet, of een die + met hongher een tafereel gaat aanschouwen daar alreleye spijsen in geschildert staan, door dien droom of door't aansien van de gemaalde spijse sijnen honger stelpen soude. Het gebreck vander Zielen voedtsel is een waarachtighe swaarheyt, wroeginge en gequel in allen herten der Zondaren: dese en mach met geene opiniose en selfs verzierde droomē, noch oock met alle dese gheheele sichtbare werelt, die vanden wesentlijcken levenden Godt nyet dan een ghespoor ende beelde en is, gheschildert door sijn almachtigh woort, geenssins gestilt, ghepayt

+Esa.29.8.

of verzaadt werden, het is onmogelijck. Vermacht dan de gheheele Werelt nyet, so en sal't oock voorwaar een van de alderminste gheele greyntgens ende deelkens des Werelts, uyten buycke der aerden gegraven, geenssins vermogen. In d'aldergrootste verkregen Rijckdommen, diemen oock nae wensch genoech waant, blijft de Ziele dan noch ydel en hongerig. Het moet voorwaar nootlijck also zijn. Want al ist soo dat de Ziele metten Lichame so groote gemeenschappe heeft, dat sy versaemt zijnde eenen Mensche make: so heeft en behoudt nochtans elck sijn pijn en lust, droefheyt en vreuchde soo geheel op hem selven, dat die Ziele vrolijck kan wesen in een sieckelijck of pijnelijck Lichaem: daar tegen kan 't Lichaem sijn wellustigh gevoel hebben, de Ziele treurich zijnde: nochtans met sulcken onderscheyt, dat een verstandighe vrolijcke Ziele nemmermeer haar vreughde en mindert, door't lang quelen vandē Lichame: maar dat een gesondt weeldigh Lichaam dickwils verdwijnt ende in teringe verteert, door't gestadigh treuren van een swaarmoedige Ziele. Laat ons nu de Ziele den Lichame, of een Ruyter, en het lichaam den kleede of Paert gelijcken. Men bedecke een gichtig been, een koortsich Lichaam, of eenē tantswerigen ghepijnighden mont met zijden, bonten, ende purpuren kleederen: sullen die vermoghen hebben den gicht, coortse, of tantsweer te verjagen? Of men stelle eenen hongherigen Ruyter met sijnen Paerde in een stallinghe of weyde, daar hoy en gras overvloedigh is, maar geen broot of menschelijcke spijse met allen: sal't weeldigh verzaden van't Paerdt den hongher des Ruyters boeten konnen? wislijck neen: So luttel mach de vercrijginge der lichamelijcke goeden, den noodtlijcken honger ende behoeft der Zielen verzaden. Want de Ziele behoeft Godes self: geen creatuyr is Godt, dat mach gheen creatuyr de Ziele vernoegen. So blijckt wederomme dat de Ziele het beste ende edelste deel vanden Mensche, ydel ende onvernoeght blijft, nyet teghenstaande 't Lichaam in volle weelde schijnt te baden.

Nu willen wy mede besien, of de Rijckdom den uyterlijcken Mensche, die 'tsnoodtste ende verachtelijckste deel is, oock onbehoeftigh can maken. De Processen der Ghemeenten, ende d'Oorlogen der Princen geven blijckelijck genoegh te kennen, dat Rijckdommen sulckdanighe sekere besittinge nyet en is, datmense den besitter nyet benemen en mach: maar datse benemelijck is, ende dat d'een d'ander die, of met liften of met ghewelt afhandigh maken mach. Alsoo behoeven de Rijcken oock der mogender macht om heure Rijckdom te beschermen ende haar die vredelijck te doen ghebruycken. Hoe yemant min goets heeft, hoe daar minder gearbeydt wert om hem sijn armoede of nootdruftigh luttel te berooven. Daar teghen is't ghewis dat groote Rijckdommen veele belaghers ende begheerlijcke vyanden hebben. So is licht hier uyt te mercken dat de Rijckdom behoeftigh maackt. Want de Rijcken behoevē Mogentheyt om heure overvloedt te beschermen, ende d'Armen niet: maer wat machmen hem benemen die nyet en heeft? Siet den rijcken Coopluyden veele ghelts by hun hebbende over landt reysen, hoe zijn heure waghenen met dienaren, knevelstaven, sint-roers, swaerden ende andere gheweren, en heure herten met sorghvuldicheyden ende ancxten beladen? Daar teghen loopt een schamel Werckman of Ambachts-gheselle oock sonder een broodtmes te hebben dickwils alleen deur duystere, diepe ende moordersche Bosschagien al singhende. Merckt hier doch eens grondtlijck (beminde Leser) op het schadelijck en gemeene bedrogh van dit arghelistighe, aerdtsche en helsche Serpent. Het belooft den Menschen, deur't eten vā desen Appel, Goden te maken, hun selfs ghenoegh te zijn ende nyemant te behoeven. Nu schelet soo veele dat sy onbehoeftigh daar deur souden werden, dat

sy oock ter contrarien dies te meer behoeftigh zijn. Want heeft yemandt veel koeyen, hy heeft veel moeyen: heeft hy veel kostelijck huysraet, hy moet oock veel koffers ende kassen, groot huys (nyet sonder groot cruys) met veel lastige dienstboden, regeerders ende bewaarders hebben, soo dat groot besit groote hulpe en bystant vereyscht, die sy nyet behoeven en souden, indien sy nyet rijck en waren. Heeft dan de Mont der Waarheyt desen Duyvel sijnen eygen name nyet te recht ghegheven als hy hem een Loghenaer noemde?

Het ghebruyck der Rijckdommen is maar eenderley, twelck alleen is by den Vroeden die in als de Coninglijcke middelwegh wanderen ende bescheydene mate houden konnen. Maar ‘tmisbruyck is by den Zotten en menighvuldigh. Onder duysentreleye andere misbruyckē der Rijckdommen blijcken dese drie of de ghemeenste meest: namentlijck het verteren boven nootdruft, nochtans beneden ‘tvermogen: boven nootdruft ende boven ‘tvermoghen, ende beneden nootdruft, oock beneden ‘tvermogen. ‘Teerste is by den heerlijcken Mannen die men verstandigh ende gheluckigh acht: t’ander by den Deurbrenghers, diemen gheluckigh, maar zot acht: ende het derde by den Gierighen, die men zot ende ellendigh acht. Laat ons eens den grondt deser drie Personen ernstlijck van binnen deursien, ende eerst vanden eersten wijs gheachten: die nochtans een Zot is, want hy sijn herte aan ‘taertsche goet hangt, ende den rust of ‘tgenoegen der Zielen daar inne waant te vinden.

x. Capittel.
Of de Rijcken die veel hebben, ende veel (maar nochtans min dan sy wel vermoghen) verteren, de ghenoeghsaamheyt naast zijn.

Nyet te hongeren, niet te dorstē, ende nyet te vervriesen, is den nootdruft der menschelijcker naturen. T’verwerven van desen moet bearbeyt of besorght zijn van alle Menschen. Soo wie sulcx mette minste moeyte ende sorghvuldigheyt verwerft, dien moetmen het lustighste ende rustighste, oock het onbehoevelijckste leven bekennen te hebben, want hy minder sorgen en moeytens behoeft. Yemant deurwandere nu eens met sijne ghedachten de Paleysen en Huysen van dese heerlijcke groot-geachte Luyden: Hy aanmercke de menighvuldige kosten diemen int coopen en onderhouden moet doen aan die onnootdruftigee tapesserijen en schilderijen, vergulde, silvere en vaten, zijde behangselen van bedtstede, kostelijcke gewaden en cleynodten, paerden, honden en voghelen: en hy sie daar benevens oock op het loonen en kost-besorgen vanden onnutten laste des huys, namentlijck van een groot ghetal van Knapen, Maarten en Dienstboden: wat geldt het, hy sal metten Wijseman moeten segghen: [+] *Daar vele Rijckdommen zijn, daar zijnder oock vele diese verslinnen: wat baat dit den besitter dan dat hy die met sijn ooghen aanschout?* [+]Eccles.5.10.

Heeft hy daer inne anders gheen voordeel dan in't aenschouwen van dien (soo oock licht om mercken is, want hy soo wel als de schamele, maer een maghe versaden ende een Lichaam becleeden mach tot sijnder ghenyeringhe) wat voordeel doen hem sijne Rijckdommen dan buyten eenen schamelen Man? Wat anders dan dat hy minder rust ende meerder moeyten, sorghen ende bekommeringhen heeft dan de schamele Man? Can die de Rijckdommen vande gheheele Werelt nyet soo wel aanschouwen als de Rijcke?

Voorwaer nyemandt en heeft meer eyghendoms aan d'aertsche goeden, dan hy hier selfs [+] daar van en ghenyet, soo Christus uytdruckt, segghende: *Nyemandt en leeft van dat hy overvloedigh heeft.* Dit bewijst oock de rechtvaerdighe doodt, die nyemandt yet met hem laat draghen. Soo en heeft oock dese rijcke Rentmeester of uytdeelder der Rijckdommen (dat is de rijcke heerlijcke Man) nyet meer eygens dan cost ende cleedt, t'welck de schamele soo wel heeft als hy. Van d'overvloedt en is hy maar een dienaar ende sorghvuldigh Dispensier, die dat onder knapen ende maarten uytdeelt: Wat schadet nu den Schamelen van dese moeyten ende sorghen vry ende ontlast te wesen? Of wat baat den Rijcken dat hy van moeyten ende sorghen rijcker is dan de Schamele? De Rijcke moet veele anderen cost, cleet ende daar en boven noch veel andere onnootlijcke nootdruftigheyden besorghen: daar teghen en besorght de Schamele nyet dan voor hem selve den simpelen nootdruft. [+]Luc.12.15.

De nootdruft der naturen is licht ende ghereedt te vercrijghen, als der Rijcken moedtwil met sijn leckerheydt ende pronck den Hemel, d'Aerde ende water deurwroetende, nemmermeer ghepayt en can werden. Dat de natuyrlijcke behoefte licht, daar teghen d'overtallige wellust swaar om vercrijgen is, gheeft ons der dinghen natuyre self te kennen, ist maar dat wy daer op letten. Wie en verstaat nyet datter meer waters dan Wijns, meer Rogghe dan Amandelen, meer Souts dan pepers, meer Ossen ende Schapen dan Herten ende Hasen, meer wolle dan zijde, ende meer ysers dan gouts ende oock gereeder voorhanden is? Soo is dan oock het simpel ende slecht leven der schamele Menschen met weynigh sorghen ende moeyten beladen, ende ter contrarien het leven der voor beschreven heerlijcke Luyden, die veel hebbende, dat oock weeldelijck ende nyet boven heure incomsten ghenyeten ende verteren dorven, met groote ende menighvuldighe sorghen ende moyten beladen. Welcken heure sorghen ende moeyten hier voren gheroert, noch maar gheleghen zijn in't beschicken, in't coopen, in't bewaren der dinghen die in heure macht staen, om die t'sijnder tijdt ter eeren te moghen ghebruycken, ende met heurluyder heerlijcke huyshoudinghe ander luyder ooghen ende monden te verlustighen. Soude dese mijne Redene dan oock wel eynde moghen nemen, waar't dat ick bestondt te verclaren die oneyndtlijcke hart-eetsters ende slaaproofsters (ick meyne de gestadighe sorghen) die heur quellen inde vreese ende encxten dat heure have van weder, wint, van brandt, van Oorloghe ofte ander daghelijcksche onghelucken, van Dieven, van Bedriegers, van mogende Gheweldigers verminderen mach, ende hun vanden onvermijdelijcken doot eens ghewislijck altemale berooft sal worden? Ten is gheen loghenachtighe Geest (als desen Loghenaar de Duyvel met sijne beloften is) die daar ghesproken heeft door den Prediker, *O doodt hoe bitter is u ghedenckenisse den ghenen [+] die in sijn Rijckdommen een ghenoeghen neemt!* (of soeckt ende niet en vindt). Eyndtlijck, men vindt nauwelijck yemandt soo zot, die in meeninghe zijnde een verden wegh in de heete Sonneschijn te wanderen, liever hem selve met swaare bonte klederen [+]Eccles.41.1.

soude overladen, ende alsoo commerlijck den wegh van sijnen sweete bedruypen, alleenlijck om in den ooghen der ghemoetende heerlijck te schijnen: dan dat hy slechtelijck, rechtelijck, ende na nootdruft lichtelijck ghecleet, sijnen wegh met lusten ende onbekommert wandelen soude. So dan onwedersprekelijcken blijckt dat sulcke Rijcken die beneden t'vermoghen rijckelijck, nochtans in heuren persoone nyet gulselijck, teren, een behoeftigher ende ellendigher leven leyde, dan de Schamelen na nootdruft terende. Wat swarigheyt sal't dan vallen te betooghen de behoeftighe ellende vanden gulsighen, overdadighen ende onghereghelden Deurbrenghers?

xj. Capittel.
Vanden Deurbrenghers.

Voorwaar hebben de voorgaende wijs-geachte Luyden groote moeyten ende sorghen om heure groote goeden te beschermen, te beteren, de vruchten te vercoopen ende de incomsten te manen ende innen: Dese en hebbens nyet minder met heure groote goeden te verquisten, te verarghen, financien te soecken, den Boom self om te houwen, te vercoopen ende d'ontfanghen hooftsomme by nacht ende by daghes onder eenighen ruste te verslinden. Wie en soude nyet liever een verstandigh, nuchteren ende matigh leven, dan een zot, rasend' ende overdadigh leven leyden? Daar volght dan noch uyt een ghewisse armoede, die (als deur hun selfs schuldt veroorsaeckt) verachtelijck is, ende een ellendigh leven, twelc (als uyt weelden gheboren) boven al ondraghlijck is. Want onmaat vergaat, ende onghewoont is lebrekinghe. Voeght hier noch by de lichamelijcke quaden, diemen ghemeenlijck als een bittere staert in't eynde by den Deurbrengers vindt. Want ledighen sy heure buydelen met Hoeren; de pocken, leemten ende Lazarije vullen ghemeenlijck heuren Lichamen met etter, vuylheyt, stanck ende smerte. Of jagen sy Huys en Hof, Landt ende Zandt deur heure gulsighe, leckere ende dronckene kelen: men merckt aan de lickteeckenen dat het nyet al met ghesondtheyt verdouwet en wert: maar dat by-na in elck van den leden wat ghequelt blijft steken. Int hooft blijft pijne ende drayinghe, in d'ooghen druypinghe ende blindtheyt, ende inden mondt eenen stinckenden athem. De wanghen zijn bleyck, de lippen hanghen, de handen beven ende de voeten wancken. Inwendigh brandt de Lever met eenen ghestadighen dorst, de maghe is rauw ende altijdt bereyt tot braken, de beenen zijn gichtigh, ende alle de leden des Lichaams zijn swaar ende hun self een last. Ick swijghe hier noch de moeyelijcke swarigheyden die sy hebben int pleghen van dien, als daar de Hoereerder herteloos jaaght, sorghelijck by nachte loopt, ende hem een catijvighe slave maackt om eender Hoeren wille, ende daar de Dronckaarts inden beghinne Zotten, in't midden bloedighe Crijghsluyden,

ende in't eynde verwoede beesten personeren. Laat ons noch t'alderswaarste (dats de felle wroegher) achter rugghe stellen (Leser) wat dunckt u van't leven der gheenre die alsoo boven nootdruft ende boven vermoghen teren? Ist nyet moeyelijck, lastigh, ellendigh ende verdrietigh? Nochtans belooft henluyder Heere (ick meyne den Duyvel), der Loghenen vader) henluyden deur sulcx een licht, lustigh, weeldigh ende gheneuchlijck leven. Gaat nu heen ende ghelooft desen valschen bedriegher voort, tot een gewis bederven van Lijf en□ Ziele. Maar op dat de Gierige siende met valcken ooghen inden ghebreke vanden ghenen die in eenigh vanden twee boven verhaalde manieren van levens begrepen staan, die selve nyet en verachten: ende daar beneven met mols ooghen in heure selfs ghebreken (die niet klynder en zijn) siende, die selve nyet voor goet oordeelen ende daar mede smeecken? soo laat ons nu oock heuren state wat ondersoecken, om te besien, of die mette minste moeyten ende sorghen de lichamelijcke nootdruft kan benaerstighen.

xij. Capittel.
Vanden Ghierighen.

De Luyden die beneden t'vermoghen ende beneden den nootdruft terē zijn tweereley, van welcke eenigh eenvuldelijck ende d'andere tweevuldelijck ghierigh zijn. Die eenvuldighe Ghierigaarts beminnen ende soecken, sonder eenige eere te aansien, alleen t'gelt twelck sy als heuren eenighen afgodt vlijtelijck ende met alder getrouheyt dienen. Maar de dubbelde Gierigaarts arbeyden om t'gelt ende d'eere beyde naerstelijck te dienen en□ elck van desen te voldoen. Deser vindtmen meeste, ende van d'eerste minste, daar af ick nu eerst segghen wil.

Ghierigheyt bestaat sonderlinghe in twee saken, te weten in een onbluschelijcke begeerte van onnootdruftighe goeden, ende in een spaarlijck derven van den rechten nootdruft. Dese werdt gheboren uyt een wantrouwen Gods, die den Menschen ghestadelijck verbeeldt met een ancxte van ghebreck te sullen hebben. Door desen ancxte wroeten die Ghierighen met onophoudelijcke sorghen, na verkrijginghe van onbehoeftighe Rijckdommen: ende dat nyet alleene deur de ghemeene middelen der gheenre die Deught, Eere, Hemel ende Helle, oock Gode self (alleen om t gewins wille) verachten, namentlijck, deur bedrogh, valscheyt, woecker, gheweldt ende dierghelijcken: maar oock mede deur t'maghere sparen, derven ende ontberen van heurluyder natuyrlijcke nootdruft. Dit volck en doet in hun geheele leven nyet anders, dan of yemandt voor winde met goedt weder zeylende, willens in Zee springende hem selve verdranck uyt vreesen datter noch een storme soude moghen rijsen, daar inne hy by avonturen verdrincken soude: want de Ghierighe door 't beduchten vande toecomende armoede, die onseecker is, mits in heure overvloedige Rijckdomme willens ende onbenoodight een seecker ghebreck aanvaarden, lijden, ende hun selve aan doen: ende dat noch met onghelijck meer ellendighheyts (soo veele die aangaat) dan sulckdanighen zotte verdrencker sijns selfs. Want dese schijnt noch met eenen corten doodt te ontvluchten den ghestadigen ancxte vanden lichamelijcken doot, die (soo alle de verstandighen schrijven) vreeselijcker ende argher is dan de doodt selfs, welcke doodt hy noch ghewislijck eens lijden moet: Maar de Ghierighen quelt hem selve ghestadelijck met het willigh ghebreck, dat hy noch moghelijck wel ontgaan soude, al ghenote hy sijn nootdruft, ende is hem oock t'verlanghen sijns levens een

verlanginghe sijnder ellenden. Hier en boven mach de Gierighe sijnen onghenoeghelijcken ancxte voor't ghebreck soo luttel ontvluchten, dat die met de minderinghe sijnre Rijckdommen oock toeneemt, wast ende vermeerdert. Want gheldt (soo t'spreeckwoordt seyt) en stopt gheen ghiericheyt, maar ontsteeckt die, ghelijck inwerpinghe van hout den brandt nyet en bluscht, maar grooter ontsteeckt. Men siet oock voor ooghen dat inden ouderdom als d'andere zondelijcke lusten verwelcken, die Gierigheyt haren saysoen heeft ende eerst recht beghint te bloeyen. Als den wegh van't restgen sich meest ende lastights met veele teerghelts ende provands: ende hoe daar meer goets vercreghen is, hoemen meer goets behoeft om t'vercreghen te beschermen. Siet so maken de Gierighen hen selven (soo men seyt) onsaligh voor den tijdt. Dit heeft Esopus constelijck uytgebeeldt met sijnen hondt, die een stuck vleesch in sijnen monde over t'water draghende de schaduwe van dien grooter sagh, begheerlijck daar na greep, ende wesen met schaduwe verloor. Dit meynt oock Homerus met sijnen *Tantalo,* die ten halve toe int water staat, ende alreleye soete vruchten voor sijnen monde siet, nochtans hongher ende dorst lijdt. Want hebben sonder ghebruycken, is hebbende derven. Is dit ellendighe leven der Vrecken oock yet anders te ghelijcken dan een maanstondt, of doodtwarschap, daar alle spijse ende drancke overvloedigh, maar vrolijckheyt ende genoechte gebreck is? Men mach waarlijck nyet loochenen de openbare onversadelijckheyt, t'ghebreck ende de behoeftigheyt, die de Gierighen hen self maken deur henluyder onghenoeghsame opinie: Nochtans en kan ick nyet laten dese materie, als een vande ghemeenste ende ellendighste dienstē des Duyvels wesende, wat breeder voor ooghen te stellen: meslijck of yemandts herte deur't beschouwen sijns ghedaants in desen spieghele beweeght, ende hem tot de Waarheyt, Christum, keerende, daar af ghevrijdt mochte werden. De Prediker van [+] dese Luyden sprekende, seyt aldus: *Een vreck Man heeft dat goedt sonder redene, ende waar toe heeft de ghierighe Mensche dat gout? Die met alder naerstigheyt onrechtvaerdelijck te gader hoopt, vergadert eenen anderen te voren, ende een ander sal in sijn giet overdadigheydt bedrijven. Die hem selve schalck is* (dat is hem selve bedrieght ende nootdruft onthoudt) *wien [+] sal hy goedt zijn?* Ist dan nyet beter een weynigh na nootdruft te hebben met de vreese des Heeren, dan met onrust ende moeyte groote en onversadelijcke schatten? O hoe wel noemt hy der Ghierighen schatten onversadelijck? Want gelijck de Helle met gheene Zielen, also [+] en mach de Ghierighe met gheen ghelt versaadt [+] werden, ghemerckt hem soo wel ontbreeckt dat hy heeft, als dat hy niet en heeft. Maar magh't oock wel rechtelijck Hebben genoemt werden, alsmen t'gunt men eenen anderen berooft, hem sels weygert ende nyet en derf genyeten? Of magh wel hebben heeten,

[+]Eccles.14.3.

[+]Prov.15.16.

[+]Prov.27.20.

[+]Eccles.5.9.

als t'verkrijghen den verkrijgher noch ghebrekigher, behoeftigher ende begheerlijcker maackt?

Sulck evel hadde een rijck goutghierigh Lidier ghenaemt Pithius, Heere over een Stadt Gelenis gheheeten, int Lant van Phrigien: die by na alle sijne Ondersaten so ghestadelijck besich hieldt int Bergh-werck na goudt te graven: datter nauwelijck yemandt ledigh en werdt ghelaten om eenighen anderen arbeyt te pleghen: welcx goudt-sucht deur eenen vernuftighen aanslagh sijnder Huysvrouwen ghemindert werdt, in deser voeghen: Sy heeft heymelijck van sijnen goude doen smeden een tafele met alle sijn behoefte, als plateelen, tellooren, kannen, soutvaten, bekers ende dierghelijcken. Sy en vergat oock met alreleye ghedaanten van spijsen, die sy wiste dat haren Man gaerne plagh te eten, in louteren goude abelijcken te doen afgieten ende met grooter konsten conterfeyten. Alle sulcx ghereedt zijnde heeft sy haren slagh waar ghenomen als haar Man wat spade heerhongherigh van den Bergh-werckers thuys quam, ende den gulden tafele met sijnen dienste daar op, die al van klaren goude waren, voor hem doen stellen. De Man weyde sijn ooghen een wijle met lusten deur dit behaaghlijck aanschouwen, maar zijn ydele maghe bleef onversaadt, deur welcx aansporinghe hy ten laatsten beval dat men de spijsen brenghen soude. De Boden waren vande Vrouwe onderwesen, dies sy de gouden geconterfeyte spijsen om ghesien, maar nyet om ghegheten te werden opte voorschreven tafele gherecht hebben. Dit heeft Pithius mede een wijle tijts met begheerlijcke ooghen gheaanschouwet. Maar ghevoelende dat sijn maghe, die na eetbare spijse verlanghde, daar gheen ghenoeghte in en nam, riep hy om ander spijse. Daar werdt hem het eene gouden gherecht nae t'ander aanghedient, tot dat hy int eynde toornigh ontsteeckende strengelijck sijne Huys-Vrouwe toe grauwde, vraghende of sy sijnder spottede, ende waaromme dat sy hem gheen spijsen dede aanrichten die men eten mochte. Dewelcke hem antwoorde segghende: Condy dan noch nyet mercken (waarde Man) dat de Landtbou sal verlaten werden, ende dat ghy met u Ondersaten by ghebreck van Kooren verderven sult, by aldien ghy nyet af en laat aldus onophoudelijck nae gout te soecken? Met dese heusche vermaninghe heeft die wijse Vrouwe hares Mans zotte goudtdorst ghemindert. Maar dit verstandt in goeden raadt te volghen, en was nyet in Pyrrho der Epyrotē Coning. Want dese droomende eerst om Sicilien, dan om Carthago, ende voorts om Italien te winnen, ende van Gygon Cenas ghevraaght zijnde wat hy meynde te doen nae dat hy alle die Landen bekrachticht soude hebben, heeft gheantwoordt, dan sullen wy met vreuchden leven. Wat ontbreeckt ons nu (O Coninck) sprack Gygon, om een vrolijck leven te leyden, eer wy veele Landen bedorven ende ons leven in pericule ghestelt hebben? Die goede raadt was nyet gheacht van Pyrrho, dies verloor hy oock sijn leven, daar hy een Stadt wan. Niemandt en twijfele of desen Coninck en hadde noch ghelt, noch wijn, noch vrouwen, noch gheene overvloedige weeldigheyt ghebreck. Wat ghebrack hem dan doch, dat hem alle d'overvloedighe behoefte die hy besat dede verachten ende in pericule stellen, om te verkrijghen t'gunt hy nyet en hadde noch en behoefde dan alleen het rijcke ghenoeghen? Dit hadde hy voorwaar ghebreck. Daar uyt blijckt, dat oock een Coninck arm is ende behoeftigh, indien hem nyet en ghenoeght: ende dat oock den ghenen nyet en ghenoeght, die noch meer begheert. Daaromme een wijs man, ghevraaght zijnde *wat de grootste armoede was,* rechtelijck antwoorde, *Gierigheyt.* Dit moet oock noodtlijck also wesen, indien t'ghenoeghen de grootste Rijckdomme is, so men seyt, *Hy is de rijckste die daar leeft, die ghenoeght met dat hy heeft.* Want also de ghene die met

het gheene dat hy heeft ghenoeght, gheen dingh meer en behoeft noch en begheert: alsoo behoeft ende begheert hy ter contrarien alle dinghen die nemmermeer en ghenoeght. Gheven sy dan heur behoeftigh ghebreck nyet blijckelijck te kennen die veele hebben, ende noch altijt meer begheeren?

Wel recht heeft Socrates gheraden, doen hy seyde, Wilt ghy, self arm van uyterlijcke goeden zijnde, eenen Rijcken Ghierighen wat schencken of hem rijcker maecken, soo mindert met verstandt sijne onverstandighe begheerten, want soo veele ghy hem die kondt minderen, suldy hem ghegheven hebben. Dit verstaat elck licht waar te wesen, die maar begrijpen kan, dat het alsoo oorbaarlijck is het onbehoeftighe nyet te begheeren, als het onbehoeftighe te verwerven. Want wat baat my te hebben t'gunt ick nyet en mach ghebruycken? Nu en kan nyemandt voor hem nuttighen of ghebruycken (maar wel misbruycken) t'gunt de nature nyet en behoeft: ende dit is't dat de Heere seydt, *dat nyemandt en leeft van 't gheene hy overvloedigh heeft.* Luc.12.15. Want pleeght de wijs-gheachte of oock de deurbrenghende hoogh-teerders overmate in spijsen, kleederen, dienarenhuysen ende anders: men moet belijden dat syluyden, die maar eenen buyckvol, een lichaams decksel, ende ten hooghsten een dienaar ende wooninghe behoeven, daar deur oock te meer sorghen ende moeyten op heuren halse halen: ende dit om dinghen die (soo men inde gheschuyrde afgodische, tinne, silvere, ende gulden vaten, in den onnutten tafereelen ende andere dierghelijck onnoodtlijck Huys-raadt ende pronckerije siet) henluyden nyet en dienen, maar die sy met sorghe, moeyte ende onderhoudt self moeten dienen. Wilmen dan oock het onnootdruftighe ghelt sparen, vergaren ende bewaren, soo blijckt nyet minder dan ancxtelijcken dienst die de gierighen om t'goet dat heur nyet en dient moeten doen. Dit heeft Plautus meesterlijck uytghebeeldt in sijnen Euclio. Hier uyt blijckt noch meer dan voor gheseyt is, namentlijck dat het oock lastigh, swaar ende verdrietigh is in sich selfs alsmen noch al het onnootdruftighe verwerft, als daar teghen het nyet begeeren van dien altijt lustigh ende ghenoechlijck is. Waar uyte ende uyt alle t'voorsz dan oock klaarlijck te mercken staat, dat gheen Rijckdoms verkrijginghe der ghierighen herten en mach versaden. So volght oock noodtlijck dat de ghierighen altijt in onghenoeghen, in ghebreck, in verdriet ende in swarigheyt leven. Merckt oock Leser, dat alle dit oock nyet gheseyt en is dan vanden verwervers ende hebbers der Rijckdommen, twelck alle man nyet en is: ende nyet vanden arbeydtsalight ende ancxtighe belaghers der Rijckdommen; want wie en siet nyet dat de gene die na Rijckdomme arbeydende noch altijdt arm blijven, een treurigh ende ellendigh leven leyden?

xiij. Capittel.
Vanden dubbelt-gierighen.

Hebbense dan dit oneyndtlijck gequel door hen gantsche leven, die noch maar eenen Afgodt (dat is t'geldt) ghetrouwelijck ende ongheveynsdelijck dienen, die na eere noch schande, na deughde noch zonde, ende na Hemel noch Helle en vraghen: sal 'tverdriet ende gequel al minder zijn vanden dubbelden Zotten, die al heur leven lang arbeyden, omme [+] twe weghen teffens inne te gaan, om met eenen Hondt ghelijckelijck twee Hasen te vanghen, ende om met een herte twee Afgoden te dienen? Ick meyn hier twee Afgoden die elckander gheheel contrarie zijn. De Hoerderije ende Amoureusheyt of Minne, van gelijcken de Moghentheyt ende vermaartheyt, hebben noch eenrehande ghemeenschappe metten anderen: maar wat ghemeenschappe mach de Ghierigheydt doch hebben met de wereltsche Eere? Moet de Mildtheydt niet rijckelijck verschencken ende overvloedelijck verteren, salmen jonste ende eere by den Menschen verwerven? Wert de rijcke vasthouwende vreckheyt nyet van elckerlijck met gemeender stemmen veracht, ghelastert ende mispresen? Noch vindtmer so zot die soo gheltsuchtigh als eersuchtigh zijnde, dese twee ongelijcke Afgoden ghelijckelijck bestaan te dienen.

[+]Eccles.3.28.

Aanmerckt doch eens Leser welcken dubbelden last, ghequel ende verdriet sulcke gheltsuchtighe Eer-soeckers, ende sulcke eersuchtighe Ghelt soekers int herte moeten ghedooghen als sy daghelijcx met dese ende deser ghelijcke ghedachten ghequelt werden: Mijn vrundt is hier in stede ghecomen, sal ick hem te gaste nooden, of nyet? Noode ick hem nyet, men sal't my schande spreken. Noode ick hem, daar moeten meer eerlijcke Luyden tot verselschappinghe by ghebeden zijn. Hey welcken maaltijt soude dat werden? Wat soude ick daar al spijse behoeven? Wat soud'mer wijns drincken? O, wat soude my dat al gelts kosten? Laat ick hem dan onghenoodt, elck sal my ghierigh noemen, my bespotten ende beghecken. Doe icx, daar sal op eenen avondt verdaan werden, daar ick met alle mijn huysghesinde een maandt langh wel af soude varen: Daar na danck hebt, als ghy komt daar ick woone spreeckt my doch aan, voorts adieu. Voorwaar dees eere kost veel te houden, wat sal my die doch in de kiste brenghen? Maar waaromme hebbe ick t'goedt bearbeydt, als ick dat nyet ter eeren en derf ghebruycken? Is my aan d'eere soo luttel gheleghen, waaromme en gorde ick my nyet met een sacke? of waarom en bewoone ick gheen kleyn hutgen? Verteer ick mijn suyrlijck bespaart goet oock soo lichtelijck om d'Eere, wat sal my d'Eere gheven als ick nyet en hebbe? De Mensche dan die met deser ghelijcke contrarie begheerten in sich selfs ghedeylt, twistigh ende strijdigh is, moet hy nyet (Godt geve oock welck hy van beyde volght) altijdt een van sijn hooghste begheerten derven? Derft hy dan d'een met verdriet, wat ghenoecht mach sijn verdrietighe herte van d'ander te volghen verwerven? Want wil hy de begheerde eere verwerven, hy moet het beminde ghelt ontberen: of wil hy t'lieve gheldt houden, hy moet de behaaghlijcke eere verliesen.

Noch vindtmen de gheheele Werelt bezaeyt met sulckdanighe dubbelde Ghierighen, die dies te dubbelder zot zijn, om dat sy henluyden noch al wat verstandigher wanen dan de voorsz gheltghierighe. Dese bespotten sy daghelijcx (so de Duyvel den Nicker schendt) met schandtnamen: nyet merckende dat sy met veele meerder Redene vanden

eerloosen Ghierighen, die noch maar ruyterlijck eenen Afgodt dient, bespot mochten worden.

So blijckt immers opentlijck dat de Duyvel bedrieght met sijne gaven. Want soo veele schelet dat sijne Dienaren deur t'vercrijghen der Rijckdommen (die, soo ghehoort is, alle man nyet te deel en vallen) de beloofde onbehoeftigheyt vercrijghen: dat spoock ter contrarien deur dien dies te behoeftigher werden: soo hier inder wijs-gheachte Rijcken, inden Deurbrenghers ende inden Ghierighen ghenoeghsaam ghebleken is. Gheraken sy dan tot de beloofde godwordinge ofte genoegheyt nyet, die den Appel, dats de Rijckdom, vercrijghen, daar deur dit Serpent sulcx belooft: soo en moghen de ghene immers tot dit ghenoeghen nyet comen, die noch met gheenen arbeydt, sorghvuldigheydt, noch periculen desen Appel bekomen konnen.

xiiij. Capittel.
Van State of Moghentheyt.

Of oock dese Appel t'middel mach zijn om tot de beloofde Godwordinghe te komen, salmen in deser manieren moghen bemercken. Onder verscheyden saken zijnder sonderlinge twee door welck t'Serpent desen Appel vercloeckt: die elck na de verscheydenheyt sijnder opinien voor hem neemt ende begheert: In welcx verwerven hen de sulcke oock saligh en□ eenen God te wesen waant. Dit is Grootachtbaarheyt ende Vryheyt. Saken welcker [+] onnutheyt vanden ghemeenen hoop nyet bevonden en werden, konnen in henluyder ooghen wel groot gheacht blijven: als ghesteenten schilderijen, menighte van paerden, van dienaren, van voghelen ende dierghelijcken onbehoeftighe overvloedigheyden: maar also en ist nyet metten ghenen die in staten zijn, gemerckt al henluyder doen ende laten den volcke tot bate of schade komt. Want zijn sy wijs, rechtvaerdigh, ende lief hebbers des ghemeenen nuts? sonder twijfele den bevindtlijcken oorbaar van heure voorsichtige, wackere, ende bescheydene Regeringe, sal henluyden oock grootachtbaar maken inden ooghen der Gemeenten. Maar zijn sy oock zot, onrechtvaardigh ende soeckers van hun eyghen profijt, sy sullen ghewis door heurluyder dwaas, ongerechtigh ende eygensoeckelijck Regiment van elckerlijck veracht werden. Alsoo vindtmen ontallijcke exempelen van Keyseren, Coninghen, Princen, Canceliers ende Raden, etc. so wel (ja hondert teghen een) die veracht ende ghehaat, als die groot gheacht ende bemint zijn gheweest. Waar 't nu soo dat de State of Moghentheydt uyt eyghender natuyren allen heuren besitteren vermochte grootachtbaar te maken, ghelijck t'vuyr uyter natuyren alle daar't ontrent comt warm maackt: so mosten noodtlijck alle de ghene die oyt in Moghentheyt of State quamen, nyet alleen grootachtbaar gheweest, maar oock (soo langhe sy daar inne waren) ghebleven zijn. Soo blijckt dan oock ghewis dat Staat of Moghentheydt nyet en vermoghen yemandt groot

[+] *Grootachtbaarheyt.*

achtbaar te maken: al hoe seere ook dit bedrieghlijcke Serpent elckerlijck met sijn oude schalcke listigheydt sulcx daar deure belooft.

Maar de grootachtbaarheyt is gheleghen inden Man selve ende nyet in de state of moghentheydt, is de Man grootmoedigh ende heerlijck in deuchden, de grootachtbaarheydt sal hem (als de schaduwe den Mensch ter Sonnen Aarts gaande) van selfs navolghen: maar is hy oock snoode ende verachtelijck van zeden, gheen staat ter Werelt en sal hem grootachtbaar maecken. Men stelle eenen grooten Reuse in eenen put, hy sal sijn grootheydt behoudende oock inde diepte groot schijnen, want hy is't oock. Maar al stelde men een Pigmeus of Dwergh op eenen Bergh, het sal schijnen dat het is te weten een kleyn Dier. Want des Berghs grootheydt sijn kleynheydt soo luttel wech neemt, dat die daer deur oock te kleynder schijnt: overmits kleyne dinghen by groote komende, deur heur kleynheyt de grooten inden ooghen vergrooten ende van ghelijcken oock selfs noch kleynder schijnen dan sy zijn. Alsoo en maken de staten of moghentheyden den Menschen niet grootachtbaar: maar sy thoonen den Man, soo dat die hoogh staat, van veelen ghesien, ghehanteert ende ghekent werdt.

Het is wel soo dat de onbekende deuchtsame tot state komende van meerder Menschen ghepresen ende grooter gheacht werdt dan in sijn nederheydt, maar hy en werdt dies niet te deughtlijcker noch beter. Waar't alsoo dat de staat of macht vermoghen hadde een boos herte te veranderen: soo en mochtmen gheen Tyrannen noch quade Regenten vinden. De deught dan ist ende nyet de state, die den Menschen jonstigh ende grootachtbaar, maar de staat ist die den Man voor't gheene dat hy is bekent maeckt. Comt dan een boose tot state, soo moet sijn boosheyt dies te meer bekent werden, soo moet hy oock noodtlijck dies te hatelijcker ende verachtlijcker werden in elckerlijcx ooghen. Want ghelijck de Deughdt achtbaar ende minlijck maeckt, soo moet oock daer teghens de boosheydt verachtlijck ende hatelijck maken.

Men siet daghelijcx voor ooghen dat goede eenvoudighe Burghers, die door een eerbaar Burgherlijck leven wel gheacht zijn, deur staatluchtigheydt of heus ondancx tot Regiment opkomende als in Stadts-saken onverstandigh zijnde onwijslijck regeren, ende van een wel gheacht Burgher een veracht Burghermeester of Regent werden. Daar deur komt dit anders dan datter meer wijsheyts ende versochtheyt gheeyscht werdt in een Regent van een deel duysent Mannen, dan van een deel kinderen? T'ghebreck van dese Deughde toont de state voor alle Mans ooghen, dies hy nu oock verachtlijcker wert.

Aangaande dan t'verwerven van de beloofde grootachtbaarheyt deur't besitten van state of moghentheyt, faalt soo veele: dat die Zotten ende Quaden (daar af, als van 'sduyvels dienaars, hier gheseyt werdt) deur dien oock te verachtlijcker werden: soo derven sy oock altijt t'gunt sy begheerden, ende hebben t'ghene dat sy haten ende ontvlieden willen.

Men ondersoecke nu of de staten ende moghentheyt [+] de beloofde Vryheyt oock meer ende ghetrouwelijcker verleenen moghen, den ghenen die daar na arbeyden ende noch al tot state ende moghentheyt komen, dat weynighen mach ghebeuren, dan voor vande grootachtbaarheyt blijckt. [+] *Vryheyt.*

In dese Vryheyt werden sonderlinghe ghesocht vierderley saecken. Dat is, nyemants macht onderworpen te zijn, vry te zijn van sorghvuldigheyt, vry te zijn van moeyten, ende vry te zijn van pericule.

Dat alle Coningen ende Regenten der Aerden eens anders macht, te weten des Almoghenden Godes, onderworpen zijn ende eeuwelick moeten blijven, en sal nyemandt loochenen. Wat nu dese onmacht in henluyden werckt blijckt hier uyt: Godt is ende wel in allen dinghen goedt. t'Volckgen (daar af men hier spreeckt) is ende wil in allen dinghen quaadt. Godes wil is almachtigh, soo moet heuren wille, als de Godlijcke contrarie zijnde, onmachtigh wesen. Dit sachmen in Pharaone ende in allen sijnen navolghers: soo en moghen sy nemmermeer heuren quaden wille volbrenghen: soo moeten sy dan oock inde vercreghen moghentheydt weesende, eens anders macht onderworpen zijn ende heure begheerde moghent derven.

Maar denckt hier yemandt, al is dat sulcx by Gode, so ist nochtans anders by den Menschen. Daar vindtmen Princen die nyemants macht onderworpen zijn, ende hoe men naarder in state aan die is, hoe men min eens anders moghentheydt onderworpen ende vryer is. Dese overlegghe eens of dese Moghentheydt eyghen of vreemt is, ende of die in heur selfs of in een ander bestaat: Hy sal haast een ander ghevoelen ghecrijghen. Men verstaat wel dat der Princen moghentheyt bestaat in d'Onderzaten. Want ghelijck gheen Coning sonder een Coningrijck en mach wesen, soo en mach gheen Prince sonder Ondersaten, noch ghen Regenten sonder Ghemeenten wesen. De behoefte van Rechtvaerdighe ende vreedsame Regeringhe heeft de Ghemeenten eerst veroorsaackt Coninghen, Princen ende Regenten op te werpen. Alst nu ghevalt dat der Princen ende Regenten zotheyt onrechtvaardelick ende twistelijck tyranniseert, soo is't moghelijck dat de makers der Princen ontmakers werden: hoewel nochtans sulcx nemmermeer en gheschiedt, sonder merckelijcke verderffenisse der Ghemeenten. Dit is tot Siracusa aan Dionsium, tot Romen aan Tarquinium ende aan Neronem, ende elders aan veel anderen ghebleken: soo en machmen dan nyet loochenen of de Princen ende Regeten en zijn oock de macht heuder Ondersaten ende Ghemeenten onderworpen.

Wilmen nu sien wie t'beste deel heeft ende wie de minste macht onderworpen is, so moet aanghemerckt zijn oft beter is ende minder onderworpenheyt eenen of veelen onderworpen te zijn. Ick vermoede immers beter te wesen datmen een Mensche dan veel duysenden onderdaan is. Alle d'Ondersaten ende Ghemeenten en zijn maar eenen Prince ende Regent onderdaan, maer alle Princen ende Regenten zijn de moghentheyt van dat duysenthoofdighe Beest, te weten de Ghemeente, onderworpen. Siet, dat is de beloofde vryheyt van nyemant onderworpen te zijn, indien men een Prince ofte Regent werdt. Die nyemandt onderworpen en soude wesen werdt een yegelijck onderworpen. Is dat nyet juyst het contrarie van t'gunt door de moghentgeyt of state vanden Duyvel te verwerven belooft was? Dits dan oock wel op 't aldervertste van t'vercrijghen heurder begheerte.

Also gaat het oock met het bevryen voor pericule. Want daar de nedere nyet diep mogen vallen, noch hun quetsen, maar veyligh ende sonder eenighen ancxte opter Aarden wandelen, staan die hooghe gheclommen met periculen ende vreesen omcinghelt, elcke ooghenblick duchtende diep te vallen ende den halse te breken. Wil yemant den ancxtighen ende periculosen state der quaden Princen ende Regenten (daer af hier ghesproken werdt ende nyet van den goeden) sijn beschreven den sorghlijcken state uytghebeeldt wert van Dionisio der Syracusaner tyranne: of hy aanschou het Tafereel dat uyt desselfs Tyrannen daadt ghesproten zijnde in veele huysen ghevonden wert Daar sit een Man met een croon op't hooft Coninckl ijck ghecleedt, aan een tafele vervult met overvloedighe leckerheyt van spijsen ende drancke, ghedient van veele chierlijcke ende schoone Dienaren, onder welcke eenighe op alreleye Musijckelijcke Instrumenten lustelijcken spelen, maar boven sijn hooft hanght een naackt swaerdt aan een zijden draat, voor sijn voetē staat een diepe put, daar eenē Draack met open kele inne leyt, ende rontsomme is sy becinghelt met Luyden die met bogen, bussen ende ander gheweyren op hem micken, als of sy hem telcken ooghenblickē souden doorschieten: alle welcke dootlijcke periculen in des ghecroonden aansicht, oock mits in weelden zijnde, nyet een vrolijck, maar een anxtigh ende verschrickelijck Beelt sijn ghemoets vertoonen. Sulckdanighe vryheyt van pericule verweren dan oock de Quaden ende Duyvels knechten door staat ende moghentheyt.

Dese periculen en moghen oock gheenssins ontvlieden de ghene die na de Regeringhe ende Moghentheyt arbeyden, omme daar deur tot een sorgheloos ende onbekommert leven te gheraken. Ghelijck of yemandt hem selve tot een Stierman begave te wesen van eenen schepe, alleenlijck uyt meeninge om van alle werckende moeyte ontslaghen te zijn. Indien dese Stuyrman op Zee ghekomen zijnde, om sijn voornemen achtervolghende, hem selve mettet stuyren nyet met allen en bemoeyt, maar daar mede anderen, dies nyet verstaande, laat bewerden, ende ter wijlen nyet en doet dan brassen, bancketeren, slapen ende sluymeren, het schip sal door't onverstandigh bestier (al waar't oock met goedt weder ende windt) in pericule van stranden, of door storm ende onweder in pericule van verdrincken moeten comen. Dan overvalt hem den onvermijdelijcken verschrickelijcken noodt als hy't minst waant: dan bevindt hy des scheepsvolcks oproer verandert: ende dan is sijn sorgheloose ruste ende onghewisse veyligheydt in een vervaarlijcke moeyte ende seker pericule verkeert: soo dat hy dan meer perijckels van t'scheepsvolck, dan vande woedende Zee ofte klippighe stranden bevindende is. Niet anders en gaat het met de Regeeringhen. Want die hem tot een Herder ofte Wachter des volcx begheeft, moet de sorghvuldigheyt ende moeyten van't weyden ende waken der Ondersaten pleghen: of die Corte ruste van moeyten ende sorghen breken hem suyrlijck met lange woecker oppe.

Dit geschiedt den ghenen die Sardanapala ghelijck zijn in d'Onachtsaamheyt der Regeringhen, ende die om vry te moghen in weelden leven alle de Regeringhe heuren Dienaren betrouwen, dewelcke dan oock, of vanden vyanden of van heure eyghen Dienaren, vernyelt ofte verdreven werden. Maar die so gheheel roeckeloos nyet en zijn, ende door de Regeringhe vryheydt van sorghen ende moeyten wanen te moghen verwerven, dese zijn naerstigh omme de selve heure mogentheyt of state te vermeeren. Arbeyden sy om t'vermeeren van dien te ghecrijghen, sy arbeyden oock onghetwijfelt om t'verminderen ende verlies te vermijden. Dit dwinght heur dan der Ghemeenten

saken nyet te versloffen, op dat sulcke heure slofheyt den volcke tot meuterije, heure nijders tot wroeghen, ende den uytlandighen vyanden tot de palen des Landts te overvallen, gheen oorsake en soude gheven. Somma men moet bekennen dat de Heeren ende Regenten van Landen ende Steden met ontallijcke meerder ende wichtigher saken bekommert zijn, dan de Regeerders over heyr eyghen huyskens ofte hutkens. Oock mede verstaat yeghelijck wel, dat het wel regeren gheleghen is in't wel ghebieden. Vanden quaden Mogende ende Regenten die (so voor staat) terstont vermoordt of verdreven te werden tot Loon verwachtē, en spreke ick nu nyet. Ondersoectmen nu dit wel ghebieden soo wel in Oorloge als in Vrede: men sal't beyde vol ghestadighe periculen, sorghvuldigheyden, moeyten ende lasten bevinden: ende verstaan dien Coninck wijsselijck ghesproken te hebben, die daar seyde: O Croone, waar't dat een verstandige (dien u last, sorghvuldigheyt ende periculen bekent zijn) u voor sijn voeten saghe legghen, hy en soude u vander aerden nyet opbeuren. Men siet hier dan van ghelijcken de sake recht anders ghevallen dan die belooft was, soo voor vande Grootachtbaarheyt staat. Want voor de beloofde Vryheyt, verkrijghen dese Dienaars, des Duyvels Eygenschap, ende werden gheketent aanden noodlijcken dienst der Gemeenten aan sorgen, moeyten en□ periculen. Des Duyvels dienaren dan, hooghe staten ende mogentheyt verwervende, (dat elckerlijck t'gunt dat sy begheeren, te weten Achtbaarheyt ende Vryheyt, en□ verkrijghen daar tegen t'gunt dat sy vreesen ende vluchten, namentlijck verachtinge en□ slavernije tot een oneyndtlijck ghequel haars zotte levens.

xv. Capittel.
Ofmen door wellust de voorschreven volkomen ghenoeghsaamheydt mach verkrijghen.

Waar sieckte is, daar moet oock noodtlijck pijne of treuren wesen. Ende waar pijn of treuren is, en mach gheensins wellust zijn, want twee contrarie saken en mogē in een dinck nyet wesen. Maar also in elck Mensche tweereley Menschen zijn, te weten een die innerlijck en□ onsichtbaar is, ende een die uyterlijck ende sichtbaar is, soo zijnder oock tweereleye ghesondtheyden en□ sieckten, mede uyterlijck ende innerlijck. De innerlijcke Mensche is t'onsichtbaar Ghemoedt, welcx ghesondtheyt men Deughde, ende welcx sieckte men Boosheyt noemt. Maar d'uyterlijcke Mensche is t'sichtbaar vleesche, welcx ghesondtheyt in wel ghetempertheyt ende de sieckte in onghetempertheyt des Lichaams is gheleghen. Recht als t'lichaam sterft ende bederft door sieckte, soo sterft oock de ziele door boos-

heyt, + so gheschreven staat, *De Mensche doodet sijn Ziele door sijn boosheyt: maar der Zielen saligheyt is heyligheydt ende gherechtigheydt.* Die Gherechtigheydt navolght, vindt het + leven, ende die des Heeren Wet onderhoudt, verkrijght het leven sijnre Zielen. Dit leven + der Zielen is vrolijckheyt des herten: twelck alle Zondaars, soo langhe sy Zondaars blijven, ontberen, want sy ontberen Gherechtigheyt die der Zielen ghesondtheyt is. Dese gherechtigheyt ende ghesontheyt onser Zielen is Christus; het levendighe Woordt des Vaders; daar elckerlijcx Ziele (soo voor ghehoort is) noodtlijck na hongert. So moeten oock nootlijck alle Quade, die dit Broodt des Levens derven, nyet alleen inder Zielen kranck zijn, maar ghestadelijck sterven: sy derven dan oock met een oneyntdlijck gequel ende pijne de luste der Zielen die inwendigh is, ende soo veele beter ende edeler, boven de uyterlijcke lijflijcke, als de Ziele beter en edeler is dan t'Lichaam. Ter contrarie moet droefheyt ende het innerlijck verdriet swaarder ende pijnlijcker wesen, dan lijflijcke smerte of sieckte. Des Duyvels Dienaars en derven dan nyet alleen de beste lust, maar hebben oock gestadelijck de lastighste + droefheyt. Daaromme van dese recht gheschreven staat, *De Godloosen en hebben gheenen vrede:* Ende elders, *Wy hebben sware weghen ghegaan, ende de Sonne des verstandenisse en is ons nyet opghegaan.*

+Sap.16.14.

+Prover.21.

+Eccles.30.

+Esa.48, 22.57.21.

Daar dan t'hert vol bittere droefheyt is, wat vreughde kan hem de ketelinge van d'uyterlijcke wellust int gebruyck van leckere spijsen, drancken ende van schoone vrouwen doch gheven? Wat ist anders dan een maandtstont of doodtwarschap, daarmen met een treurigh herte een weeldighe tafele aanschouwende is? Doch kan de droevighe in sulcken lijck of uytvaart den leckeren smake der spijsen noch met eenrehande wellustigh ghevoel in sijne uyterlijcke sinnen ghenyeten, sonder woecker van smerte daar voor te ghelden: maar dit is de voorsz Dienaar des Duyvels gheheel onmoghelijck: want hy is kranck, ja doot (so Christus die koemt, *Laat die Dooden hare Dooden + begraven)* ter zielen. So derft hy oock der Zielen + ghesontheyt, dats Deughde. Hy en mach + dan oock de bescheydene Matigheyt (die een vanden vier hooftdeuchden is) gheensins hebben. T'ghebruyck van dese Deughde doet hem dan den smake int nuttigen van leckeren spijse of drancke, of den geylen moedtwille int ghebruyck van Venus onmatelijck ende te veele volghen tot de walghende satheyt of uytghemerchde swackheyt: dan vindt hy een tonne azijns voor een druppel wijns, ende voor een kleyne vreucht, soo menigh verdriet: ende dan bevindt hy dat het bejaghen der wellusten vermoeyt, het verwerven verdwaast ende t'verlaten quelt. Want het nyet en mist of droefheyt ende pijne en volgen (recht als smert het clouwen) den wellust opter hielen.

+Mat.8.22.

+Luc.9.60.

+1.Tim.5.6.

Ist dan oock soo dat des Duyvels Dienaren d'innerlijcke lusten (die d'edelste zijn) nemmermeer, ende d'uyterlijcke selden ende cort verwerven, die sy dan noch met langhe ende menighvuldige woecker van pijne ende droefheyt verghelden: soo blijckt ontwijfelijck des Duyvels valsch bedrogh in sijne logenachtighe beloften, oock in desen, soo wel als sulcx voor in de Moghentheyt ende Rijckdomme ghebleken is. *Ydel zijn ende blijven dan alle + ghene inden welcken de kennisse Godes nyet en is.* Alsoo moeten des Duyvels knechten t'gunt sy boven al beminnen, altijt ontberen, ende t'gunt sy aldermeest vreesen, altijdt hebben.

+Sapien.13.

xvj. Cappittel.
Van des Duyvels Wetten.

Voor is gehoort wat dit listighe Serpent noch dagelijcx belooft door't eten der drie voorsz ghemeenste appelen, ende int nyet verwerven van't beloofde, is oock sijnen loghenachtigen aart ontwijfelijck gebleken. Nu willen wy metten cortsten sijn Wetten doorsoecken, om te besien of hy oock gheen Moorder bevonden en sal werden, soo hem de mondt der Waarheyt mede te wesen noemt. Sult daaromme verstaan (Leser) dat de hooft-wetten des Duyvels zijn Vyandtschappe Godes ende des Naasten. Dese baart hy indē Menschen deur Onverstant ende Duysternisse, waar inne hy den sijnen houdende is metten vasten keten des ongheloofs. De ongheloovige werden met dese ende deser ghelijcke helsche verbeeldinghe allencxkens gebracht tot de vyantschappe Godes.

De wroeghende Duyvel verschrickt hem met vertooninghe van Doodt ende Helle, segghende, hier moet ghy aan, want ghy overtreedt de Gheboden. *Ongeloovige.* Ick moet dat kennen. *Duyvel.* Comt dit nyet om dat ghy uyt aangheboren natuyre ten quaden zy genegen? *Ong.* Iaet. *Du.* Ende om dat ghy een cranck vaetgen zijt en□ de Gheboden swaar? *Ong.* Soo ist. *Du.* Dat ghy van soo quader aart zijt gheboren, is immers buyten u schult? *Ong.* Hoe anders? *Du.* Kent Godt u boose ende crancke nature nyet? *Ong.* Wie kent de nature bat dan de maker van dien? *Du.* Wil hy u dan deur sijn Wetten saligh makē, waerom gheeft hy u quade ende crancke nature die soo swaar dat d'onmoghelijck is die te onderhouden? *Ong.* Om kennisse der zonden te baren? *Du.* Om anders gheen sake? *Ong.* Oock mede om dat ick my nyet verhoovaerdighen en soude, indien ick in sijn Wetten volbrachte. *Du.* Wat mach kennisse der zonden anders in den Mensche wercken dan een onnut wroeghen, als die gheen macht en heeft de zonde te doen haten ende verlaten? Wat is dat oock geseyt; op dat ick my nyet verhoovaardighen en soude? Onderhieldt ghy sijne Gheboden, ghy soudt oock ootmoedigh blijven, soo en mocht ghy nyet hoovaerdigh zijn. Wat eer of danck begaat de Chirurgijn, die met belofte van een wonde te ghenesen een plaatser daar op leyt die bitterlijck bijt, maar nyet en gheneest, ende dit alleen op dat de Patient weten soude dat hy ghewont waar? Ist dan sulcken ghenoechlijcken sake smerte ende pijne te ghevoelen? Of waaromme en comt Godt u swacke nature nyet met sijn cracht uyten Hooghen te bate en□ helpt in u met sijn macht de Wet volbrenghen? *Ong.* Dat en is noch noyt in eenigh Mensche (hoe heyligh oock) gheschiedt, dan alleen in den Sone Gods, die God ende Mensche was. *Du.* Maar wedder ten propooste. Dat kennisse der zonden te baren schrijftmen de Wet Moysis toe, die de vermochte nyet wijders. Nu is de Wet Christi volcomender, die heeft so veele gheboden nyet inne, immers maar eene, dat is lief-hebben, te weten Gode boven al uyt alder zielen ende crachten, ende Naasten als hem selfs, ende oock den vyant te beminnen: wat dunckt u? vermach dit eenigh Mensche op Aerden? *Ongeloov.* Geenssins.

Du. Nochtans moet hy inden doot blijven die dit ghebodt niet en volbrengt, ende ghy seght dat het gheen Mensche en vermach. Zijn dan alle Menschen inden doodt ende verdoemt? *Ong.* Dat en weet ick nyet, maar ick segghe, nyet alleen ick, maar dat meer is Sint Augustijn, Sint Ieronimus ende meest alle d'oude Vaderen, dat nyemant de volmaackte Liefde heeft, die Godt met dat Ghebodt van ons is eyschende. *Du.* Soo ist een onnut Ghebodt. *Ong.* Dat segghe ick nyet, maer t'schijnt wel soo. *Du.* Want magh't nyet volbracht werden, so en magh't nyemant saligh maken, ende tot smenschen saligheyt ist alleen ghegeven, soo moet het wel onnut ende een vergheefsche last zijn. *Ong.* T'schijnt, seg ick noch, wel so. *Du.* Mach dit Ghebodt den Mensch nyet verdoemen? *Ong.* Vrylijck wel, te weten alsment nyet en volbrengt, soo wel blijckt inde Rekeninghe die men int laatste Oordeel sal houden. Daar de ghene in welcke gheen wercken der Liefden en sullen ghevonden werden ter liefden Gods aan den Naasten bewesen te zijn verdoemt sullen werden eeuwelijck. *Du.* Maar ghy bekent self, dat nyemant hier te recht de liefde hebben magh? *Ong.* Tis waar. *Du.* Wat droomdy dan noch dat God het menschelijcke gheslachte lief heeft? Ghemerckt ghy bekent dat hyse Wetten gheeft, daar nyemandt in en mach leven, ende daar deur alle de werelt ten eeuwighen doodt verdoemt moet werden. O dwase Mensche, overlegt u saken noch eens grontlijck aldus: Ghy wert buyten u toedoen ofte schult cranck ende quaadt van aardt gheboren. V werden sware lasten ende wetten opgheleyt die u onmoghelijck om draghen zijn. V God mach wel, maar en wil nyet, u geven cracht om die te volbrenghen. Aldus zondight ghy om dat ghy nyet anders en zijt dan ghy en meught wesen, ende om dat ghy de macht nyet en hebt die u nyet ghegeven en is, ende werdt alsoo buyten u toedoen ende schult verdoemt: Is dat nyet een groote Rechtvaerdigheyt ende ghenadige liefde van uwen Godt? *Ong.* Al en volbrenghen wy dat niet metter daadt, soo volbrenghen het gheloove in ons. *Du.* Wat gheloove meyndy hier? *Ong.* Dat wy ghelooven ons selve Zondaars te wesen die uyt ons aangheboren nature ten quaden gheneghen zijn ende nyet anders en vermoghen dan zondighen, ende of de zonde uyt vreese vander Hellen ofte uyt hope des Hemels int gras al afghesneden werde, soo datse in ons metter daadt nyet volbracht en werdt, dat wy nochtans met de quaade begeerlijckheyt zondighen, sulcx dat wy altsamen daar inne metten heylighen Apostel moeten seggen, t'goet dat wy willen en doen wy nyet, ende t'quaadt dat wy niet en willen doen wy. Maar want Christus sijn onnosel bloet voor ons ghestort heeft, soo ghelooven wy vastelijck dat hy voor alle onse overtredinghe heeft voldaan, ende dat onse zonden ons nyet toegherekent sullen werden. Siet daar is de ghooftsomma des gheloofs. *Du.* Heeft Christus voldaan, so dat ghy nyet en behoeft te lijden (twelck den Ionger boven sijn Meester gestelt ware: (Is hy voor gegaen, dat ghy hem in sijn voetstappen nyet en behoeft na te volghen, soo hy nochtans alle den sijnen beveelt te doen: Is hy de zonde gestorven, soo dat ghy noch in zonden meught leven, twelck inder doodt blijven is: so is hy oock ten Hemel gevaren, daar ghy nyet by hem en sult moghen komen, maer in den afgrondt der Hellen op't aldervertste van hem versincken moet. Maar laat ons noch nemen of dit gheloof al recht ware, ghy bekent het gheloove immers een gave Gods te wesen? *Ong.* Ia ick trouwen. *Du.* Ghy bekent het oock seltsaam te wesen? *Ong.* Ia. *Du.* Hebt ghy't? *Ong.* Ick en weet het gene nyet voorseker dat niemandt hier op Aerden seker weten en mach. *Du.* Wat vastigheyt mach u geloove of hoope dan ter saligheyt hebben? *Ong.* Wy moeten onse saligheyt (segghe ick) hier altsamen onseker zijn. *Du.* Ghy bekent u teghenwoordighe onsaligheyt immers yet wat? *Ong.* Ia ick.

Du. Ghy twijfelt, ja vertwijfelt ghenoegh aan de toecomende (nyet teghenstaande u waangeloof) want ghy t'volbrenghen der Gheboden, te weten pure Liefde, daar deur men alleen ter saligheyden gheraackt, alhier onmoghelijck waant. Oock verstady wel dat de Boom die van goeder aardt is, tot sijnder tijt vruchten draaght. Alle boom die gheen goede vruchten voortbrengt, sal uytgheroeyt werden: dit ghelooft ghy mede. Oock bekendy u een vruchteloose boom, als dien de goetdadighe Liefde ontbreeckt. Soo vreesdy al veel ghewisser metten vruchteloosen Vijghboom verdoemt te werden, dan ghy saligheyt condt hopen. V sekerste geloof dat is, dat ghy dese uwe tijdtlijcke ende noch draaghlijcke ellende met een eeuwighe ende onlijdelijcke pijne verwisselen sult door den lijflijcken doot, dien ghy oock ancxtelijck ontsiet ende nyet ontgaan en meught. Dit is dan den staat daar inne ghy ghestelt zijt van uwen Godt, aanmerckt nu of u groote deught is gheschiedt, ende of hy daaromme nyet wel beminnens waerdigh en is?

Deser ghelijcke godloose ghedachten aldus verborghentlijck swervende in't innerlijckste ingheweyt der Zielen van des Duyvels Dienaren, moeten henluyden immers tot die godslasteringhe dringhen, dat sy segghen in heure herten, daar en is gheen Godt. Of indien sy [+] noch een Godt vermoeden te wesen, soo achten sy die een Tyran, als lust hebbende om veele menichte van Menschen tot een noodtlijcke verdoemenisse te scheppen. Het moet dan oock geen goede, maer een boose ende onrechtvaerdighe Godt zijn in heurluyder ooghen die alle de werelt tot aldusdanighen onvermijdelijcken verdoemenisse scheyt ende die verwerpt. Dan dencktmen voort, verwerpt hy my buyten mijn schuldt, ick wil hem wederomme verwerpen met sijn schult. Dede hy my wel, ick soude my aan hem houden ende hem beminnen, want weldaadt baart Liefde, maer nu hy my quaat doet ende t'onrecht verdoemt, en kan ick hem noch nyet lief hebben, maar als een Tyran vreesen ende haten. Siet alsoo brengt de Duyvel den Menschen deur't ongeloof tot vyantschappe Godes, ende dit is d'eene Wet des [+] Duyvels. Nu willen wy metten cortsten oock wat van d'ander, te weten Vyantschappe des Naasten, verhalen.

[+]Psal.13.1.

[+]*Vyandtschap des Naasten.*

Licht can men verstaan dat uyt dese vyantschappe Godts veel ander quaden spruyten, maar sonderlinghe twee principale Baarmoeders des Boosheyden: waer van d'eene ghenaamt is Wantrouwen Godes, want men den gheenen diemen sich vyandt waant te zijn, nyet goets toe en betrout: ende d'ander Verachtinge Godes, gemerckt nyemant op sijns vyants gheboden en acht. Het Wantrouwen Godes snijdt den Mensche of uyt de ghemeene (om so te segghen) huyshoudinge Godts) scheydt hem uyt de Kercke Christi, ende maeckt hem een suchtigh ende eygen lidt op sich selven, d'welck

nu niet meer andere Ledekens tot dienste en leeft, maar tot schade. Het suyght, swelght ende inslockt (soo veele hem moghelijck is) alle t'voedtsel vanden ghemeenen Lichame in sich selve, arbeydende met beroovinge vanden anderen Leden t'sijne te vermeeren. Dit is de twist barende Eyghensoeckelijckheyt, die nu soo ghemeen, als schadelijck is, by allen desen knechten des Duyvels. Niemant en soeckt nu eens anders, maar elck sijn eygen baat. Och of dat noch geschiede buyten eens anders schade.

By dese Eygensoeckelijckheyt dient dan bysonderlinge wel de verachtinghe Godts. Want voorwaar salmen d'eyghen baat wel voorderen, daar moet ghewelt, roof, diefte, woecker, bedrogh, valsheyt, argelist, ende loghen, hun alder Voedtster, by wesen: alle welcke quaden so strengelijck vanden goeden Godt verboden werden.

Het is wel soo dat alle dese eyghensoeckelijcke Wantrouwers Godes alle dese voorsz quaden nyet en pleghen: maar ondersoecktmen d'oorsake waaromme die sommighe ghelaten werden als sy d'ander wel dorven doen: men sal gewislijck bevinden dat sy sulcx laten, nyet uyt vreese vanden Godt des Hemels, maar van heuren Afgodt die sy dienen: of uyt vreese van galgh, radt ende andere uyterlijcke wercklijcke straffinghe, twelck mede tot heuren Afgoden streckende is. Want soo d'eene d'eere tot sijnen Afgodt hebbende het sweet ende bloedt sijns Naasten laat uyt te suyghen met woecker, uyt vreese van sijn eere, naam ende fame te verliesen: soo laat de ghene diens afgodt Wellust is; yemant te overweldighen of te berooven uyt vreese vander doodt, deur den welcken hy sijn wellust soude moeten ontberen. Soo laat oock de dienaar des ghelts, valsheyt ende bedrogh te hanteren, uyt vreese van den Schout of Rechter deur straf-ghelt rijck te maken met verarminghe ende minderinghe sijns Gods. Maar daar het schalcke vernuft van dese eyghensoeckelijcke verachters Gods eenighe middelen verzieren kan, omme henluyder gheweldt, rooverijen, woecker, diefte ende bedriegherijen, soo behendelijck te doen; dat sy een hope hebben dat te mogen verbergen, ende der Overheyts straf, oock des volckx oneere te ontgaan: help Godt hoe vermetelijck werden daar de simpele bedroghen, de Armen opghegeten, ende de Schamelen verdruckt, berooft ende overweldight?

Dit en werdt nu van nyemandt wel ghemerckt, dan vanden ellendigen die't met smerten ghevoelen, ende vanden verstandighen die't met mishaghen sien: maar waar de straf van d'Overheyt ende de heylighe opinie van d'eere eenen dagh uyter werelt wech ghenomen, wat gheldt het men soude dit verwerde Babylon ende Duyvels Rijck niet openbaar gheweldt, roof, moordt, diefte ende alle quaden, haast recht als een hoop Slanghen overhoop sien krielen. Dan soudemen ooghenschijnlijck sien waar te wesen datter *gheen waarheyt, gheen barmhertigheyt, noch geen kennisse Godes opter Aerden en is, maar vervloeckinghe, loghen, manslagh, diefte ende overspel hebben d'overhant, en t'eene bloet roert het ander. Oze.4.1.2.* Hoe lange dat Rijck, in sich selfs alsoo gedeylt zijnde, dan soude mogen staan blijven, can yegelijck licht bedencken. Wie en soude nyet liever een gesont ende bedienstelijck Ledeken zijn aan t'ghemeene Lichaam, dan sulckdanighen smertinghen ende etteringhe zweringhe? Van sulckdane zweringhen ende bloetvinnen is dit Lichaam des Duyvels vol, soo dat daar nyet ghesondts aan en is van den voedtsolen totten hooft-toppe toe: t'hooft is kranck, t'hert is treurigh, ende aan 't gantsche Lichaam en is [+] nyet dan swellinghen, wonden ende smerte. Siet daar hebdy wat van des Duyvels twee hooft-wetten. Nu willen wy oock een weynigh vande Zonde int gemeen, ende dan van elck daar af noch wat bysonder verhalen.

[+]Esai.1.5.

xvij Capittel.
Van Zonde int ghemeene.

Men leest dat de moedtwillighe Kinderen + van Israhel by grooten menighten ghequetst ende gedoodt zijn vande vuyrighe Serpenten. Die nu de Schrifture alleenlijck verstaat na de letter, en denckt nyet verder, dan op de gheschiedenisse dier Historien: maar die een gheestelijck verstant hebbende den gheestelijcken sinne in desen kan begrijpen, vermerckt tot sijnnen oorbaar ende waarschouwinge dat noch dagelijcx alle verachters Godes inwendelijck ghewont ende vernyelt werden dan deser ghelijcke vuyrighe Slangen: namentlijck dat sy deur huere menighvuldighe boosheyden ende zonden, venijnigh opgeblasen ende doodtlijck werden. Daaromme de Prdiker, als hy de Zonde beschrijft, die oock gelijck by een + Slanghe, segghende: *vliedt de zonde als een slanghe, want waar ghy soudt gaan, sy soude u bijten. Hare tanden zijn als eender Leeuwentanden, omme te dooden der menschen zielen.* Het was oock een Serpent, door welcx ingheven de Doodt eerst in de werelt is gecomen. Ende Christus noemt dit zondighe gheslachte een + aart van Serpenten diemen Adderen heet: daar deur hy met een verborgen ghelijckenisse der Zonden nature ontdeckt, voor allen den ghenen die ooren om te hooren, ende ooghen om te sien hebben, dat is, voor alle ootmoedige ende goetwillige herten. Want men schrijft dat dit Serpent ter werelt komende, sijne moeder doodet, 'twelck voorwaar de Zonde mede doet, soo't gheschreven staat, *Ende de + zonde volbracht zijnde baart sy die doot:* Ende *Door boosheydt doodet de Mensche sijn Ziele.* Siet so ist leven ende de gheboorte der zonden ender deser slanghen den doot ende den onderganck + der Zielen.

+Num.21.

+Eccles.21.2.

+Matth.23.

+Iacob.1.15.

Gelijckmen nu verscheyden aart van slanghen vindt, diemen int ghemeen metten name van Slanghe noemt, soo vindtmen oock onder den ghemeenen name Zonde, menighvuldighe verscheyden zonden, die welcke des Duyvels dienaren, als heurs Meesters wetten ende geboden, ghehoorsamen. Maar sonderlinghe zijnder seven vermaart voor Hooft zonden, als Hoovaerdighen, Gulsigheyt, Oncuysheyt, Ghierigheyt, Gramschappe, Nijdigheyt ende Traagheyt, vande welcke (behalven de Ghierigheyt, daar af ghenoegh ghehoort is) hier elck wat bysonder gheseyt sal werden, op dat de Leser (oock de onverstandighe) immers verstaan mach, dat des Duyvels dienst lastigh ende swaar is.

+Sap.16.14.

xviij. Capittel.
Van Hoovaerdigheyt.

Gemerckt de Prediker de Hoovaerdigheyt seyt te wesen alder Zonden begintsele, sal + ick deselve hier oock eerst beginnen te ontdecken.

+Eccles.10.

Dese Zonde heeft haren name uyte daedt, want sy vaerdich is hoogh te stijghen, dat is hooghvaerdigh. Het is een verkeerde begeerte van hoogheyt, spruytende uyt een verwaant eyghen behaghen. De Hoovaerdije heeft haren roem in dinghen die inden Lichame zijn ende daar buyten. Inden Lichame zijn onsichtbare dingen, als een cloeck vernuft, een vaste memorie, ende dierghelijcke, daar inne de Menschen gloriëren, ende die Godtlijcke gaven (lustigh in heur aanschouwen zijnde) met Adam eyghenen: nyet anders dan of sy die van heur selfs ende nyet van Godt hadden, ende alsoo [+] henselve wijs segghende, werden sy zot. Daar benevens zijn oock inden Lichame [+]Rom.1. sichtbare gaven die dese Hoovardye eyghent ende daar inne sy roemt, als te weten schoonheyt, sterckheyt, rasheyt ende ghesondtheyt. Voorwaar saghe der Hoovaardighen ooghe soo klaar inwendelijck op henlieder Ziele, als het wel doet inden Spiegel op't maacksel heurs aanghesichts, sy souden ongetwijfelt al veel meer verschricken van heure eygen leelijckheyt, dan sy hen verlustighen inde vreemde schoonheyt. Maar soo verblindt sy t'volck, dat sy in heur selve de snoodtheyt nyet en sien, die alle man wel met verfoeyinghe lichtelijck kan mercken. Alsoo en mercken sy oock de zotheyt nyet van heuren roem, want sy in sterckheyt, snelheyt ende lang leven, van Oliphanten, Honden ende Ravens overwonnen werden. De Hoovaardighen van heurluyder Conscientie (nyet teghenstaande die noch door verwaantheyt genoegh blint is) overtuyght zijnde dat sy alle oprechte inweldighe chieraat, heerlijckheyt ende waerdigheydt derven, soecken heur eere inden dinghen die buyten heur zijn, als te weten in kleederen, juweelen, huysraadt, hooghe timmeragien, warschappe ende menichte van boden, paerden, honden, voghelen, etc. Daar uyt sietmen menigh verwaant Ezel tot het bedecken van een Lichaam so vele ende menighvuldighe kleederen bekostighen, datter een Ezel mede overladen mochte zijn. Maar soo veele hem de kleederen soude beladen, soo veele wert hem de beurse verlicht deur de kostelijckheyt der selver. Ende omme deur't langh geduyren de dagelijcksche nyeuwe faetsoentgens niet derven, oock mede op dat de half ghesleten kleederen nerghens toe souden mogen nut zijn, soo hackeltmen, snijdtmen ende picketeertmen die dierbare Fluweelen, Damasten ende Satijnen sonder eynde. Dese selfde voorgaande meeninghe doet den Hoovaerdighen opten bonetten, als een sint Iacobs Pelgrim met schelpen, bespengt wesen: om heur halsen, middelen ende armen gheketent wesende, als ofse uyt de goude d'Eutopissche ghevanghenissen quamen als catijvighe slaven ende dienaers van s'volcx ooghen: ende aan de handen als een sinte Nicolaes, met steentgens van alreleye verwen beringt wesen.

Men vindt oock anders geen oorsake van de Nemrotshe ghebouwen, voor den gheenen die langhen tijt noch met een huysken van seven voeten sullen moeten lijden: vanden twijfelijcke maaltijden, daar men sich beraadt in wat schotel de handt gestreckt sal worden, om t'voeden van een maghe: ende vanden dienstbehoeftigen sorghlijcken boden, voor den ghenen die handen ende voeten heeft hem selve te dienen: Dan de selfde voorsz meeninghe, namentlijck overmits de mensch, die inder waarheyt schandtwaardigh is, gaerne eerwaardigh soude schijnen. Maar desen schijn gheldt nyet inden ooghe der Wijsen, want die sien op't wesen ende nyet opten schijn der dinghen, ende verstaen uyt sulcke eersoeckinghe in vreemde goeden (als uyt een ghewis teecken) heurluyder schande, snootheyt, zotheyt ende laster. So en schijnen sy nyet eerwaerdigh deur t'gunt voorsz staat, dan inden ooghen van heurs ghelijcke, dat is van Zotten: die geen onderscheyt hebbende tusschen de Hemelsche ware goeden

ende d'Aerdtsche schijngoeden, t'gout dat uyt der Aerden komt, boven de Deughde die uyt den Hemel comt, hooghe achten, prijsen ende eeren.

Men lacht als de Zotten elckanderen met verwonderinghe hoogh achten om t'behangsele van kopere ketens, om t'gordtsele van breede copere gespengde riemen, om de fraeyheyt van een veelverwighe kappe, ende om den langen hanekan van een hubsche keuvel: wat dunckt u Leser, hebben wy gheen redene om onse selfs zotheyden te belachen? Men overweghe nu eens de hooftbrekinge, de herts-sorge, arbeydt ende moeyten (ock swijghe den woecker, list, bedrogh, gheweldt ende ander ongherechte middelen) diemen om te verwerven t'gunt dese lacherlijcke ende spotlijcke valsche eere deur vercregen werdt, moet besuyren: wie sal nyet moeten bekennen dat wy zotter zijn dan Zotten, dat wy ons eyghen schande benaerstighen, ende dat wy den Duyvel met ellendigher moeyten op ons eyghen kosten dienen? Daar men na den dienst noch het beloofde vercrijght, en heeftmen sich nyet te beklaghen, want loon versoet allen arbeydt: maer wat loon krijghen dese Duyvelsche slaven dan wint, ydelheyt, roock ende schaduwe? sy zayen caf ende maeyen stof.

Immers het gaet desen noch arger dan den ghenen die verloren arbeyt doen. Want crijght oock nyet, t'gunt hy vreest. Maar dese Zotten soecken valsche ende verkrijghen ware schande. Want *waar hoovaardigheyt is, daar is oock* [+] *versmaatheyt.* Sy soecken hoogh te komen, ende sy werden vernedert, want *hoovaardigheyt gaat voor t'verderven, ende de stoute moedt voor* [+] *den val,* ende sy soecken des volcks jonste ende werden van alle Man ghehaet, want *hoovaerdye* [+] *is hatelijck voor Gode ende den Menschene.* Als sy deur hooghachtbaarheyt meynen ontsien, ende deur't ontsich seker te zijn, soo bevinden sy heure wegen vol doornen ende stricken. [+] Droomen sy dan inde Hooghachtbaarheydt vry te mogen werden ende heurluyder hertsen lust te volghen: *soo werden heure herten gelijck* [+] *een velthoen int net, ende als een wilde gheyte in een strick gheleydet.* Maar waanen sy deur henluyder hoogheydt ende valsche eer in de soete vrede te leven: soo vernemen sy den nijdt van heure ghelijckhoovardigen, ende bevoelen met treuren dat *onder den Hoovaerdighen* [+] *altijt twist is.* Alsoo derven de Hoovaerdighen nyet alleen t'gunt aldermeest begeeren: maar verkrijghen daar tegen t'gunt sy boven al vreesen ende ontsien: op dat immers heuren loghenachtighen Godt in al sijn toeseggen volcomentlijck loghenachtigh blijcke. Waarlijck *des Menschen hoovaerdigheyt sal hem vernederen,* [+] ende *ons vermetelheyt met de hoovaerdye onser herten bedrieght ons.* Also moeten de gene [+] *die in heur purpur glorieerden, den dreck omhelsen,* den dreck van heure schandelijcke vuyle [+] ende stinckende vernederinghe.

Ende of yemants ooghen noch soo duyster waren, dat hy dies geen exempele en kan sien

[+]Pro.18.21.

[+]Pro.18.11.

[+]Eccles.10.

[+]Prov.22.5.

[+]Eccl.11.32.

[+]Prov.13.10.

[+]Prov.29.23.

[+]Hier.29.16.

[+]Thren.4.5.

noch in hem selve, noch in eenighe andere in desen tijden, die neme de H. Schrifture inder handt, hem sullen geen exempelen ontbreken. Daar sal hy vinden Adam deur verachtinghe Godes in dit dal der tranen ghevallen, de hooghvaerdighe timmeragie van Babel met verwerringhe vernedert, Pharao met alle sijn volck deur hardtneckigheyt int meyr versmoort, Goliath deur sijnen roem van een ootmoedigh schaapherdecken met schanden vernyelt, Nabuchodonosor om sijn vermetele verwaantheyt in een beest verandert, ende den Godtgheachten Herodes in sijn hoovaerdije vanden wormen ghegheten. Waren dese ende duysent deser ghelijcke exempelen met ernst inghesien ende na gedacht, wat gheldt het, sulck insiender soude deur t'bevinden van dierghelijcke sijne verwaantheyden voor hem selve grouwelen? Want vandt hy hem in ghelijcke state, hy soude immers ghelijcke straf moeten duchten. Siet Leser, daar hebdy int corte wat van den aart des hooghvaardigheyts. Oordeelt nu (hebdy eenigh verstant) of den dienst van sulcken zonde lustigh ende licht, dan verdrietigh ende lastigh is.

xix. Capittel.
Van Gulsigheydt.

Niet anders en salmen't oock bevinden metter Gulsigheyt, indien men daar eenmaal te recht op let, haar nature in siet, ende hare vruchten aanmerckt: welcker zonden gemeenheyt ende jammerlijcke schade my teghen mijn voornemen dwinghet die wat breeder te verhalen: nochtans soo besnoeydelijck dat ick hier (na een cleyn vermaan vande alderwichtighste last in desen) alleenlijck van hare lichtste quaden sal spreken: als wel verstaande dat de last van t'swaarste nyet verborghen en mach blijven, indien t'lichtste quaat van dien ondraghlijck blijckt. Nyemant lochent dat de Ziele edeler ende beter is dan t'Lichaam. Men moet oock lijden dat de schade diemen lijdt in't beste goedt meerder is, dan die in't minste godt gheleden werdt. Ghelijck of yemant hebbende een deel koperen ende een deel gouden penninghen, verlies leedt in seker ghetal van gouden pinninghen, daer en is nyet te twijfelen de schade is meerder dan of de selve ghelijck ghetal van koperen penninghen verloren hadde. Der Zielen schade ende bederfnisse is dan ongetwijfelt meerder ende swaarder [+] dan des Lichaams. Immer *wat magh't den Mensche baten of hy schoon al de Wereldt wan, ende hy aan sijn Ziele schade leedt?* Sulcke schade en verderffenisse veroorsaackt dese zonde inden Menschen. Want sy sluyt hem buyten [+] t'Rijcke Godes, *daar inne gheen Dronckaart deel en mach hebben:* ende sy doet hem *van sijnen [+] buyck sijnen Godt maecken, welcker eynde die verdoemenisse is.* Voorwaar sulcke Dienaars [+] der Afgoden zijn Godloos. *Nu en hebben de Godtloosen gheenen vrede.* Want daar Godt nyet en is, mach oock sijn Rijck, sijnen Vrede, noch sijn Saligheyt uyt wesen: Wat kan daar doch rustighs of lustighs zijn? Is dan by den Gulsigheyt Godt noch sijn Rijck, so moeter de Duyvel met sijn Rijck zijn. Maar de Duyvel is self een wroeghende, verdoemde [+] ende een ghepijnighde Gheest, het is een verslindende Leeuwe, een venijnighe Slange ende een doodtlijcke Basilicus: daar dese dan is met sijn eygen Rijck, namentlijck metten poel des doots, metten afgrondt der verdoemenissen, met het onblusselijcke vuyr, ende metten onsterflijcken knaghenden worm, wat salmen doch goets, lieflijcx, of aangenaams van sulcken Heere in sulcken Rijck ghenyeten mogen? Mach hy oock yemant gheven dat hy self nyet en is noch

[+]Mat.16.26.
[+]1.Cor.6.10.
[+]Philip.3.19.
[+]Isa.48.22.
[+]Duyvel wat.

en heeft? Dese ellendige schade ende last werdt by meest alle de Werelt geleden ende ghedragen, maar by weynigen bekent. Want de Werelt droomt ende werdt aldus buyten weten van dese helsche Nachtemerije gereden. Maar die daar waken (dat seltsaam is) bevinden ende ghevoelen dit ghequel, begheren verlossinghe, soecken ende vinden die. Hier van als van d'alderwichtighste ende treffelijckste schade der Zielen, waar vele te seggen: waar't sake dat mijne voorghenomen Redene elderwaarts spoedende eenigh vertreck mochte lijden: Daaromme sal ick die hier mede (als maar aangheroert zijnde met een vingherken) na mijn voornemen over slaan: ende komen tot de lijflijcke last ende schade deser zonden, die oock (so elck meest inden vleesche leeft) lichtelijcker verstaen sal werden.

Laat ons daaromme nu ondersoecken of des Duyvels dienst inde Gulsigheyt den Lichame oock lustigh, soet ende lieflijck is, so der Loghenen vader sijnen kinderen belooft.

Het eynde daarom spijse ende dranck ghenuttight wordt, is voedtsel, ende nyet lust. Het voedtsel dient tot gesontheyt des levens. Daar [+] by is de lust ghevoeght tot een versoetinghe vande moeyten ende arbeydt der besorginghe des nootdrufts. [+]Eccle.10.13. Alsoo bevindt elck lichtelijck alle daghe, dat waar de meeste nootdruft is, dat is, waar men meest hongert ende dorstet, dat daar oock de meeste lust is in't eten ofte drincken. Hier door noemtmen hongher den besten kock of sauce Sy zijn dan verkeert ende oordeelen oock verkeerdelijck die t'eynde van t'menschelicke leven inde lijflicken wellust stellen: ende houden hun anders nyet dan of sy leefden om te eten ende te drincken, ende nyet of sy aten ende droncken (soo Socrates dede) om te leven. Want de lust hoort een navolghster, maar gheen leydtsman vanden hongher ende dorst te wesen.

Hier is dan deur ingheven van desen bedrieghlijcken gheest int oordeel ghemist. Want de Mensche die alleen buyten alle t'ander ghedierte inden lijflijcken ghedaante t'aansichte ten Hemelwaart draaght, ende een redelijcke Ziele heeft, om den Hemel en Hemelsche saken te beschouwen, ende inden Beelde Gods, van Godtlijcker aardt ende Godtlijck te werden, keert hier metten Verckens t'hooft neder ter aerden, maackt vanden buyck sijnen Godt, werdt beestelijck, duyvelsch ende een Duyvel selve. Ende sich alsoo willigh keerende van't opperste ende eenighe om nyet aangheboden goet, benaarstight hy met jammerlijcke moeyten sijn alderverderflijckste quaadt.

Als nu de Gulsighe aldus bedroghen zijnde de lijflijcke lust in spijse en□ dranck sijn hooghste goedt waant te zijn, moet hy dat oock boven alle anderen saken begeren te ghenyeten, so hy meest ende langste mach. Dit ghenyeten is ghelegen in dickmaal te veel eten, of in dickmaal te veele drincken, van leckere spijsen of drancken: van welck men t'eene Vratigheyt ende t'ander Dronckenheyt noemt.

De Vratigheyt (daar van ick eerst wil segghen) heeft sonderlinghe vier dinghen over haar: want sy eet ontijdelijck, leckerlijck, haastelijck ende onmatelijck.

Ghelijck een recht amoureus hem altijdt spoeyt om wederomme by sijn Minneken te komen, alwaar hy daar oock onlanckx af ghescheyden: overmits die Minnaar altijdt by ‘tbeminde begheert te wesen, ende rechte Liefde alle afwesen (hoe kort oock) langh ende verdrietigh valt: also en mach de Vratighe de boven al beminde smaeckelijcke lust nyet ontberen, maar verlanght ende haackt daar nae altijt oock met een zatte, walghende ende reysende maghe. Siet dit komt deur de stercke verbeeldinghe vande voorleden welluste, die terstondt onnatuyrlijck doet wenschen dat het weder maaltijt mochte zijn. Heur spijse is noch nyet verteert, ende wenschen de versche spijse gaar te zijn. Wee dit Landt (dats desen Lichame) + daar de Coningh (de ghebiedende wille) een kindt (zot ende onwijs) is, ende daar de Princen (de vijf sinnen) vroegh (voor den rechten behoorlijcken tijdt) eten: Want dese Princen den besten kock (hongher, ende daar deur oock de rechte luste) derven, ende het Landt met sijn vruchten, metten Coningh, ende oock met hun selve bederven. Sy en ghenoegen nyet met nootdruftighe spijse, die oncostel is, want en hebbens noch gheenen noodt om dat het te vroegh ende voor den hongher is. Daaromme moetmen dese Princen wat leckers ende kostelijcx bereyden, dat is spijse die dese zatte Princen hongher kan maken. Nu en vindtmen nyet doodtlijckers dan versche spijse te slocken in den maghe die noch met onverdoude spijse beladen is. Ende ghelijck dese zotte Coning ende Princen vroegh etende, sulcx pleghende, op de ghesontheyt nyet met allen en achten: soo en letten sy oock met allen nyet wat spijse de gesontste is, nemende altijdt de smaeckelijcke voor de ghesonde. Die swelghtmen dan oock haastelijcken inne, soo dat de vette brocken noch onghemalen als een grove haghelbuye den mage ommestormen. Elck kan licht verstaan dat de spijse die wel gheknout, ende kleyn zijnde, teghen des mondts verhemelt ghedruckt, een voedelijcke vochtigheyt van sich gheeft, ende alsoo deur de kele dalende aldersmaeckelijckste is. Maar soo langhe en moghen dese onreyne verckens, die nyet en erkauwen, nyet beyden: dies sy (om soo te segghen) den onghekraackte note met bolster ende doppe tot heurder schade, sonder den rechten lustighen smake, in slorken. Sy derven dan oock onghetwijfelt den rechten ende meesten lust int eten, die alleen by den hongherighen is: ende en hebben nyet (soo de Godloose in allen dinghen en heeft) dan een waan ende opinie vande lust, blijvende also, + als die in eenen droom eten, onversaadt, ydel + ende ledigh van heure begheerten, maar zadt + ende vol spijse. Dat sulcke zatheyt de rechte luste derft, ende dat die daar teghens by d’ydele maghe is, druckt Salomon wel uyt, segghende: *Ghelijck een hongherighe Ziele bittere dinghen oock soet schijnen, alsoo vertredet een zatte Ziele oock honinghraten.* Proverb. 27.7. Nochtans doet henluyden dese waan dat sulcx lustigh ende henluyder beste goet is, sonder mate de spijse inslingheren: want watmen sich goet waane begeertmen veele te hebben. Daar verslint een Mensch dan voor vier vijf Menschen voedtsele, stoppende hem selve ten keel toe vol als een beulingh: sulcx dat het overloopende Lichaam meer met brakinghe, dan de redene met bescheydenheyt, van’t eten doet ophouden. Yemandt dencke dit wat na, of dit de verckens nyet en zijn (Luce 8.) daar inne den Duyvelen geoorloft was te gaan, die met hoepen in de Zee des ongheloofs (dat is, datter gheen Godt en is dan den buyck) ende die daar eten of sy morghen souden sterven, segghende oock onderlinghen, *Comt laat ons eten, morghen sullen wy sterven.* Esai.22.

+Eccles.10.12.

+Esa.29.8.

+Luc.15.17.

+Apoc.3.17.

Dese welluste der Zeughen doet aan d'uyterste stranden des werelts zeylen om wat leckers te soecken. Deur haar werden de Voghelen inder lucht, de beesten inden wouden, ende de Visschen inde wateren mette bedrieghlijcke netten belaaght. Die vier Elementen en schijnen nyet ghenoeghsaam te wesen om den onversadelijcken buyck te vernoeghen. Nochtans is het *beginne des menschelijcken levens broodt* [+] *ende water, kleedt ende een huys bedeckende sijn schamelheydt.* Met dit weynich is de nature te vreden, maar wat salmen ghenoegh vinden om d'oneyndtlijcke waan mede te stillen? Men overweghe hier eens den uytgheef van suycker, specerijen, vleesch, visch ende dierghelijcken teghen den uytgheef van broot, daar sal sich t'een by na oneyntlijck, ende t'ander gants kleyn bevinden. Want soo jonstigh is ons de voorsichtighe lieve Godt in d'ordeninghe der naturen, dat de nootdruft ende 't ghesontste weynigh, ende de moetwille ende 'tschadelijckste met allen veel cost. Wat doen nu de Gulsighe anders dan dat sy heur eyghen schaden met groote moeyten benaerstighen?

[+]Eccl.29.28.

Hoort nu oock ten laatsten wat vande excellente vruchten deser vluchtighe ende in langhduyrighe rouwe verkeerende ketelinghe. Sy maackt behoeftigh, sieck, ende een kort leven.

Dat Vratigheyt behoeftigh maackt, is aldus te mercken. Elck verstaat wel dat het ghenoeghen alleen rijck is, ende dat de Rijckdomme leydt in een vol herte ende nyet in de volle kisten. Die dan met het minste ende ghemeenste ghenoeght, heeft oock de meeste ende ghereedtste rijckdomme. Nyemandt en magh loochenen, of water ende broodt en is genoegh tot nootdruftigh voedtsel van een gesont mensche. Dit blijckt onloghbaar inden galey-boeven ende slaven, oock inden voorgheroerden texte. Rekent nu yemandt de oneyndtlijcke behoeften daar teghen vande leckere ende gulsighe tafelen: die sal sien dat de schijnende Rijcken dickmaal behoeftigh, ende de schijnende Armen dick rijck zijn: ende sal 'tspreeckwoort waar bevinden, *dat een groot aersgat een groote broeck behoeft.* Wie en kan nyet verstaan dat de gheene die vijftigh guldens jaarlijcksche inkomste heeft tot sijnen teer van veertigh gulden, rijcker is, als die vier hondert jaarlijcx ontfangt ende vijfhondert nae sijne teringe behoeft?

Godt en is geender Creaturen behoeftigh, ende sulck Mensche heeft het beste leven die meest ghelijckheyts (soo veele de menschelijcke nature bereycken magh) heeft met Gode: soo moet oock het beste ende lustighste leven gheleghen zijn in luttel te behoeven. Dit verstondt de Heyden Socrates grontlijck: dewelcke op de marckt veele dierbare dinghen te koope siende, hem tot een van sijne vrunden keerde, segghende: *Wat sie ick hier al dinghen die ick nyet en behoeve?* So maackte sijn verstandigh genoeghen met sijn nootdruftigh teeren hem soo rijck als de gene die sulck onbehoeftigh dinghs om ghelt kochten: Immers in dat deel noch so vele rijcker, dat hy die dinghen, die hem ondienstlijck waren, met de besorginge, cuyschinghe ende onderhoudt niet en behoefde te dienen, soo den Coopers van dien dinghen noodtlijck was. Deselve Socrates hoorende eenen

tot Athenen klaghen over de groote dierte, vraaghde den klagher watter so dier was. De welcke segghende: So dier kooptmen den wijn van Chium, soo dier den honich, soo dier ‘tpurpur, etc. Heeft hem Socrates by der handt nemende gheleedt voor een huys daar men meel verkocht, seggende: Om so luttel gelts kooptmen eens Menschen daghelijcksche behoefte, ende ‘twater heeftmen om nyet, wat klaghen hebben wy dan over den dieren tijt?

Die dan over hem heeft de twee puncten, die (soo men wel seydt) nyet en deughen, dats secker zijn ende veel te mogen, moet oock nootlijck veel behoeven. Daar dan gheen groote Rijckdomme is, moet sulcx met arbeydt, pericule, sorghe, moeyte, list, bedrogh, woecker, diefte, ghewelt of roof verkregen zijn, ende dit alleen om een half ure of twee half uren daaghs die hongherloose smake te ghevoelen. Zijnder dan noch al Rijckdommen, so is sulck een noch veelreley dinghs behoeftigh, die hy uyter naturen [+] nyet en behoeft. Daaromme seydt Salomon: *Die warschappen bemint, sal in behoefte zijn, ende die Wijn ende olye lief heeft, en wordt nyet rijck.* Dese toekomende armoede konst Diogenes wel propheteren in een brootdroncken Rijcke: vanden welcken hy eenen gouden penningh tot een aalmis begheerde. Want die bitsighe Philosooph vanden selven met verwonderinghe ghevraaght zijnde, waaromme hy van d’anderen maar een pennincxken ende van hem soo veele begheerde, antwoorde hem segghende: Van d’anderen verwacht ick noch wel meer aalmissen in toekomende tijdē, maar van u ben icx onseecker: daar mede te kennen gevende, dat des mans overdadigh teren haast armoede veroorsaecken soude. Oock en mach hier nyet overgheslaghen zijn de Princelijcke antwoorde des Conincx Alphonsi: Dewelcke by eenighe ghebeden zijnde voor een Riddere (die in wellusten sijn Vaderlijck erf, dat groot was, nyet alleen verdaan, maar daar-en-boven noch groote schulden ghemaackt hadde) dat hy doch nyet aan’t Lijf en soude ghestraft werden, den voorbidder antwoorde: Waar’t saecke dat hy so veel ghelts deurghebracht hadde, of in sijns Conincx dienst, of tot sijn vaderlandts oorbaar, of tot onderhoudt der Armen, ick soude u luyden ghehoor gheven, maar nu hy soo veele schats te kost heeft ghehanghen aan sijnen Lichame, so ist oock wel redene dat het Lichaam daar om lijde. Dit verarmen waar noch eenighsins te prijsen, by aldien het Lichaam deur ‘tverlies der Rijckdommen, ghesontheyt ende sterckheyt mochte winnen. Maar dit gaat recht anders. Want ghelijck men meer Muysen, Ratten ende dierghelijcke ongedierten vint inde rijcke huysen daar overvloedt van alle spijsen is, dan inse huyskens daar de maghere armoede woont: Ende ghelijckmen meer ghewormte vindt in vuyren, boecken, nootboomen ende andere ceedere, dan in eycken, bresilien, pockhout, ende dierghelijcke stercke vaste houten: alsoo vindtmen meer koortsen, gichten, catarren ende andere sieckten inder gulsighen dan inder soberen Lichamen. Wie en merckt nyet dat gemeenlijck de knechts heure Heeren, de Boeren den Burghers, ende d’Ambachts-luyden den Ledighganghers in ghesontheyt verde te boven gaan? Sy zijn bequamer tot allen arbeydt, werden langhsamer vermoeyt, seltsamer sieck, ende vele vromer bevonden int ghedoogen van hetten, koude, honger, dorst, waken ende dierghelijcke Menschelijcke moeyelijckheyden. Of sulcx nyet genoegh en ware ghebleken by ‘tvrome emde manlijcke heyr Hannibalis, twelck den Romeynen *ad Cannas* verwonnen hebbende, soo schandelijck tot *Capua* vande overvloedighe weelde verwonnen wijfachtigh ghemaackt werdt, ende van ghelijcken by ontallijcke veel andere merckelijcke oude exempelen hier om verhalen te langh zijnde.

[+] Pro.21.17, 20.1.

Men siet daghelijcx dat de Siecken gheen kosten aanden Medecijns ende Chirurgijns, van gelijcken aan den Recepten en sparen, geen bitterheyt int nuttighen vande onsmakelijcke drancken en ontsien, noch gheen smerte int handelen van heure zeeren te ghedooghen en weygheren, ende dit alleen omme van die pijnlijcke kranckheyt ontslaghen te werden: is het dan nyet wel een rasende betooveringhe, dat dese dienaars des buycx, soo grooten kosten, arbeydt ende moeyten doen om in sulck verdrietigh ghequel te komen, met verliesinge van de lustige ende onbekende Rijckdomme, namentlijck Gesontheyt: die sy met profijt van heure goeden sonder moeyten met lusten mochten behouden? Maar of de ghesontheydt dan noch al met arbeyt verkreghen moste zijn, is die nyet beter dan goudt, silver ende alle schat (Eccles.30.15) daar men soo vlijtigh om arbeyt? Is die dan oock beter dan schat, so datmen 'tghelt gaerne soude ontberen om ghesontheyt te hebben, zijnt dan nyet wel dubbelde Zotten die heur ghelt verminderen om kranckheyden te vermeeren? Een onbescheyden Mensche heeft moeyte van walghinghe, buyckwee, pijne of grimmen: maar *een sober Mensche heeft eenen slaep der ghesondtheyt, hy sal toten morghen* [+] *toe slapen, ende sijn Ziele sal sich daarinne verlustighen: Daar teghens en laat des Rijcken zatheyt* [+] *hem nyet slapen.* Daar men dan den nootlijcken ende lustighen nachtruste derft, moet oock vanden dach eenen nacht ghemaeckt werden, soo dat alsulck leven nyet anders en is dan een vakerige, slaperige ende sluymerige droom, ende eenen levendigen doodt. [+]Eccl.31.23. [+]Eccles.5.11.

Laat ons noch al nemen dat sulcken gapende, geeuwende, reysende ende walgende Lichame al eenighe lust mach gevoelen deur de soetheydt van eenighe ghesuyckerde verzieringhe vanden Meester-kocx, wat wellust of geneuchte moghen dese zatte droomers daaer inn ghenyeten? Mach den ghenen 't leven oock lustigh zijn die self nyet en weet dat hy leeft? Mach hy oock weten dat hy leeft, die sijn leven nyet en kent nochte en verstaat? Mach hy sijn leven oock verstaan, die sulck ellendigh sterven voor een lustigh leven acht, ende liever een Vercken ghelijck is dan een Mensche? *De doodt is beter* [+] *dan dit bittere leven ende dese langhe kranckheyt.* Want dit beestelijcke leven erft ghesontheyt ende welvaren, 't welck beter is dan alle goudt ende Silver: Het derft de vermoghelijcke sterckheyt des Lichaams, die beter is dan eenen onghemeten schat, ende het derft de vrolijcheyt des herten, die alle genoechte of weelde te boven gaat. *Want in veele spijsen sal krancheyt* [+] *zijn, ende die gulsicheyt sal heere droogheydt inne brenghen.* [+]Eccl.30.17. [+]Eccl.37.40.

Soo langhe gaat dan de kruycke te water datse ten laatsten oock eens breeckt. Het verstaat hem selve dat sulcke langhe ende onnatuyrlijcke sieckten de Menschelijcke nature krancken, 'tLichaam doen verdwijnen ende t'leven verkortē. Dat ist oock dat de selve Predicker terstont daar aan sluyt, segghende: *Door gulsigheyt zijn veel Menschen ghestorven: Maar die matigh leeft, sal sijn leven verlangen.* Noch-

tans en mach nyemandt sijn leven verlanghen, dat is langher recken dan't hem vanden Heere toegheleyt is. Maar dit verlanghen verstaatmen by t'verkorten der Gulsighen. Ghelijck een selfde kleedt van een schickelijck ende reynlijck Mensche oorbaarlijck ghedraghen zijnde langher soude gheduyren, dan in't draghen van eenen slordighen wanschickelijcke: alsoo verlanght de soberheyt het leven deur een matigh, nootdruftigh ende natuyrlijck voedtsel, recht als een paslijcke ballast den schepen stijft ende inde haven, dat is so verde Godt dat selve gheordineert heeft: Daar teghen verkort de Gulsigheyt het leven deur een onmatige, onbehoeftighe ende onnatuyrlijcke last van leckere spijsen: daar mede dit schip soo overladen werdt dat het gheswackt, ghekrenckt ende ondicht werdt, datmer stadelijck met pillen ende andere Recepten d'overvloedighe humeuren uyt moet pompen: ende dat het deur een kleyne storm inder Zee lichtelijck sinckt ende te gronde gaat, dickwils eer dat het ten half weghen zijnder ghedestineerde haven gekomen is. Het is oock waarachtigh dat een Lichaam deur vratigheyt vol schadelijcke vochtigheyden ende een maghe vol slijmerigheyden zijnde, van een pestilentiale lucht, heete koortsen ende andere smettelijcke sieckten (ghelijck drooge materie vanden blixem) eer ontsteken ende vuyrigh wech ghenomen werdt, dan een wel ghetempert Lichaam. Dit meynt de Propheet daar hy seyt, *Die voormaals het leckerste aten, zijn op den wegen versmacht.* Siet doch Leser, soo en komen dese ontijdighe gheboorten nyet tot heuren natuyrlijcken doodt, dat is tot het rechte eynde heurs levens, daar dit leven maar eenen loop toe is. Also leestmen dat drie Keyseren, namentlijck *Septimus Severis, Valentianus,* ende *Iovinianus,* deur't vratigh inswelghen van spijsen eenen ontijdighen doodt ghestorven zijn. Hoe menig duysent gemeene menschen noch daghelijcx desen gangh gaan, werdt meer met spade berouw bevonden, dan stichtelijck beschreven.

Wildy nu weten ende klaerlijck mercken of dese Gulsigaarts oock vanden Vader der Loghenen bedroghen zijn, soo vraaght eenen spijslinder ofte vraat (ick meyne u selve), indien u de Waarheyt noch nyet ghevrijdt heeft) of een hongherighe maghe sijn droogh broot matelijck ghegheten, nyet soo lustigh en smaackt, als hem sijn overvloedigh zijnde in droogh broot ghebeten) immers moeten bekennen dat den hongher d'alderbeste kock, ende leckerste sauce is, die den meesten lust int eten maackt. Men vraghe den Vrate noch, of hy de keure hebbende van de lust der tongen al sijn leven langh te moeten ontberen, of terstondt te sterven, wat hy liefste heeft: Hy sal onghetwijfelt, nyet teghenstaande hy (so voor ghehoort is) verkeerdelijck leeft om der lusten wille, het leven begheren ende de smakelijcke lust begeven, ende daar mede teghen zijn valsche opinie sijns ondancx belijden, dat het leven edelder is dan de lust, ende (soo de Heere seyt) t'Lichaam beter dan de spijse, dat oock de lust den leven dienen moet, ende het leven den luste nyet. Soude hy dan noch so begheerlijck met dervinge van desen sijnen Afgodt de smakelicke luste, sulck onlustigh leven verkiesen boven den doot: ten is nyet te twijfelen, hy en soude noch al veele begheerlijcker haken na dat ghesonde, vrolijcke ende lustighe leven, daar den hongher de matelijcke slechte spijse soeter maackt dan honichraten. Want de doot eyndet alle lijflijcke wellusten deurt beroven des ghevoelens.

Men vraghe desen Vrate dan noch voorder, of hy de wellust der tonghen nyet liever langh dan kort en ghenyet, hy sal immers moeten belijden Ia, want om t'langhe ghenyeten van dien eet hy langh ende vratigh. Alsoo wenschte de swijnsche Philoxenes hem selve een Craans hals, om langhe den leckeren smake te moghen hebben. Merckt ghy nu wel (O schandelijcke Vratighe) hoe zottelijck ghy den Duyvel

ghelooft, ende hoe ellendelijck ghy hem dient? Ghy verlaat de wellust die onkostelijck is ende sorghen derft, die natuyrlijck is ende ghesontheydt erft, ende die redelijck is ende vrolijckheyt verwerft. Daar voor verkiesdy wellust (of waanlust) die met veele besorghens verkreghen zijnde) kostelijck, die tegen de nature begheert zijnde, onghesont, ende die beestelijck genoten zijnde treurigh ende onsaligh is. Hier blijckt immers d'ellendighe swaarheyt van uwen dienst des buycx opentlijck. Waar mach oock meerder zotheyt blijcken, dan daar men de wellust het beste goet wanende, nyet alleen de snoodtste, maar oock de ongheduyrighste, verkiest voor d'edelste ende gheduyrighste? Also eet ghy anders nyet dan of ghy morghen soudet sterven, sonder het spel te konnen laten alst op sijn beste is. Mochter noch eenighe redelijckheydt by den Vraten wesen, sy souden immers ten minsten op sijn tijt het eten af laten, om de selve sake daar sy dat om beginnen. Sy beginnen om lust int smaecken te ghevoelen: waaromme en eten sy des middaaghs nyet om des avonts wederomme met lusten te mogen eten? Maar de buyck en heeft gheen ooren, om onderwijsinghe te volghen, gheen redene om bescheydenheyt te ghebruycken, noch gheen oordeel om t'best te verkiesen. *De Rechtvaardighe eet dat* [+] *sijn Ziele zat wort:* dat is, nyet dat sijnen bruyck, als een sack, vol gepropt ende overladen wort, maar de Ziele, dat is de redelijcke ende noodtdruftighe gheneghentheydt tot voedtsel, werdt ghepaeyt, vernoeght ende ghestilt: *Maar der Godtlooser bruyck heeft altijt ghebreck.* Siedy wel, daar en staet nyet der Godtlooser Ziele, als voor vanden Rechtvaardighen staat, maar hy seyt der Godtlooser buyck heeft ghebreck ende dat noch altijt. Den buyck dienen sy ende nyet de Ziele. Die en moghen sy nemmermeer voldoen noch verzaden. Want recht als de spijse des buycx verderft, sijnen ganck gaat, ende den buyck altijdt weder ydel laat, soo ist oock met der Godtloosen onversadelijcke ende vleeschelijcke begheerten. Want sy alle Creaturen die daar inne komen, door heur misbruyck verderven, die verdwijnen metter tijt, ende laten die snoode begheerten onverzaadt, overmits sy Godt derven, die alder dinghen kern ende voedtsel is. Maar wat de Rechvaardighe eet, dat streckt, voet ende verzaadt sijn Ziele, want daar is Godt met alle sijne goeden, wat mach daar ghebreken? Alsoo wanen dese Vratighe metten verloren sone, t'Hemelsch Broodt deur [+] verkeerde lusten verlatende; onder den Verckens metten draf deser zondelijcke vratigheyt, heuren buyck te vervullen: Maar dat de vergheefs, want der Godtloosen buyck en mach [+] nyet vol worden. Dit is der Vratighen dienst, die in dese Helle mette *Belides,* dochteren van *Danaus,* altijdt arbeyden om, ghelijck die het bodemloose vat met water, desen grondeloosen buyck met spijsen te vervullen: ende dat met ghelijcke moghelijckheyt als de Gierighen

[+]Prov.13.23.

[+]Luc.15.15.

[+]Iob.20.20

heure bodemloose kisten meynen te vullen.

Daar hebdy, soo ick op't kortste hebbe ghemogen, vande Vratigheyt: Hoort nu oock wat vande Dronckenheyt, de welcke hier te korter ghehandelt sal werden, overmits sy in vele saken mette Vratigheydt ghemeenschap heeft. Want maackt de Vraterije behoeftigh, de + Wijnsuypers verarmē: brengt de Gulsigheyt sieckten, *Daar men alle t'ingheschenckte uyt + suypt, sijn wonden sonder sake:* ende veroorsaackt onmatigh eten eenen ontijdighen doot. + *Den Wijn heefter vele verdorvē.* Ia meer werden hier van *Baccho* dan van *Marte* ghedoodt. De Dronckenheydt maackt dan mede een moeyelijck arm, een pijnlijck sieck, ende een ellendigh kort leven. Dunckt dit leven dan den Dronckaart te beter om dat zijn kortheydt d'ellende verkort: waaromme en leert hy de deughde van Soberheyt nyet verstaan, diens edele Matigheyt een rijck, gesont ende lustigh lang leven maackt? Maar kent ende verstaat de gulsige Dronckaart de lustigheyt nyet van een nuchteren leven, overmits hy dat nyet en beproeft ofte versoeckt: hy behoort immers ten minsten wel te verstaan d'ellendighe jammer van zijn verdrietigh leven, welcx laste, pijne ende ghequel hy alle daghe met smerten gevoelt. Met d'exempelen van Dronckenheyts quaden uyt te beelden, zijn alle Glaafmakers, Schilders ende Printsnijders besich, soo datmense in allen huysen overvloedigh siet, ja men vint luttel huysen daar gheen levendighe exempelen van dese lastighe ende verderflijcke zonde en zijn. Daarom en behoeven die hier nyet verhaalt. Maar behalven de voorsz drie saken heeft de Dronckenheyt noch veel schadelijcke quaden inne boven de Vratigheydt. Want al ist soo dat de Vraterije (als men een nevele der slijmerighe opstijghende dampen) t'verstant verduystert, soo blijft nochtans de Zatte eenighsins zijns verstants machtigh, maar de Wijn onmatigh ghedroncken, berooft + al t'verstant, ende dat so gheheelijck, dat oock der Dronckaarts zot bedrijf vandē kinderen ghemerckt ende bespot werdt. De Zatte mach noch zijnder tonghen meester blijven, maar de Wijn is een sleutel des herten, so datter alle heymelijckheyt uyt gaat daar Dronckenheyt + binnē komt. *De Wijn steelt des Menschen + herte, maackt toornigh, oproersch, ja rasende + dul,* ende *doet met een gheyl ooghe na + vreemde Wijven sien.* Soo Loths dochteren + wel verstonden als sy seyden, *Comt laat ons onsen vader wijn te drincken gheven, &c.* Genes.19.32. Sy brengt dan oock tot Onkuysheyt, daar van (ghehoort zijnde die verdrietighe quaden vanden dienst der Gulsighen) nu oock wat gheseyt sal werden.

+Pro.23.20.
+Pro.23.30.
+Eccl.31.30.
+Esa.28.7.
+Oze.4.11.
+Eccles.31.35.
+Pro.20.1.
+Ose.7.5.
+Pro.23.32.

xx. Capittel.
Van Onkuysheyt.

Al ist soo dat des Duyvels dienaren alle waarachtighe wellust der Zielen (daar sy doodt zijn) altijdt ontberen, soo en derven sy nochtans de selve soo gheheel nyet inden vleesche, daar sy noch leven: want t'ghevoel deser lust inden vleesche alleen gheleghen is. Maar dat de quaden in desen veele minder lusts genyeten dan de goeden, ende dat der quaden luste altijdt met langduyrighe ende menighvuldighe verdrietigheyden, droefheyden ende pijnlijckheyden verselschapt is, daar teghen, den luste der vromen in desen altijdt rouwe derft, sal waarachtelijck blijcken als ick eerst wat gheseyt sal hebben van't onderscheyt van de wellust der quaden in desen ende der Godtsaligher wellust in Gode.

De luste der Onkuyscheydt is beestelijck, daar tegens en vindtmen geen so edelen luste, als lust der Deugden: want d'een hebben wy oock metten beesten inden Lichame ghemeen: maar d'ander en woont nyet dan inde redelijcke Ziele, daar mede wy boven allen creaturen gheedelt zijn. De vleeschelijcke luste en mach allen Godloosen nyet ghebeuren, sy is nyet dan by sommige personen, ende dat noch selden ooc nyet over al: maar alle vrome menschen ghenyeten de weelde des herten by allen Luyden, tot allen tijden ende op allen plaatsen: want dese bestaat int genyetē Godlijcker goetheyts, die zijn dienarē altijt teghenwoordigh is, met een vrolijck ghenoeghen. Of de vleeschelijcke luste dan al yemandt na wensch mochte ghebeuren, so krenckt het onmatigh misbruyck deser Zotten hun lichamen: maar der Deughden oeffeninge (die nyet misbruyct en moghen werden) versterckt lijf ende ziele. Ende daar de weelde der Deughden (als oock de Deughde self) eeuwigh is: blijckt dat lijflijcke luste als een schaduwe, schip, vogel ende pijle snellijck verby lijdet. Dan volght spade berou, schandelijcke wroeginge, en een ancxtelijcke [+] vreese inder Conscientien. Daar ter contrarien nyet lustighers op Aerden en is, dan't herdencken van een oprecht ende deughtsaam leven. Van dit onderscheyt ende van desen zotten schadelijcken ende ellendighen wissele des Duyvels dienaren, der Zielen weelde verlatende om de lijflijcke Welluste, waar veel te segghen, maar want hunluyder oogen so verde nyet en konnen sien, wil ick dit verlatende, spreken van de Onkuyscheyt alleene, omme te ondersoecken of des Duyvels dienaren daar inne oock de meeste luste ghenyeten.

[+]Sap.5.2.

Onder verscheyden manieren van Onkuyscheydt zijnder vier sonderlinghe meest ghepleeght, als te weten tusschen gheechte personē, met eens anders gehuwet Man ofte Wijf, met een Boelschappe, ende int ghemeen met ghemeene Vrouwen. Het laatste noemtmen Hoerderije, het derde Boelderije, het tweede Overspel, maar t'eerste en heeft by ons so geenen, name, en was voortijts van eenige verstandige Heydenen genoemt eē eerbare Hoerderije. T'sal hier moghelijck yemandt vreemt luyden, datter Onkuyscheyt geschieden soude mogen tusschen gheechte Man en Wijf, veroorsaken te vragen, Hoe? mach en Man met zijn eyghen Wijf Onkuyscheyt bedrijven, ende maackt ghy wonde van't versamen? Waar toe troutmē anders eē Huysvrouwe? Dese en sal hem aldus nyet verwonderē, of hy hoorde seggen dat een Arbeytsman de spijse die hy rechtvaerdelijc met zijns aanschijns sweete gewonnen heeft, gulselijck eten, en hem selve int eten van zijn eygē spijse bezondigē mach. Niet dat hem t'eten verboven werdt, maar die onmatige Gulsigheyt is hem nyet geoorloft, en daaromme zonde. Want hy t'gunt als voedtsel gebruyckt behoort te zijn tot gesontheyt, als venijn tot zijn bedervenisse misbruyckt. Dat de Man en Vrou om kinderen teelen ter bequamer tijt versamen, is heyligh ende goet na der ordinantie Godes. Maar datmē sonder nootdruft, als Musschē, onmatelijck gheylt is onghesondt ende nyet onsondigh. Want sulcx behoort te geschieden natuyrlijck, ende seltsaam. Wat natuyrlijck is, is oock nootdruftigh. De nootdruft is seltsaam, seltsaam maackt lustigh

ende aangenaam. Weynich menschen hebben onderscheyt tusschen de natuyrlijcke en□ onnatuyrlijcke beweginge des byslapens. Dat natuyrlijc is comt van selfs uyt een gesont, sterc ende welvarent lichaam, en□ doet den mensche met sulcx verbeeldt werdē, dooe die inwendige aangeboren genegentheyt, gelijc de ydele mage natuyrlijck den Mensche doet dencken om spijse, al waar hy oock met noch so wichtighe ende aangename saken bekommert. Dese natuyrlijck ende seltsaam zijnde, heeft oock de meeste wellust inne, som y alle Zeeluyden ende kuysche Coopmans in heur herte sullē helpen ghetuygen. Maar de onnatuyrlijcke begeerte spruyt uyt de herdenckenisse van't voorleden lustigh gevoel in't plegen van dien. Dese spiegelinge baart die ontijdige begeerten, die dan wederomme haast om die selve van nieuws te genyeten, ghelijck voor vande begeerte totter spijsen sonder honger gehoort is, en□ heeft dese onkuysche begeerte meest zijne ganck in ledige Menschen, welcker ghedachten onbekommert zijnde niet anders te doene en hebbē, dan aldus metter wellustigheden te spelen. Daarom seyde de Meester deser onkuyscher Minnē wel, *Otia si tollas periere Cupididinis arcus.* Dat is:

Doet ledigheydt uyt uwe sinnen,
So breeckt ghy den boghe der minnen.

Oock staat te mercken, dat de natuyrlijcke genegenheyt krachtigh ende bereyt is. Daar [+] tegen is d'onnatuyrlijcke begheerte swack en□ langsaam: so dat het zweet dickmael indē geylen getuyge is, dat d'uytgemergde nature geweldelijck misbruyckt wert: en□ dit overmits het sonder natuyrlijcke nootdruft ende ghenegenheyt, voor den tijt ende dickmaal gebeurt, ende daaromme oock sonder rechte luste. Van sulcke seyt de Predicker: *Wie in de Lust is ontsteken, die is als een brandend vuyr, en□ en houdt nyet op tot dat hy hem selve verbrande.* Eccles.23.22. Ick meyne dit dagelijcx genoegh gesiē ende bevonden werdt by den eerstgehuweden personen, diens onbescheydene onmatigheyt hen dickwil veroorsaackt half blint, bleyck en□ krachteloos tot heur Petemoey (soo noemtment) te varen spelen om van't Wijf een wijle te wesen, met onthoudinge, twelck sy teghenwoordigh zijnde nyet en konnen. Tot desen bruyctmē t'gemeen spreekwoort, *Haast nyet, de Papegay sal u lang ghenoegh staan.* Immers men heefter soo onmatich ghevonden, dat sy deur't overweldigen heurder naturē int Minnespel [+] doot geblevē zijn, so *Plinius* van *Cornelio Gallo* ende van *Q. Heterio* (twee Romeynsche Ridderen) seyt, en□ *Cornelius Tacitus* van eenē Capiteyn *Tigellino.* Wāt dese *Venus* martelaren en weten heure begeerten geen mate te stellen, en□ en werden nyet anders verblint int verstant dan de dienaren van Baccho.

[+]Crenckt den Lichaem.

[+]Ontijdige doodt.

Men siet dat alle wortelen en□ kruyden, als sy eens jaars natuyrlijck zaden, minder van krachten zijn: wat sal't dan met de lichamen van dees helsche dienarē zijn, als sy nyet eens jaars metten kruyden ende dieren, die nature volgende, t'sijnder tijt genereren en□ dan af laten, maar menichmaal onnatuyrlijck henselve swackē? Dit dede *Pythagoras,* gevraaght zijnde wanneer een Man in soude gaan tot een Vrouwe, antwoorden, *als hy swacker wil werden.* Dese selfde Philosooph plach oock te segghen, Laat de mensch nyet dickmaal vanden mensche komen, met welck raatsel hy oock het dicmaal met vrouwē zijn verboodt. Ten derfde ooc geē redene dat *Lycurgus* in zijne Wetten gebodē hadde, dat de Bruydegom en□ Bruydt by elckander nyet en mostē slapē op een bedde. Daar by hadde hy ingestelt dat de Bruydegō en□

Bruydt elck met zijne Speelghenooten het meeste deel des daachs overbrengen, gantsche nachtē daer by rustē, en steelwijs met schaemten versamen soudē. Als hem nu van yemande met verwonderinghe d'oorsake daar af ghevraaght was, heeft hy geantwoort, seggēde: Inden eersten ist ghedaan om dat hun beyder lichamen te vromer en stercker souden zijn, indien sy totte versadinge der lusten nyet by den anderen en komen. Ten anderē om dat de seltsaamheyt van't versamen aangenamer is, en groepen en bloeyen: en ten derden op dat heure vruchten te kloecker eē vromer wesen souden. Daar sietmen van een Heyden een huwelijcx bedde beschrevē, dat (byna als het bedde vandē jongen Tobias) eerbaar, kuysch, lustigh ende heyligh is. Gemerckt dan tot Lacedemonien sulckē echte onderhouden wert in zijnē tijden: wat soude hem dan hebbē mogē oorsake gevē te voorhoedē Overspel, daar tegē hy geē Wetten gemaact en hadde? Men leest dat een oudt Lacedemonier, *Geradas* ghenaamt, van eenen [+] uytlander gevraeght was, wat straffinge mē aldaar eenen Overspeelder aan soude doen, so hem dochte dat *Licurgus* geen Wet daar tegen gemaect en hadde? Daar op *Geradas* antwoorde, datmē onder henluyden geen Overspeelder en vant. D'ander hem wederom vragēde wat hy soude verbeurē, by aldien daar eenē gevonden waar, gecreegh tot antwoorde: Dat sulck Overspeelder gelden soude eenē osse, so groot, dat hy zijnē halse streckēde over dē Bergh *Taygetus* drinckē soude mogen uyt de Riviere *Eurotas.* Als dese nu lachēde daar op geseyt hadde, dat onmogelijck was een osse ter werlt so groot te vindē, seyde *Geradas* tot hem: Hoe soude ooc een Overspeelder mogē gevondē werden binnē de stadt van lacedemonien, daar de rijcdommen, de weelde eē de vercieringen des lichaams voor schandelijck geacht werdē, en daar tegens de Kuysheyt, simpelheyt ende behoorlijcke onderdanigheyt der Wetten lof en eere behalen? Men seyt, uyt quade zedē komen goede wetten, wat behoefdemē daar dese Wet van Overspel, daar sulcke quade zeden nyet en warē? Maar hoe mochtē die quade zedē daar komē, so lange als de onmatige weelde in spijse, dranck en kleederen, en hare moeder, de begeerlijcheyt der Rijcdommē daar in so groote verachtinge: daar tegens de simpele nootdruft ende de verachtinge des gelts met een gemeen opinie in so grooter waarden waren?

[+] *Overspel.*

Boven ditte, twelck in dat strenge Sparta onder die alder wettelijckste Lacedemoniers geviel, staat dan noch verde te verwonderē dat dese sonde vā Overspel so schandelijckē gehouden is geweest in't weeldige Lant vā Sicilien by den wetteloosen Tyran *Dyonisio* self. Dese verstaan hebbende dat zijn sone, verwachter zijnder Croonen, overspel bedreven hadde met een goet mans wijf, heeft den selfdē zijnē sone toornighlijck daar af gestraft, hem vragende: Hebdy oyt sulcx vā my gehoort? Als nu de sone seyde, ghy en haddet geē Coning tot eē vader, so sprack *Dyonisius* tot zijnē sone: noch ghy (ist dat ghy sulck bedrijf niet af en laat) en sult ooc geen sone tot een Coning achter laten. Merct hier Leser, t'gunt huyden daaghs nyet alleen den Christē Princē, maar ooc vele Hoofdē der geestelijcheyt eē cortwijl en roem is. Hielt dese Heydēsche Tyran saacx genoech om sijnē sone te onterven, of den selvē van zijnē Ondersaten

verjaaght te werden, soo noch namaals om dese ende deser ghelijcke boosheyden gheviel. Oock was by den Romeynen inden ooghen van *Lucretia,* der Romeynsche kuysheyts Princesse, hare onwillighe vercrachtinghe soo lasterlijcken schande, dat sy, van gheen eeuwigh leven wetende, haren onschuldighen Lichame liever hadde te straffen met eenen onverdienden doodt, dan levendigh blijvende met onbevleckter conscientien een valsch gherucht te hooren. O hoe gantschelijck is alle eerbaarheyt uyt d'opinien van ons, die (Godt wouts) Christenen zijn, verjaaght, verdreven ende verbannen? Maar laat ons d'eere (die nyemant en acht) overstaan, ende komen aende lust: om te ondersoecken of die by den Overspeelders meer mach zijn dan by de gheechte Luyden.

[+] By nacht (seytmen) zijn alle katten graeu. Dat d'een een Vrouwe int ghevoel der wellusten nyet anders en is dan d'ander, moeten oock de Hoereerders, d'Overspeelders ende Boelhouders self belijdē. Dit versta ick int natuyrlijck en□ nootdruftigh ghebruyck, comende uyt de welvarende gheneghenheydt. Maar hieromme en loochene ick nyet dat de schoonheyt ende aantreckende ghelaat deur de behaaghlijckheyt der ooghen de begheerten ontsieken ende verhittighen komen, ende ghelijck de leckere spijsen (die van *Socrate* vervloeckt waren) den nyet hongherenden lustigh tot eten, den Menschen boven heure natuyrlijcke gheneghenheyt lustigh ende begheerlijck tot het Minnespel konnen maken. De ghevoelijcke wellust comt van binnen uyter naturen voort ende houdt haast op: de beeldelijcke komt van buyten onnatuyrlijck inne, ende verhit zijnde als een pot over een heet vuyr, die spertelende ziedt ende tot ledigh werden toe overloopt: dan berst oock ten laatsten d'ydele pot deur die vreemde hette der Onkuyscheyt. Ist gunt dat boven geseyt is vanden onnatuyrlijcken ende nootdruftighen hongher verstaan: so mercktmen hier oock licht dat een kuysche versaminge tusschen Man ende Wijf natuyrlijcker, en□ daaromme oock lustigher is, dan duysent omhelsinghen des Overspeelders.

[+]De Onkuysche hebben geen meerder lust int ghebruyck van vreemde, dan de Cuysche.

D'overspeelder heeft dan meer lasts en□ min lusts dan de echte Man. Nochtans belooft hem de Duyvel, zijn Heere, in zijn ydele verbeeldinghe veel meerder luste. Deur hope van [+] dese beloften (die, so blijckt, valsch zijn) stelt de Overspeelder zijn leven inde handt van't jalourscheb espiedende ooge van des Ouerspeelderschen Man. Merckt hier Leser, hoe swaar dese zonde inder H. Schrift werde ghewegen: want by gelijckenisse van dese werdt de Dief byna ontschuldigh gehouden, so gheschreven [+] staat, *Een Dief en versmaatmen nyet al steelt hy om sijn hongherighe Ziele te verzaden, wert hy bevonden, hy sal't weder gheven: Maar die met eenen Wijve overspel doet, die is een Zot, hy brengt sijn leven int verderven: daar toe overkomt hem plaghe, ende sijn schande en werdt nyet uyt ghedaan. Want de verbolghentheyt des Mans werdt met toorniger liefden beroert, ende en spaart nyet ter tijt der wraken.* Elck heeft liever eenen hondt te vrundt dan te vyandt. Ist dan een kleyn sake met Overspel so menighen doodt-vyande te maken, alsmen menigh echt Wijf beslaapt?

[+]*Pericule des levens.*

[+]Pro.6.30.

Vanden doodt der Zielen (t'welck t'alder vreesselijckste is) en spreke ick hier nyet eens, overmits die (ach leyder) vanden vleeschelijcken ongheloovighen nyet seer ghevreest en werdt. Maar behalven dit openbaar pericule van vermoort te werden, siet mē noch d'Overspeelders ghemeenlijck verarmen. Want *Venus* maackt oock den Ghierighen onmatelijk [+] mildt, welcke mildtheyt te verderflijcker is, om d'onverzadighe ghierigheyt der Hoeren. Man ende Wijf, verscheyden goet noch

[+]*Armoede.*

bloet hebbende, soecken elckanders ghesontheyt ende welvaren. Maar d'Overspeeldersse, het Boelken of de Hoere, d'onsekerheyt der rasende Minne wantrouwende, plucken ende trecken den armen Voghel dieflijck alle zijne vederen uyte met duysentreleye listen, om daar mede haar verachte ouderdom te moghen bedeckē. Dit en valt henluyden ooc nyet swaar. Want inden eersten aankomste steelt sy met valsche smeeckinghen zijn herte: so dat hy der vyandtlijcken Hoeren vrunt, en□ zijn selfs zijnder vrunden, en□ zijnder Huysvrouwen vyant werdt. Daar mistroutmen dan t'ghetroude Wijf, ende men gheeft die bedrieghelijcke uytsuypster gheloof. Wel recht seyt de Wijseman dan, dat *hy sijn have verliesen sal, die tot eender* [+] *Hoeren inne gaat.* Want (soo onsen Heere seyt) alle Rijck dat in sich selve ghedeylt is, sal [+] woest werden, ende alle stadt oft huys dat teghen hemselve ghedeylt is, en mach nyet blijven staan.

[+]Probr.2.9.

[+]Mat.12.29.

Maar dit verlies van tijdtlijcke besittinghen gherekent teghen de grooter schaden die dese Zonde met sich brengt, is soo kleyn gheacht by den Verstandigen, dat een Heydensch Philosooph oock den ghenen saligh noemt, die alleenlijck met verlies zijnre goeden dese Hoerderije ontgaan is. Want hy verliest het ghene, om t'welck te behouden de Mensche gaerne alle dat hy heeft verliesen soude, dat is hem selve. Daar de Besitter de besittinghen [+] verlist, mach hy due namaals weder veroveren, maar ist nyet al verloren daar de Besitter self verloren werdt? Door dese jammerlijcke schade waarschouwet de Prediker, seggende, *En gheeft u Ziele der Hoeren nyet, op dat* [+] *ghy u self nyet en verliest met u erffenisse.* Merct hier op (O ghy Overspeelders ende Boelhouders) die met vreuchden victorie roept als ghy een Mans Wijf of een Vrouwe ten val brengt: of ghy, meynende die Hoere ghevanghen te hebben, self nyet ghevanghen en zijt? Of ghy, meynende dit bedrieghlijcke aas van desen valschen anghel te slocken, nyet selfs een aas der Hoeren en zijt gheworden? Ende of ghy meynende een vry Heere ende gebieder te wesen over de Hoere, in gheen eygen en□ catijvighe slave der Hoeren en zijt verandert? Overweeght, aanmerckt ende bedenckt dese dingen eens ernstlijck, wat geldt het, ghy sult u winst verlies, u lust ghequel, ende u victorie een nederlaghe, ja d'alderschandelijckste ende verderflijckste nederlaghe bevinden. Wat baat alle de werelt ghewonnen alsmen hem selve verliest? Maar siet dat recht inne, wat baat het ghequel, de hooftbrekinghe ende de besorginghe eender onschameler, twistigher en□ ghierigher Hoeren gewonnen, als ghy u selve, u rust, ghenoeghen ende welvaren verliest?

[+]*Verliest hem self.*

[+]Eccles.9.

Doch ist moghelijck dat sulck ghevanghen [+] eender Hoeren wederomme deur kennisse der Waarheyt van't voorsz quaadt verlost wert. Het is oock moghelijck het verloren goetm met [+] ghelucksalighe naarstigheyt weder te verkrijghen. Maar hoe salmen t'eenigher tijdt weder aan een goede Name ende Fame gheraken? [+] Desen beveelt de Prediker met sonder-

[+]*Fame.*

[+]Mat.11.31.

[+]Eccles.41.14.15.

linghe sorghvuldigheydt te bewaren, want + *een goede Name is beter dan silver, gout ende groote rijckdommen.* Sy blijft beter by den + Mensche dan costelijcke schatten. +Pro.22.1.
Dese schatten komen en gaan met voorspoet ende tegenspoet: maar een goede Name komt uyt een oprecht, ende en wert nyet verloren dan door een boos, leven. +Eccl.41.15.
T'goedt te houden is buyten ons macht: maar eenen goeden Name te hebben staat ghenoegh aan ons selve. De Rijckdomme en is den Godtloosen nyet dan een ghequel zijns ghemoets, als die wel vermerckt dat hem zijn godloos goet by den goeden nyet eerlijck en kan maken: maar vrome armoede mach oock, ja heeft oock, nyet alleen by den vromen Menschen, die verwonderende sulcx loven, maar oock by den Almoghenden een goeden ende lieflijcken name ende reucke.

+ Nu verliestmen deur verlies van t'goet nyet van de schijnende vrundē, want Armoede leert vrunden kennen: Maar metten goeden Name te verliesen werden +*Vrunden.*
oock de ghetrouwe vrunden verloren. Want de goeden versellen sich nyet metten quaden. Die mette tijdtlijcke goeden + (op welcker ongestadigheyt men nyet vertrouwen en mach) oock mede verliest de tafelvrunden, die inden noodt wijcken, +Eccl.6.10.
verliest in als noch nyet dan een quade toeverlaat ende eenen bedrieghlijcken hoope: maar hoe salmen de schade ghenoeghsaam uyt moghen spreken die in't verlies gheleghen is van een goedt + vrundt? *Dit is een stercke beschermínghe, een costelijcke schat, een medecijne des levens ende der onsterffelijckheyt, ende die den Heere* +Eccl.6.13.
vreesen sullen sulcken vriendt vinden. Soo moeten oock dese verachters Godes alsulcken vrundt verliesen, by aldien heuren voorgaenden goeden schijn van leven henluyden sulcken vrundt ghewonnen mochte hebben.

Dit en zijn noch alle de vruchten nyet van d'Overspel, die meest al oock de Boelhouders ende ghemeen Hoerjaghers onderlinghe ghemeen hebben: want by de periculen des levens, by d'armoede, schande ende verlies van vrunden, comt oock ghemeenlijck t'ghewin van een onghesondt pijnlijck lichaam. Dit is die pockighe Lazarie, of Lazarissche pocken, een ghemeene plagher der Onkuyschen. Wat ghequel, verdriet, smerte ende pijne die in sich heeft, is om sijn byblijvende gheduyrigheyt bat in de memorie van dese *Venus* martelaren, dan de voorledene vluchtighe welluste. Hoe menighmaal de kerelige luste als eenen droom verswonden, ende als eenen pijl door de lucht vervloghen zijnde, vervloeckt ende vermaledijdt werdt van dese ellendighe Onkuyschen, als sy deur heure moedtwillighe gheylheydt gheraackt zijn onder der Chirurgijns (of om bet te segghen des Beudels) handen, hebbe ick liever uyt hooren segghen met gheloove te schrijven, dan int bevindē met smerten waarachtelijck te ghevoelen. Daar vindtmen dan voor een kleyn vreucht soo menigh verdriet. Ick gheloove dat sy de navolghsters der lusten, namentlijck rouwe, smerte, ellende, pijne ende verdriet ende dierghelijcken wel te recht leeren kennen, als d'een al t'quade bloet nyt zijnen lijve moet hongheren, d'ander met bittere drancken zijnen dorst moet laven, de derde voor't versachtē bijtē de plaasters moet ghevoelen, ende als sy al tsamen dese met ghelt ende smeecken moeten willighen om te vernyelen, te vermoorden ende verderven heur eyghen vleesch ende bloedt, dat sy te voren soo seere beminden, ende dat onnooselijck deur henluyder verkeerde lusten ende misbruyck in alle dese quaden gheraackt is.

Is d'Overspeelder ende Boeleerder alle + dese lieflijckheyt onderworpen, men moet ontwijfelijck belijdē dat het gasthuys, herte des Hoereerders, diens kercken de +*Boeleerder of Minnaar.*
bordeelen zijn, alle die selve ende noch meerder verwachten moet. Maar want de

Boeleerder of Amoureuse (dient noch somtijts nyet en gheluckt tot het ghebruyck zijns Liefs te gheraken) soude moghen dencken, ten komt altijt nyet datmen arm, veracht ende kranck werdt, het minnen ende den dienst van *Venus* is lustigh, vrolijck ende ghenoechlijck: so wil ick, als eenen die langhe in *Venus* legher ghedient hebbe, sonder hare soudye (dat my nu van gantscher zielen lief is) opt ghenoten te hebben, een weynigh seggē vande manyeren haarder Soldatē: op dat de Ieucht die rasende slavernye verstaande, deses helschen Goddinnen valsheyt mercken, ende der versochten raadt tot hunluyder baat teghen heure sinlijckheyt volgende, in verstandigher vrijheydt ghenyeten moghen.

In't beghinne der Minnen speelt *Venus* [+] het personagie vanden Ravens, die soo haast sy op een krenghe valt, den selven d'ooghen uyt steeckt, want de onkuysche liefde verblint alsoo inden eersten aankomste het ooghe der Redelijckheyt, dat d'Amoureus noch ghelt, noch ghesontheyt, noch eere, noch conscientie, noch Gode en acht, alleen om tot zijn voornemen te gheraken. Dan bevindtmen de lieflijcke vruchten, daar mede meest alle amoureuse Liedekens verciert zijn te weten, dienstbaarheyt, slavernije, ghevanghenissen, onbrekelijcke banden ende alle catijvigheydt. Daar openbaren sich sonneloose ghedachten, troosteloose klachten, en hopeloose jachten: want de zotte Minnaar begheert, bespoort, benaersticht ende bearbeyt nacht ende dach zijn selfs bedervenisse. Hy belaaght een vreemt hert te vanghen ende verlieset zijne: hy soeckt eens anders Heere te werden, ende vindt hem selve eyghen: ende hy is uyt om een ander te bedrieghen, maar werdt eerst self van hem self bedroghen. Elck maackt hier self de boeyens zijnre begheerten, de ketens zijnder wille, ende den pijnbanck zijns herten.

[+] Amoureuskens

Venus Schole leert Zotheyt, haar Tempele bidt Boosheyt, haar Raadthuys raadt Dolheyt, ende haar Marckt veylt valscheyt. Wie op dese Marckt meest wint, lijdt de meeste schade: Wie hier meest betrout, is in de meeste onsekerheyt: Wie hier meest hoopt, leeft inde meeste vertwijfeltheyt: Ende wie hier meest verblijdt, gheneucht ende rust, die bevindt de meeste droefheyt, ongheneucht ende onrust. Want men vindt geen manier van leven daar meer teghen sinne, meeninghe, herte, begheerten ende wille ghedaan moet werden, dan by den Minnaars. Immers men vindt nauwelijcx swarigheyden in eenighe staten ter Werelt die by dit volcxken nyet en zijn. Ist swaar een lachendt aansicht toonen met een weenent herte: dit doet de Minnaar. Ist verdrietigh zijn minder te dienen met eenen hoovaerdigen sinne: dit doet de Minnaar. Ist spijtich smaatheyt te ghedooghen, van diemen onwaerdighe eere toont: dit doet de Minnaar. Somma ist lastigh gheweyghert te werden, van die men t'herte schenckt, vergheten te werden van die men stadelijck ghedenckt, verlaten te werden van den ghenen daer men hem selve om krenckt, ende ghehaat te werden

vanden genen om welck men de Ziele ter Hellen brengt: Dit doet al de onsalighe, ellendighe, zotte, blinde, dolle, rasende, catijvighe, treurighe, bleycke, maghere, suchtende, duchtende, quijnende en verdwijnende Minnaar. Die dient zijn snooder, eert zijn verachtster, beghiftight zijn beroofster, ende bemint (dat meer dan Euangelisch is) zijnen vyandt tot zijn selfs verderven. Vraaght hier yemandt wat alle dese quadē brout, den Minnaar willigh in dees ellenden houdt, soo dat hy in zotheyt veroudt, dat hem namaals te spade berout? Dit is die vervloeckte opinie van zijn Liefken te willen ghetrou wesen, dat is een onghestadighe valsche ontrouwe ende lichtvaerdighe vrouwe ghetrouwelijck, ghestadelijck ende ernstelijck te aankleven, sonder immermeer te begheven. Dese verderflijcke getrouheyt werdt deur de zotte opinie eerlijck ende looflijck gheacht van dese arme *Venus* martelaarkens. Welcke opinie den onbrekelijcken bandt is der Minnen, daar mede sy so vast ghevetert zijn, dat sy oock grootelijck gheterght ende veroorsaackt zijnde, heurluyder Minneken nyet en konnen laten. Wil de hooge moedt scheyden? Dese opinie doet blijven. Wil de toorn dreyghen? Dese opinie doet smeecken. Wil de verdrietigheyt haten? Dese opinie doet minnen. Dit maackt den Minnaars dus oneens met henselven. Den last der Minnen ghevoelen sy wel, maar heur voornemen verstaan sy nyet. Die zotte opinie maact hun vroedt dattet so behoort, dattet so eerlijck is, ja dat heur ghequel een rust ende heur verdriet een lust is. Hier uyt komen die klaghers (daar af ick een ben gheweest) die met klaghelijcker klachten heur klagen beklagen. T'gevoel weygert het verdriet, d'opinie aanvaart dat willigh. Dit beweeght, beroert, prickelt, ruckt, treckt, scheurt, perst, rolt, ende wentelt heur herte int onghestadige Radt der Minnen, soo dat sy nu willen, terstont nyet en willen: nu begheeren, dan schouwen: nu hopen, dan vreesen: nu aflaten, dan eerst beghinnen: nu haten, dan minnen: ende nu sterven, leven willen. Is dat dan nyet wel een lastighe lust, een moeyelijcke rust, een verderflijck ghewin, ende een verdoemelijcke saligheyt? Siet doch Leser, dit is t'loon daar dese *Venus* Dienaren van heure helsche Goddinne, dagelijcx om dienen.

Ten is hier gheenen noodt te verhalen, hoe veele Minnaren ende Minnaressen heur goet, bloedt, sinnen, leven ende ziele verteert ende verloren hebben, om den ghenen die anderen beminnende, henluydē nyet en achteden: want d'amoureuse Liedekens sulcx nyet dan te vele uyt en beelden. Dese Liedekens ghedooghen de zotte Ouders dat heure jonghe Kinderkens heurluyder a.b.c. noch leerende, ingheplant werden vanden amoureuse dienstboden. Daar by komt dickwils het leeren der Schoolmeesteren met *Amadijs de Gaule, Ovidius Nasonis,* ende ander onkuysche Boecken ende Poëterien (soo arghelijck voor de jeucht, als *Machiavel* voor de Regeerders) op dat immers d'opinie van d'eerlijckheyt der reynder Minnen (soo noemen sy't) by tijts in hunluyder kinderen teedere sinnekens plaets grijpen, wortelen ende daar alle heur leven lang inne blijvē mach: sonder te verstaan dat d'eerlijckheyt deser zotter Minnen vele meer schadelijckheyt, schandelijckheydt ende verderffelijckheydt inne heeft, dan noch de verachte Hoerderije of het sorgelijcke Overspel. Want het pericule ende de schaamte moghen noch eenighsins het Overspel, ende de pocken of oudtheyt, de Hoerderije doen verlatē: maar ghemerckt dese zotte amoureusheydt cuysch ende eerbaar schijnende, geen pocken of schande en vreest, soo blijft dat willigh verdriet tot inder doodt toe ende is des Minnaars doodt selfs. Dit verstont een wijs Heyden, die vermerckende dat zijn sone began amoureuselijck zijn herte aan een Vrouken hem ongelijck zijnde te hanghen; deur zijnen dienaar bestelde dat zijn sone by een Hoere of twee gheleydt werdt buyten svaders weten

(soo't scheen) op dat hy so deur gemeene Deernen zijnen sone voor d'eyghenschap der eyghender Minnen behoeden soude, soo't hem oock gheluckte.

Soude boven alle t'voorseyde, yemant hem selve bedrieghende sich bedencken laten dat de Overspeelder, Hoereerder of Minnaar in dese zonde van Onkuyscheyt, die vol is van soo lasterlijcke schanden ende van soo jammerlijcke schaden, noch eenrehande bysondere lust soude moghen wesen, die sulcx waerdigh soude moghen zijn ende dencken by hem selve, dat een goedt spelen gaan (soo men seyt) een gatslagh waerdigh is: Die zy noch ghedient tot zijnen oorbaar met dese navolghende ghelijckenisse, ende overweghe die eens met ernst, indien hy eenighsins zijn welvaren bemint.

Ick wil hier vraghen oft een Mensche nyet veele lastiger is eender Hoeren, dan der Turcken gevangen te zijn? By den Turcken mach een simpel herte somtijts, ende een verstandigh herte altijdt onder alle die lichamelijcke arbeydt rusten: maar al leydt des Minnaars lichame op een zacht pluymbeddeken in weelden, dat amoureuse herte en rust nemmermeer. Der Slaven Lichamen werden noodtdruftelijcken ghevoedt ende hun arbeydt oock ghematight door de bescheydene Ghierigheyt der Turcken, op dat sy die (soo men hier den waghen-paerden doet) te langher ende vromer souden moghen ghebruycken: maar hier blijft het begheerlijcke herte nyet alleen (metter Hellen) altijdt onverzaadt, maar werdt deur t'voedtsel der Onkuysheyt (dat als olye in't vuyr komt) te hittigher ontsteken, sulcx dat het Lichaam met loopen ende draven by nacht ende ontijdt, oock des herten ongherustigheydt moet deelachtigh werden ende ontgelden. Der Turcken Slave dient Menschen: *Venus* Slave dient Verckens ende Duyvels. D'een doet arbeydt die buyten zijn schade zijnen Heere nut is: d'anders arbeyt is een Hoere nut, ende hem self verderflijck. D'een wert ghevanghen door zijn ongheluck, ende buyten zijn schuldt: d'ander door zijn eyghen moedtwille, ledigheyt ende zotheyt. D'eene is zijns ondancx eyghen ende hoopt te ontloopen, hem self vry te koopen, of deur naarstighe ghetrouwen dienst ontslaghen te werden: d'ander is willens eyghen, koopt self zijne banden, ende dient trouwelijck om nemmermeer ghevrijdt te werden. Ten laatsten soo wert het pijnlijcke leven vander Turcken Slaven noch eens metter doodt gheeyndt: maar de vervloeckte katijvigheyt van des Onkuyscheyts Slaven, beghint noch eerst recht metter doodt om eeuwigh te gheduyren. Mach dan noch yemandt, dit verstaan hebbende, hem selve vroedt maken dat dese alderswaarste ende lastighste slavernije des Onkuysheydts, eenighe luste in heeft waerdigh om die lasterlijcke schande ende onverwinnelijcke schade te ghedooghen? Wat vyandt is soo streng

opten verwonnen, als dese beminde Duyvel op zijne vrunden? Wat Heere is so wreedt op zijn Slaven als dese lievelijcke *Venus* op hare dienaren? Of wat Beudel is so fel int pijnighen de Misdadigen, als dese moordadelijcke Duyvel int beloven vande ghehoorsamighen zijnre Wetten?

Hier benevens werdē d'Onkuyscheyts dienaers noch met veele andere plagen gequelt, geplaaght ende ghemartert. Want de Overspeelder moet wijf en□ kinderen ontstelen, daar hy de in versadelijcke Gierigheyt des Overspeelderschē mede paeyt: De Hoereerder moet den Lombaart dick versoecken, daar mede hy der Hoeren onschamelheyt stilt: ende de Iongheling moet heymelijck zijn Ouders rooven, of ergens lortsen, daar mede hy de Hoovaerdigheyt van zijn Minneken voedet om haar jonst te coopen. Hier by zijn de zinnē eeuwigh bekommert: d'een om in overspel nyet begrepen, ende van des mans toornighe Ialoursheyt deursteken te werden. Dander omme tot zijnder schaden ende schanden vanden ghierigē Provisoor oft Officier nyet verdost te werden. Ende de derde omme deur de alverspiedende ooghen der Clappaarts in zijne minne nyet gemeldt te werden. Maar wat besta ick omuytsprekelijcke dinghen te verhalen?

Daar en zijn soo veel overwateren nyet aan strandt,
Bloemen in de Lenten, bladen int Somer woudt,
Coornkens in d'Herfst, haghelstenen in Winter coudt,
Noch pijlen in al de kokers van Parten Landt.
Soo veel had noyt buyck van Rivier omdriftigh zandt,
Soo veel schuldigh ghediert gheen water onderhoudt,
Soo veel wentelen in Zee, gheen haren sout,
Noch soo veel munts en teldt oyt gierighe handt.
Noyt hadde doncker nacht soo veel glinsterende ooghen.
Noyt is door clare lucht soo veel voghels ghevloghen,
Noch noyt mochtmen soo veel graafkens op aartrijck tellen
Of t'ghetal schijnt noch kleyn by t'lijden menighvuldigh
Daar d'onkuysche herten willens en ongheduldigh
Suchtende en duchtende heur selfs mede quellen.

xxj. Capittel.
Van Toorn of Gramschappe.

D'Overgroote ghemeenheydt deser twee laatste voor gaande zonden, die nu nyet minder gepleeght en werden dan inden tijden Noe ende Loth, hebben my, buyten mijn voor nemen langhe opghehouden: nu willen wy, de Gierigheyt als voor ghenoegh uytghebeeldt overslaande, oock aande laatste drie Hooftzonden komen, ende eerst aanden Toorn, om sien of daar wat oorbaarlijcx in gelegen mach zijn.

Aristoteles die onder allen anderen Philosophen den Toorn eenighe nuttigheyt heeft willen toeschrijven, beschrijft self de Gramschappe aldus: Toorn, is een droefheyt ende eenrehande verstooringhe met een heftige wraackgierigheyt. [+] Wat oorbaar dat droefheyt (die, so de Predicker recht seyt) veele Menschen heeft ghedoot, ende daar gheen nuttigheyt inne is (in sich mach hebben, en behoeft nyet veele segghens. Want elck vliedt die als zijn verderffenisse. Maar de verstooringhe seyt hy goedt te wesen inden krijgh, als die den ancxt wech neemt, de crachten vermeert ende den Menschen moedigh maackt. Waar sulcx, soo en waar de Deughde

[+]Eccl.30.

haar selve nyet ghenoegh, maar soo snoode, dat die der boosheyt behoeftigh ware, want sterckheyt die een van vyer Hooftdeughden, ende met wijsheyt ende matigheyt verselschapt is, nyet heerlijcx en soude konnen uyt rechten sonder dese Gramschap. Seker nyemandt en loochent dat List boven Cracht gaat, soo daghelijcx blijckt aanden redelijcken Mensche, diens cloeckheyt alder onredelijcke dieren stercheyt verdt te bovē gaat. De voorsz Heyden belijdt selve de Toorn een droefheyt ende verstooringhe te wesen. Nu ist waarachtigh dat alle verstooringhe en droefheyt (nyet anders dan de bitter roocke den oogen verbittert ende t'ghesichte verduystert) de redelijcke verstandenisse beswaart en verduystert: sulcx dat de Philosophen den Toorn ghemeenlijck genoemt hebben, een Corte Zotheyt of dolheyt. Behoeftmē dan list om sterckheyt te verwinnē, wat voordeel sal dese dwaasheyt daar toe doen? Sal de grootmoedigheyt des herten, op wijsheyt ghegront zijnde, dan zotheyt behoeven om stercker te werden? Alle wat in sich selve goedt is vindtmē van sulcker aart, dat hoemen sulcx meer heeft, hoe dat des hebber dies te beter is. Wijsheyt, Rechtvaerdigheyt, Sterckmoedigheyt of Matigheyt, en machmen nemmermeer te veel hebbē, maer elck is dies te beter die sulck meest heeft. Is de Toorn goet of oorbaarlijck, hoe kan t'veel gram zijn den Mensche nyet alleen schadelijcker zijn dan weynigh, maar alderschadelijckst ende verderflijckst? Maar sal yemant seggen, de Toorn is van selfs goet, alsmē die wel matight, ghelijck wijn end ebroot van selfs goedt is ende nochtans te veel inghenomen zijnde schadelijck is. Immers Salomon verbiedt al + te wijs of al te rechtvaerdigh te wesen. Dese moet verstaan dat het lichaam zijn selfs groote of maat heeft, daaromme het lichtelijck met overmaat beladen mach werden. Want elck verstaat wel dat de plaatse grooter moet wesen dan't dinck is. Alsoo is t'lichaam, daar binnen de maghe leyt, grooter dan de maghe. Soude nu yemandt teffens meer quantiteyts van spijse inde maghe (die der spijsen plaatse is (willen stoppen dan de maghe groot is, men kan licht begrijpen dat sulcx schadelijck valt. Daar beneven ist lichaam tijtlijck, ende alle datter inne gheschiet heeft zijnen tijt, eten, te camer gaan, drincken, pissen, arbeyden, rusten, waken ende slapen, &c. Soude dan yemant altijdt versche spijse inde maghe willen stampen, wanneer soude d'oude verteren moghen? Maar anders ist met den inwendighen redelijckē Mensche het beelde Godes in ons. Want dat is vā Godlijcker aart sonder groote, so dat het so weynigh als God van eenighe plaatse begrepen mach werden, als dat (het Lichaam noch opter aerden wesende) oock in + den Hemel kan wanderen: Van gelijcken zijn + dese Deughden mede geestelijck ende over al, aan gheen plaatse gebonden: Hoe konnen dan dese gheestelijcke onsichtbare saken by dat onghemeten Beelde Godes te veele komen? Het een is eeuwigh, soo zijn d'anderen mede, so en machmen oock gheen onmate ghebruycken in den Deughdē met die te veel of te lang te hanteren. Immers de Matigheyt is haar self een Wet dat sy nyet onmatighs doen en kan. Dus blijckt die ghelijckenisse van broodt ende wijn t'onrecht te passe ghebracht. Aangaande den geallegeerdē text van nyet al te wijs noch al te rechtvaerdigh te zijn, is oyt by allen rechtverstandigen verstaan geweest, datmen nyet al te wijs of al te rechtvaerdich by hemselve soude wesen in zijn eyghen oogen. Want nyemandt en loochent Christum des Vaders Wijsheydt te wesen. Desen is onss bevolen na te volghen,

+Eccl.7.17.

+Phil.3.20.

+Col.3.3.

ende soo veele moghelijck is, ghelijck te werden: Soo ist de beste Mensche die Christo gelijckste ende meest daar mede vereenight is. Het is dan oock de beste Mensch daar meest wijsheyts inne is. Mach nu yemāt al te wijs worden, soo dat ons verboden wert toe te nemen in Wijsheyt, is die text, qualijck gheallegeert, soude willen segghen, so waar den Christenen verboden Christum na te volgen, ghelijck ende een daar mede te worden. Dit is valsch, daaromme staat oock ter contrarien + geschreven, *Gheeft den Wijsen, so sal hy noch wijser worden. Doet het condt den Rechtvaerdighen, soo sal hy toenemen.* Ende elders: *Die + rechtvaerdigh is, die werde noch meer gerechtvaerdight, ende die heyligh is werde noch meer + gheheylight.* Ende noch: *Wy worden in't selfde beelde* (Christi) *verklaart, van die eene claarheyt in d'andere.* Men mach dan wel al te wijs ende rechtvaardigh in zijn eygen, maar nyet in Godes, ooghen wesen.

+Prov.9.9.

+Apo.21.11.

+2.Cor.3.18.

Alsoo blijckt dat oock inden krijgh, die den Mensche, weerloos gheboren ende alleen met redene genoechsaem voorsien, alderschadelijckste is, de Toorn den Menschen oock verderflijck is ende nyet oorbaar, overmits hem daar deur zijn eenighe gheweer, dats Redelijcheyt, benomen werdt. Laat ons nu besien of de dienst deser zonden des Menschen leven eenige verstandigheyt, lichtheyt, vreedsaamheyt, lustigheyt ofte langheyt kan toebrengē, want de selve een van desen ghevende, oorbaarlijck sal moghen schijnen.

Dat dese opwellende nevele des gemoedts des Menschen Ziele nyet en verlicht, maar verduystert, is voor ghehoort: Het bleeck in Nabuchodonosor die deur den toorn beval alle + de Wijsen des Landts te dooden, dat is zijn eyghen ende des Rijcx ooghen uyt te steken, ende wert oock daghelijcx by elck een bevonden, dat de Toorn nyet rechts en kan raden, want sy is haastigh sonder beraadt, ende doet alle dingen zottelijck, ja rasende: Daaromme + de Predicker wel seyt, dat *Toornigheyt rustende is inden schoot der Zotten,* want sy de menschen verzot ende zottelijck doet wercken: by welcke Zotten sy hare rust ende wooninghe heeft, maar by den Cloecken nyet, die den last van dien kennen en haar daaromme verdrijven. Want dese verstaan dat het lastigh, ja byna ondraaghlijck valt, soo wel voor den + Naasten, als voor den Man selve eenen *gheest te verdraghen, die lichtelijck gheneghen is tot + Toorn. Want Toornigheyt is een woedigh ding, ende raserije is een tempeest. Steen is swaar ende + zandt is lastigh, maar der Zotten Toorn is swaarder dan die beyde.* Siet dat is de lichtheyt die deser zonden dienst met brengt, is die niet behaaghlijck om redelijcke Menschen tot haarder dienst aan te locken? Recht sulcke vrundtschappe ende vrede, baart de Toorn mede. Want haar aardt is lichtelijck en sonder sake te verstooren: ende maact daaromme haren Dienaaren onbequaam tot alle gheselligheyt, vrundtlijckheyt ende vreedsaamheyt des Levens: maar bequaam tot alle ghekijf, twist ende onminne, so gheschreven staat, *Een + toornigh mensch ontsteeckt twist.* Sy is oock periculoos soo wel voor den Toornighen als voor den ghenen die met hen leven. So leestmen + dat Kain toornigh werdt, maar wat voordeel hem meer dan zijnē onnooselen broeder deur die moordadighe gramschap quam, sietmen licht in't vervolgh daar Kain mede van Lamech verslaghen werdt. Hier toe dient den wijsen raadt, datmen sich nyet en sal versellen noch houdē *bye enen rasenden ende toornighen + man.* Ende tot een ander plaatse: *Metten Toornighen en maackt gheenen twist, ende gaat met hem nyet inder Woestijne* (dat is buyten de Wetten des Heeren

+Pro.18.14.

+Pro.1.4.

+Pro.17.3.

+Eccl.28.9.

+Genes.4.3.

+Pro.22.24.

ende paden des Redelijckheyts int wilde) *want dat bloedt is voor hem als nyet, ende daar gheen hulpe en is, sal hy u ter neder stooten.*

Also werden de Menschen die malcanderen tot bystant, troost, nut ende hulpe ghemaackt zijn, elckander) recht als verwoede Dieren) hinderlijck, verdrietelijck, schadelijck ende verderffelijck, ende dit boven alle andere zonden sonderlingen deur de gramschappe. Want ghelijck de dinghen diemen deur eenen nevel siet grooter schijnen dan sy zijn, soo doet dese nevel des verstants een kleyn misdaadt groot oordeelen, ontsteeckt flucx met een wraackghierighe vuyrigheyt alle t'huys van binnen, soo dat alle de sinnen in roere zijnde, den raadt verlorē wert. Daar werckt dan dese wraackgierighe Lust in een ooghenblick dat alle t'leven deur berout. Soo onder veel anderen aan *Alexandrum Magnum* in't dooden van zijnen vrundt *Clito* ghebleken is. Het volbrenghen van dese rasende Lust, moght hem ketelen int feyt: maar die korte geneucht werdt hem met sulck bitter ende langduyrende treuren weder inne ghepepert: dat hy van onmatigh berou (die te spade quam) hem selve wilde dooden. Dits dē lust die dē Toorn inne brengt. Maar hoe kan t'gunt oock lustigh zijn dat den Mensche ontsinnigh ende buyten verstande maact? Het is seker datter geen lust in smenschen herte en mach wesen, daar men nyet weet, bekent ende verstaat yet wat begheerlijcx voorhanden te wesen. De rasende Toorn en kent noch haar selve, noch den Mensche, noch den dingen die sy handelt nyet. Is dan oock der Zotten gramschap lastigher (so voor gehoort is) dan d'alderswaarste dinghen: wat lust kan t'dragen van sulcken ondraaglijcken last wesen? Ende wantmen nyet verdrietighers op Aerden en vindt dan vrundeloos te wesen, ende twist te hebben teghen allen den ghenen diemen hanteert, soo moetmen oock nyet verdrietighers vinden dan den Toorn die elck een te vyandt maackt. Is dan de Toorn nyet alleen verdrietigh, maar oock het verdrietighste datmen byna ter werelt mach vinden: van waar sal haar de lust komen? Daar en boven en mach het leven der Godtloosen (t'welck in de plaatse daar de goeden deur een vrolijcke Conscientie oock in teghenspoet verblijden, in heur weelden deur den wroeghenden Boedel heurder Conscientien vol ancxten en verschrickinghe zijn. Sap.17.3, 4.20, 16.10.11. Prov.12.18. Isa.66.24) geensins lustich wesen als het ghequelt is met sieckten. De Toorn doet dickwils de aderen bersten, het ziedende bloet schuymigh ter kelen uyt spouwen en den menschen in Apoplexia ende rasende sieckten vallen, ja oock eenigen in een byblijvende dolheyt komē, so de Poëten van *Niobe, Priamus* huysvrouwe, die in een rasende hondt veranderde, schrijven. Also schrijft *Homerus* oock dat *Ayax* siende dat *Ulyssi* ende nyet hem de wapenen *Achillis* ghegheven waren, so toornigh op hem selve verbitterde, dat hy hem selve vyant wert en t'leven benam. Van gelijcken leestmen van eenen *Martio Sabino,* de welcke in sulcken toorne verwoede, overmits een ander in't Rijcke quā daar hy na stont, dat hy uyt verdriet sijns levēs mettē swaerde na zijn eygē door delfde.

Maar of dit groote saken schenen als dē doot wel waerdigh by eenighe eergierighe Zotten: die moeten weten dat de Toorn gheen oordeel en heeft om een sake die sulcx waerdigh of onwaerdigh is met onderscheydt te verkiesen. Dat is gebleken aan *Timanthes Cleoneus* een Camper, die (soo *Cœlius* schrijft) nu crachteloos van ouderdom, nyet mogende den boghe inspannen, die hy in zijn manlijcke cracht zijnde ghewoonte was te spannen, in sodanighen rasende gramschappe verhittighde, dat hy hem selve t'leven daaromme benam. So luttel redelijcheyts is by dē Toorn, dat sy hem hinderde te verstaan, dat de krachten so natuyrlijck inden ouderdomme minderen, als die in de jonckheyt toe nemen. Desgelijcx seyt de selve *Cœlius,* die mede overmits d'oudtheyt het gladde voorhooft deurploeght, ende de lamme *Saturnus* de vluchtighe schoonheydt achterhalende doet verdwijnen, soo toornigh werdt, dat sy voor een spiegel met vlijtigher aandacht haar aansicht aanschouwende, en t'selve deur rimpelen ende schrimpelen ongedaan ende de versche verwe verdwenen merckende, rasende is gheworden. Den oorbaar dan die de dienaars deser zonden voor soudye genyeten, is zotheyt, alle swarigheyt, twistigheyt, verdrietigheyt ende cort leven: welck laatste, hoe wel het henluyden quaadtste schijnt, ick nog t'beste van allen voor henluyden soude achten, als dat hun nyet langhe in sulck ellendigh leven laat gequelt werden, waar't nyet sake, dat sulcke doot hier (by ghelijckenisse) een gheschilderde ende verdwijnende helle doet eynden om terstont een brandende eeuwighe helle te beghinnen ende inne te varen.

Hier soude ick om vorder te gaan de Gramschappe, als ghenoegh ten voornemen gehandelt zijnde, moghen verlaten: maar want tot waarschouwinghe van dese sorghlijcke verderfnisse mijns herten lust gheene moeyten en kan sparen: en heeft die selve nyet konnen laten, als voor een toegave opten volhoopten mate, des Toorns aart ende nature int Corte wat te beschrijven: op dat haar lastighe dienst vanden goetwillighe raatvolgers te meer bekent, ghehaat, ghevloden, ende verlaten soude moghen werden.

Gelijckmen verscheyden Dronckenheyden siet, so vindtmen oock menighreleye aart van Toornigheyden: doch met sulckē onderscheyt dat sommige Dronckenheyden deur cluchten, zotternyen, bootsen ende vreemde onschadelijcke beuselmarcten lacherlijck zijn: Maar geen Toornigheyt en vindtmē die nyet so wel voor den bywesenden vreeselijck, grouwelijck ende hatelijck, als voor den Toornighen selfs schadelijck, verderflijck ende beclagelijck zijn. Want dese vint men geweldigh, bitter, woest, fel bloedigh, treurig, onversoenlijck, wraacgierigh, eyselijck, haastigh, ontemmelijck, ontsichlijck ende duyvelsch. Zijn dat nyet hatelijcke ghedaanten? sodanighe zijn de Toornighen. De Lacedemoniers willende heure kinderen vande Dronckenheyt afschricken, plegen heur Slaven bywijlen te doen droncken drincken, stellende de selve dan als een leelijck ende schandelijck schouspel van't ghelaat der Dronckaarts heuren kinderen voor ooghen, op dat sy uyt vreesen van sulcken leelijcken wanghelaat te bedrijven, de Dronckenheydt schouwen of mijden soudē. Diesgelijcx placht Socrates zijne eerstgecomē Iongers te brenghen voor eenen spieghel, henluyden vermanende. Indien sy schoon van aanghesicht waren, henselven nyet door zonden leelijck te maken, of indien sy leelijck waren, geen twee leelijckheyden, als van Ziele ende Lichame, te samen en voeghden. O saghen alle Menschen so op de gedaante der Toornighen, als sy den rasenden dieren int verwoedē te boven gaan, met vlijtiger opmerckinge, sy souden ten minsten uyt eenighe natuyrlijcke schaamte sulcke onmenschelijcke hatelijckheyt vlieden ende laten. Of

moght de Toornighe met eens anders ooghen in een spieghel de leelijcke veranderinghe zijns toornighen aanghesichts aanschouwen, daar soude hy voor een vreedsaam bezatight aanscht sien, een felle ontstelde gedaante, t'hayr te berghe staande, een schrimpelendt voorhooft, brandende ooghen, bleycke wangen ende bevende lippen. De tanden knerssen, t'herte clopt, t'bloedt welt, den athem dubbeleert, de mondt siffelt, de handen slaan elckander, ende de voeten d'aerde. Sulcken ghelaat vindtmen gemeenlijck by den Toorn. Want sy is noch eerbaarheyt, noch behoorlijckheyt, noch bequaamheyt ghedachtigh, maar deur haar hardtneckigheyt, redene, raadt ende oordeel verachtigh, ende overmits d'onbescheyden haastigheyt haars selfs gheheel onmachtigh.

Om een ander te beschadighen, bederft de toornige hemselve, om eens anders Lichaam te dooden, vermoort hy eerst zijn eygen Ziele, redene ende verstandt, ende bewijst hem alsoo zijnder vyanden vrundt, ende zijnder vrunden, ja zijns selfs vyant. Sonde eē Schilder t'gunt beschilderen dat deur den Toorn bedreven is, daar soude men een grouwelijck Tafereel vernemē, men sonder mogen sien verderfnisse van gheheele Landtschappen ende Volcken, overmits oorlogh, moordt ende brandt: Daar soudemen sien alleen deur de moetwillighe toorn van twee Princen trecken te Lande (daar de vreedsame Corenteelder eensaam plach te ploegen, zayen of mayen) groote scharē van blinckende Ruyter ende Knechten met swaerden, spietsen en□ bossen om elckander te vernyelen, te gemoete. Men soude daar sien houwen, kerven, steken, slaan ende worgen d'een onbekende d'andere: t'grof gheschut als donder ende blixem een deel straten door de scharē makende, stroyt hoopen van armen, beenen en□ hoofden al druypende, bloedigh deur die dampige lucht. De spietsen ende swaerden kraken inde wonden der stervende Menschen, die vallen daar neder d'een met een stuck van eē swaert, d'ander met een stuck van een spietse, ende de derde met eē loot in zijn borst. Daar over rennen dan die paerden, met heuren yseren meesters gheladen, die hun oock hier en□ daar deur een cleyn clootgen ontvallen, so dat d'een hanghende half doot inden steghelreepen naghesleept, ende d'ander selfs (so hy anderen dede) overreden werdt: stortende ten laatsten met ten paerde met al hier een deel deur glissinghe van de afvlietende beecken van menschelijck bloedt, ende daar een deel over de hoopen van dooden ende half doode Menschen. Daar soudemen eyselijcken hooren suchten, stenen ende krijten, ten waar dat het ghedruysch der bussen, trompetten, claretten, pijpen ende trommelen (die desen dans spelen) sulcx nyet en behinderde. Rontsomme aan allen kanten sietmen nyet alleen Landthuysen, Dorpen ende Casteelen, maar oock de becrachtighde steden aan lichte vlammē: verkens, schapē, koeyen ende paerden, met wagens voor roofs geladen

by groote cudden van een deel boeven geweldelijck wech drijven: ende d'onnoosele Landtman ende Burgher by menighten op heure knyen met ghevouwen handen smeeckende, vande felle ende bloedige Crijgsluyden deursteken werden. Wat dunckt u aandachtighe Leser, soude dit nyet een lieflijck ende lustigh Tafereel vallen om te aanschouwen? Dese en deser gelijcken zijn de vruchten vandē Toorn, een dochter vanden moortdadighen Duyvel. Moet dat dan nyet een lustighe ende lieflijcke Ionckvrou zijn om te dienen? Hier mede houde ick den lastigen dienst deser zondē genoeghsaam bewesen. Wilde nu yemandt gheerne d'oorspronck deser zondē weten ende den middel om daar af verlost te erdē: die lese t'vervolgh een weynigh tot een aanwijsinge daar toe in sich begrijpende.

Men soude hier mogen dencken, tis sonder twijfel so dat de dienst deser zonden hardt, verdrietigh ende lastigh is, maar hoe kanmen daar van ontslagen werden? Immers hoe sal de ghene van den Toorn gantschelijck verlost moghen werden, die uyter naturen tot Toorn gheneghen is? moet de haastigheyt of de schielijcke beweginghe tot toornigheydt so langhe nyet in ons blijven als onse nature in ons is? dat is, so langhe als wy zijn ende leven?

Indien de voorgaande Paradoxen, dat het vleesch nyet en zondight, recht verstaan is, so is oock wel gemerckt dat des Menschen nature nyet en is genegen tot Toorn, nyet meer dā tot Gulsigheyt, Hooverdije, of Hoerderije. Ic bekenne wel dat eenige uyter nature meer ghenegen zijn tot byslapen, oock eenige uyter naturen haastigher in heure wercken dan anderen: ende dit deur de mengselen ende tsamenvoeginghe heurder naturen, in welcke by den eenen meer hettens ende drooghte, by den anderen meer vochts en koude gevonden wert: maar daar uyt en volght nyet dat sulckdanighe mengsele der naturen oorsake tot zondigen soude gheven, O neen. Men verstaat wel dat droogh hout lichtelijcker branden sal dan nat hout: maar al is't droog hout bequamer dan't vochtige om de vlammen lichtelijck aan te nemen: soo en mach't nochtans van selfs nyet ontsteecken ten zy datter vuyr by kome, t'vuyr is d'oorsake vanden brant en nyet het hout. Laat nu yemandts nature seer colerijck ende droogh zijn, so dat hy met allen bequaam is om haast toornigh te worden: soo en wert sulck een nochtans uyt zijn selfs natuyre nyet toornigh sonder ander oorsaack, die ick hier by t'vuyr gelijcke. Waar't sulcx: so moeste het gantsche levē der colerijckē niet dan een rasende onophoudelijcke Toorn zijn. Maar dit is valsch, want men siet oock d'alder colerijckste mensche veele meer tijts vrundtlijck ende goedertieren dan toornigh ende fel. Het vuyr ende d'oorsake vanden toorn en is dan altijdt nyet by ende in sulcke Menschen. Ist daar nyet altijt, soo en ist oock nyet natuyrlijck. Men kan nemmermeer vuyr vinden, ten moet oock heet wesen, men kan nemmermeer aerde vinden sy en moet swaar wesen, noch men kan de Sonne nerghens vinden sy en moet licht wesen, want sulcx is hun uyter naturen inne. Also bequaam de lucht is om de radien ende t'licht der Sonnen te ontfanghen, soo en is sy nochtans nemmermeer licht ten zy dat de Sonne of deur zijn selfs, of deur zijnder spiegelen (als Maan ende Sterren) teghenwoordigheyt eenigh ghemeen licht hebben. Hier uyt volght dan oock dat, hoe heet, droogh of colerijck de Mensche uyter naturen is, dat nochtans nyemant uyter naturen tot Toornigheyt geport ofte gheneghen is.

Vraaght men my nu wie dan de ghene is, die, als de Sonne van de verlichtinghe des luchts, of als de brandt inden droogen houte, oorsake is vanden toorn inden mensche, ick sal antwoorden dat dit nyemandt anders en veroorsaackt dan een onverstandighe Waan ofte sotte Opinie: dese ist vuyr dat sulck dor hout doet branden.

Wilmen dese onverstandighe Waan klaarder ende sonderlinger uytgedruckt hebben: men sal't ghewis bevinden te wesen een Waan van dat of hem selve of yemant anders in gelijck gheschiet. Nu waantmens onrecht te wesen als hem selve of yemant anders t'zijne werdt benomen ofte onthouden. Alsoo werden de luyden toornigh alsmen hun heur goedt, ghesontheyt of name beneemt of mindert: oock mede alsmen hun het verhoopte loon van eere, wellust of gaven (dat men waant wel waerdigh te zijn en verdient te hebben) onthoudt.

De waan der toornigen alsmen hun t'heure beneemt, spruyt uyt een onrechtvaerdigh oordeel, te weten, datmen waant dat eenighe van den dinghen ons van Gode gheleent, ende die men ons benemē mach (oock noch eens altsamen verlaten moeten) ons eygen goeden zijn. Dit is onrechtvaerdigheyt die dieflijck eens anders (te weten Godes goeden) eygent ende hem selve toeschrijft. Maar de Waan die inde Hope bedroghen zijnde ende minder verkrijghende danmen verwacht of hem selve waerdigh geacht hadde, den mensche in toorn doet brandē, heeft haren oorspronck uyt Hoovaerdije, dat men oock verwaantheyt (als hem selve beter wanende dan men is) ghemeenlijck noemt in Duytsch: ende is mede een dochter van Onrechtvaerdigheyt, die haar selve onwaerdigh, loon van eere &c. toeschrijft, ende vermetelijck te veele toe-meet.

Dese Waan dan van veronghelijckt te zijn is alleen d'eenighe oorspronck ende beweghelijcke cracht vanden toorn inden mensche. Ic bekenne wel, dat sulcke wane in een colerijck mensche lichtelijcker den Toorn ontsteect dan in een flegmatijck. Maar dat ons nature van selfs den Toorn soude veroorsakē is valsch, so nu ghenoeghsaam gebleken is: wantr ons nature en is hier nyet dā de materie, die t'werck en branden der Opinien ghedooght lichtelijck of langsaam, na de tsamenvoeginghe vanden Lichame heet ende droogh, of hout ende vocht is. Die dan heet ende drooghe van naturen zijn, behooren henluyden sonderlinghen voor dese helsche Opinie te wachten, en hun naerstelijck voorhoeden om nyet in Toorn te branden, ende die Toorn (ofse by onvoorsienigheyt ontsteken mochte werden) schielijck te blusschen. Soo steltmen inden beleghen steden de sterckste ende wackerste hoede, daar de wallen kranckste zijn, ende so steltmen inden drooghe heete Somers tobbens met water, ooc brantladders voor de deuren, om den brandt (of daar eenighe onvoorsiens quame) haastelijck te leschen.

Die nyet gaerne in Toorn en brandet, wachte hem voor een teeder, sacht ende weeldigh leven, voor pluymstrijckers gesellē van sulck leven voor quaadt vermoeden, en voor schampere bittere verwijtelijcke woorden, want dese alle (nyet teghenstaande hy selfs, als gheen vuyr zijnde, gheen brandt en konnen maken) zijn middelen die des Menschen nature ver

dorren, verdrooghen ende bequaam ten brande bereyden. Sulckdanige ist oock goet dat sy vermijden t'gheselschap van kijfachtige, twistighe, spijtige ende toornigen menschen, ende sonderlinghen Dronckaarts oock de Dronckenheyt selve.

Maar die lust heeft om voor alle dese middelen ende aantreckselen tot tooren veyligh te zijn, ende met blooten voeten over sulcke Serpenten onbeschadight te treden, die benaerstighe deur de behoorlijcke middelen den doodt zijnder ongherechtigheyt ende hooverdije: op dat hem de Waarheyt (Christus) van die valsche Waan met alle zijn lastigh aankleven vry make en verlosse: Dan sal hy, rechtvaerdigh zijnde, met Iob (weder hem alle tijtlijcke have van menschen of anders berooft werdt) uyter herten konnen segghen, De Heere gaf, de Heere nam, zijnen Name zy gebenedijt: ende hem selve gheen eyghendomme daar aan rekenen: ende zijn onwaerdige snoodtheyt grondtlijck wetende, sal hy hem selve nyet alleen loon, eere ende goet onwaerdigh, maar alle smaatheyt, schande, laster, straf ende ghequel met gantscher ernst waerdigh achten en nyet konnen toornigh werdē, so wat hem of anderen mach gheschieden.

xxij. Capittel.
Van Nijdigheyt.

Deur andere Zondē schijnt de Duyvel zijnen dienaren noch eenrehande Lust te beloven: maar om dese twee navolgende te vercloecken, ontbreeckt dit arghelistige Serpent so gantschelijck list: dat hy nyemant kan doen droomen, deur t'pleghen vande selve, eenighe natuyrlijcke Lust te doen verwerven: gemerct die der menschelijcker naturen geheel vreemt ende teghen zijn. Immers is de Nijdt (daar eerst af geseyt sal werden) de menschelijcke nature nyet midder tegē dan de doot selve: want, gelijck de doot den Mensche van't leven ende deur't derven des levens van alle kennisse, lust ende vreuchde berooft: alsoo berooft oock de Nijdt den Menschen alle Liefde ende onderlinge Minne, te weten t'leven der Zielen, (gemerckt + hy *inden doot is, die nyet en bemint)* en daar deur oock alle vrede, vreuchde ende blijtschappe + inden h. Gheest. Dese doot is aldereerst + deur den Nijdt van dit helsche Serpent inder Werelt gekomē. Nu en ontsien de Menschen geen ding meer op aerden dan den doot. Men verstaat oock licht, soo waar alle rechte vrolijckheyt ende lust des levens, te weten een goede Conscientie verdreven werdt, dat daar nyet en mach blijven dan een ghestadigh treuren, quelen, verdwijnen en sterven. Elck kan oock haast mercken dat hy nyet lustighs, behaaghlijcx noch lieflijcx inder Conscientien mach hebben of ghenyeten, die in duysternisse wandert. Want (so Tobias wel seyde) *hoe soude + hem blijdtschappe konnen gesijn die in duysternisse sit ende t'licht des Hemels derft:* Nu *is + hy in duysternissen die sijnen Broeder haat.* Hoe veele meer dan die zijnē Broeder benijt? Want Haat is een veroude gramschappe teghen eenen vyant, daar deur men des selvens macht of welvaren misgonnet, overmits die den hater soude schadelijck mogen zijn: maar de Nijdigheyt benijdet oock t'gheluck zijnder vrunden, dat hy tot zijnen oorbaar selve soude moghen ghenyeten.

+1.Ioan.3.14.
+Rom.14.17.
+Sap.2.24.
+Tob.5.12.
+1.Ioa.2.9.

Alsoo is dan de Nijdt hier op Aerden oock nyet dan een Helle, pijnbanck ende bittere knaaghster van des Nijdigheyts herte: en en kan nyet belovē dan voor dese tijtlijcke rechtvaerdighe wrake, een eeuwighe ende oneyntlijcke, daar men altijt

sonder sterven sterft, ende d'eene doot baarmoeder is van d'ander, gelijck d'een bare vander Zee van d'ander, sonder eynde. Vreesen de Menschen dan bovē alle dinghen t'gunt hun aorsake mach zijn van dese tijtlijcke doot, als pestilentie, venijn, ghewelt, vuyr, water, &c. ende konnen de redelijcke verstanden licht mercken den onderscheydt tusschen den doodt diemen in een ooghenblick sterft, ende tusschen een oneyndtlijck, onophoudelijck ende eeuwigh sterven: so behooren sy oock immers wel te versinnen wat grouwelijcker en□ schadelijcker ding het moet zijn, twelck henluyden deur een stadighe dervinghe van alle heylsame vrolijckheydt, ende deur't hebben van een gheduyrigh verdriet voordert met quijnen ende verdwijnen totten tijdtlijcken doot, om daar deur als deur een afsnijster van alle ghenade Godes, berouwe ende beteringhe des levens, te gheraken inden eeuwighen doot. Dit is ontwijfelijck de vrucht van desen bitterē Appel te eten. Ist dan nyet wonder datmē Menschen vindt die om sulck eyselijck loon so lastigen dienst aanvaerdē? Maar men vindter (laey al te veele) die deur den Nijt so seer heur eyghen vyant zijn, dat sy hun selfs voor den lijflijcken noch een eeuwighen doodt en sparen: daaromme waar't oock vreemt (hoe wel de Mensch een geselligh dier, geweerloos gheboren, ende een ander te misgonnen of verderven teghen nature is) dat de Nijdighe een ander soude konnen sparen.

Men siet voorwaar, gelijck t'licht der Sonnen de uyle met andere nachtvogels verblint, dat de ghenoechte en□ welvaart vanden broeder het nijdighe herte soo bedrieft, verbittert ende verblint: dat hy teghens alle redene der gheluckigen ende welgheachten onschuldigen vyant werdt, ende zijn eygen Vader, Broeder ende alderbeste Vrunt oock nyet en spaart te bederven. Dit bleeck aan Cain tegen Abel zijnen onschuldigen Broeder, aanden sonen Iacobs tegē heuren onnooselen jongen Broeder ende oude Vader, ende aanden Ioden teghen den ghenen die om henluyden saligh te maken quam Christum Iesum. Alle dit komt alleen deur de blintheyt der Nijdighen ende hun zot ende duyster oordeel. Want haar natuyr ende eyghendom is te wanen en□ oordeelen dat eens anders welvaart haar qualijckvaart is. Also meynde Cain dat Abels aanghename offerhande by den Heere, den zijnen by den selven verachtelijck dede wesen: De kinderen Iacobs, dat de liefde Iacobs tot Ioseph hunluyden in zijn hate bracht: ende de Ioden, dat d'eere Christi by den volcke henluydē te schande maackte.

Alsoo verstaatmen licht uyt de daaghlijcksche daden der Nijdigen wat Nijdigheyt selve is, namentlijck een droefheyt om eens anders welvaren. Redelijcke Menschen en benijden nyemant. Want gaat het den vromen wel, sy weten die des waerdigh, als die t'geluck met ommedeelinghe aan den behoeftigen recht gebruycken: ende gaat het den boosen wel, sy mercken dat het veel hebbē henluyden locket tot onmatigh misbruyck, welck misbruyck heur selfs boete zijnde, de selve quelt, pijnight ende alle ure straft (als voor inden Gulsigen, Quistgoet, ende Onkuyschen ghenoegh ghebleken is (soo dat heure ellende) waerse ghe-

merckt werdt) meer sake van ontbermen, dan heure weelde van benijden geeft, kanmen dese dan oock swaarder plaghe toe wenschen dan sy henselve aan doen?

De redelijcke Man vindt dan wel oorsake van Medooghentheyt, maar gheensins van Nijdigheyt: ten waar dat yemant desen vader der loghenen gheloovende voor goedt aansage zijn selfs vyant (ter verdoemenisse, maar nyet ten leven, na de leere Christi) te wesen. Want seker, soo wie eenen goeden Man, dien't wel gaat, benijdet: die benijdets onder twijfele ooc der Ghemeenten, zijn Vaderlandt, ende (dat meer is) oock zijns selfs welvaren. Gemerckt een goedt Man gheluckigh levende, oock een ghemeen gheluck is voor de Burgerije, overmits elckerlijc sijns gelucx deelachtich wert. Mach vanden rijcken Vrecken yet (seytmen wel) vanden schamelen Milden mach nyet. Wat Landt, Stede of Ghebuyrte soude nyet liever eenen rijcken ende machtighen dan een schamelen ende vromen Man ontfangen metter woone? Noch sietmē dat Isaac om sijnen [+] Rijckdomme ende des Heeren segeninge, van den Philistijnen benijdt ende uyt den Lande verdreven werdt. Beroofden syluydē hun selve daar deure nyet van een machtige, bereyde ende vrundtlijcke bystandt inder noodt? Wat oorbaar, nut, rust ende eere Saul hadde moghen genyeten deur den dienst van zijnen vromen Swager David, wert best verstaan van de ghene, dien kondt is, hoe noodtsakelijck de Princen ende Coninghen ghetrouwen raadt ende vromen daadt behoevende zijn. Sietmen nyet dat Sauls nijdigheyt hem selve alle sulcx benijdende tselve beroofde? [+]Genes.16.13.

De reyne Byekens nyet dan op suyvere bloemkens een reyne dauwe suyghende, ende na t'selfde tot soete honigh ghedeghen is, ghemeen makende, ghenyeten onderlinge t'beste, smakelijckste ende soetste uyt allen bloemen, kruydekens ende vruchten: also zijn de Christenen, dat is Menschen die heuren even Menschen beminnen, elck des anders gheluck in ghemeene Liefde deelachtigh: so dat elck hem van des anders eere, voorspoet en welvaren verblijdt, nyet anders dan oft hem selfs gheschiede, ende hebben alsoo deur die ghemeene Liefde die soete vreuchde onderlinghen (als reyne Byekens den honich) gemeen. Daar tegens sietmen dieren welcker voedtsel nyet en is dan stinckende, snoode en vuyle leelijcheyt: gelijck der Ghierenspijse krenghen, der Vlieghen etterighe zweren, ende der Paerdevlieghen stront is: Nyet anders en leven de nijdighe herten by de schande, schade, verdriet, ellende ende alle onghevalligheyden van heurluyder even Naasten, dat is by de ellende van hunluyden eyghen hant, voet, oogh, oor of ander lidt heurs lichaams, by welcx qualijckvaren syluydē oock selfs (sy wetent of wetent nyet) schade ende hinder lijden. Immers (om de waarheydt met een klaarder ghelijckenisse uyt te beelden) de Nijdighen zijn selfs inder Ghemeenten nyet anders, dan een zweringe aanden lichame. Want soo dese alle t'quade bloedt en vochte des lichaams in sich suyght: also suyght de Nijdighe alle mans leedt, verdriet ende ghequelle tot sijn voedtsele, ende is also (als oock de zweringe) zijn selfs pijn ende smerte, oorsake ende boeter. Is dat nyet wel een schandelijcke dolheyt? Is dat nyet ellendighe sotheyt? Vintmen ooock duysterder blintheyt? So blindt maackt de Nijdt den Mensche ter deugden, in sijn selfs oorbaar ende welvaren: maar in eens anders gebreck, laster en ongheluck heeft sy duysent ooghen. Daar na, als de Ghier na de krenghe, spoort, jaaght ende soeckt sy met wackeren vlijte nacht ende dagh, als na t'eenige voedtsel, onderhoudt ende nootdruft haars levens: In welcx vindinghe sy dan noch gheen ander lust en kan ghenyeten, dan een versachtinghe ende verkoelinghe of verminderinghe van haar verdrietigh gequelle. Ende op dat de zonde haar eyghen boete, ende sonderlinghe

dese haars dienaars moordadighste Beudel wesende, den menschē eens swaar, hatigh ende vyantlijck soude moghen vallen *(so Godt alleen der Zondaren onwegen met doornen bestroyt, op dat de verdoolde* [+] *Mensch sich ten laatsten eens bedarende, eenen wederkeer soude nemen moghen tot sijnen lieven Godt)* so en is de Nijdigheyt oock nyet minder scherpsichtich op der geluckige saken. Gemerckt nu t'radt der Fortuynen (so men't noemt) effen so veele rijst aan d'eene zijde, alst aan d'ander zijde daalt, soo sietmen oock (soo t'spreeckwoordt luydt) ghemeenlijck des eens ongheluck ende schade, den anderen tot gheluck ende bate gedijen: so datmer altijt so vele armen, verachten ende nederen vindt, die tot rijckdomme, grootachtbaarheyt en hoocheyt komen, als hooghe, eersame ende rijcke, die dalen. Soo merckt elck lichtelijck dat sy van d'een helfts onspoet nyet anders ghenyetende dan een kleyne versachtinghe van heurluyder bitter gequel, daar tegens van d'ander helfts voorspoet jammerlijck ja dootlijck geknaagt zijnde, ghestadelijck in een lastighe, ellendighe ende catijvighe dienstbaarheyt zijn. [+]Oze.2.5.

Men leest dat *Socrates* den Nijdigen wenschte oogen ende ooren te hebben tot allen plaatsen daar yemant eenigh goet gebeurde: op dat sy met allemans welvaren te meer ghequelt, ende also van hun gequelle te eer verlost soude moghen werden. Maar al en moghen de Nijdighen tot eener plaatse wesende met heure selfs ooren ende oogen elckerlijcx geluck nyet hooren ende sien: soo en ghebreken hun gheen Posten die over alle de werelt loopē; noch veel min venijnighe oorblaserije ende achterclappinghe (des Nijdts dochteren) die snellijck de Fame noch hondertwerven vergroot zijnde, verspreyden. Daaromme een vernuftigh vermaart Edelman hoorende by dē Coning Fredericum onder eenige Medecijns op de vrage wat het nutste was tot een scherp ghesichte, d'een dit d'ander dat goet daar toe te zijn seggen: heeft daar op sijn gheseyt, Ick en meyne nyet datmē yet bequamers mach vinden om een scherp ghesicht te gekrijgen, dan Nijdigheyt. Als nu de Medicijnen deur dit seggen so seere verwonderden, dat hy den ommestanderen ghenoegh tot een ghespot scheen te staan, sprack hy terstondt dese twee Ovidiaansche vaerskens.

Altijt sietmen meer vruchten op een anders velt,
End' elders der ghebuyr Koeyen grover ghestelt.

Wy seggen, *Tis altijt vetste in eens anders schotel.* Nu en mach't nyet missen of het zijne moet om de kleynheyt ende snoodtheydt den ghenen mishagen, in wiens oogen ander luyden goeden altijt meerder en beter zijn. Daar bevindt hy dubbelt verdriet, te weten dat hy soo weynigh, ende een ander so veele heeft. Is dit nyet om t'gantsche leven in treuren te doen knaghen?

Eyscht dan noch yemandt meer bewijsings vande lastighe swaarheydt deser Zonden, die mercke op de verfoeyelijcke schande van dien,

by welcx leelijckheyt gheen andere hoe lasterlijcken Schande oock te ghelijcken is. Want + also de liefde is der Christenen en Christi: so is Nijdigheyt der Antichristenē en des Duyvels levrye. Den lust der Christenen als heuren Hemelschen Vader navolghende, streckt tot elckerlijcx nut, heyl ende welvaart: maar deser Wederchristenen hooghste begheerte is 9als oock heur helsche vaders des Duyvels is) elcx schade, schande ende verderven. De Christen maackt vrolijcken alle dat hy heeft (oock hem selve) zijnen mede-Christen ghemeen: de Nijdighe misgont met treuren oock zijnen broeder dat hy heeft. Ende dē Christen ist een lust dat de droevighen deur vrundtlijcken troost zijns herten vrolijcheyt deelachtigh werden: daar teghens maackt dese Nijdighe van allemans blijschappe zijn droefheyt. Dat is d'eene draaght in zijn leven, herte ende daden, Godes: ende d'ander des Duyvels beelt. Welck van beyden is hier t'schandelijcste? Ist nyet des Nijders? Ja vryelijck het alderschandelijckste dat de Mensche, gheschapen tot een beelde Godes, hem selve so schendelijck selfs een beeldt des Duyvels maackt. +Ioan.13.35.

Is Nijdigheyt dan schandelijck, en maackt sy den Nijdighert te schande, so moet hy oock altijt treuren, als die altijt zijn hooghste begheerte derft, en gunt hy meest ontsiet, heeft, dat is schande. Want Nijdigheyts moeder is (so voorsz staat) Hoovaerdije, die nyemant benevens sick, swijghe boven haar, en mach gedoogen. Daaromme vindtmen oock alle Hoovaerdigen uyt haren aardt nijdigh, gemerckt de Nijdigheyt spruyt uyt de begheerten van anderē in voorspoet, eere, hoocheyt, macht, &c. te boven te gaan: welcke den rechten eygenschap ende aardt van Hovaerdije is. Hoe dan yemandt meer eere ende grootheyt begheert, hoe hy die min heeft, want datmen heeft begheertmē nyet. Hoe yemandt sulcx min heeft, hoe hy dies te snooder ende verachtelijcker is ende oock gheacht wert.

Dit is de verworpene kleynheyt daar Iob + af seyt, *Nijdigheyt doodt den kleynen.* Desgelijckx seyt oock *Cicero* looflijck, *Dat nyemandt die in sijn selfs vroomheyt ghetroost is, den goeden benijden mach.* Want Nijdigheyt is een verworpen, catijvigh, snoodt ende verachtelijck ding. Hier uyt comet dat nyemandt zijn Nijdigheyt en derft belijdē. Is yemant toornigh, droevigh, bloode, gulsigh, amoureus, ja oock gierigh, hy sal't noch bywijlen tot eenen vrundt bekennen, en deur't uytspreken zijns ghequels wat versachtinge ghenyeten: Maar wie heeft oyt yemandt hooren belijden dat hy nijdigh was? +Iob 5.2.

De Nijdighe dan moet met de Godtlijcke troost oock alle menschelijcke troost altijt derven: ende arbeydt met grooter bedrucktheyt om t'brandende vuyr, dat hy inden schoot draaght, immers wel voor t'volcx ooghen te verberghen. Dese knaghende ellende heurder herten gheeft het aansicht (als een spieghele des gemoets) ghenoeghsaam te kennen: Dat is ghemeynlijck bleyck, lootverwigh, mager, treurigh ende hol van ooghen, die luydende onder ter aerden gheslagen ooghschellen, ter zijden waarts loeren. O mochtē de Menschen de mismaacktheyt vander Nijders Zielen soo klaarlijck mede sien: wat gheldt het de Nijdt soude min dienaars hebben. Want sy is een bittere, schadelijcke, verwoede, felle, verdoemde, brandende, vervloeckte Duyvelinne, die t'verstandt betoovert, t'herte knaaght, ende de Ziele doodt.

Het is gewis dat so wie in eens anders verderven + verheught, en sal nyet onghestraft blijven: behalven dat noch, zijn dese ellendighe Duyvels Martelaren boven zijne andere dienaren, so vele te onsaligher, dat de Gulsighe, Ghierighe, Toornighe ende +Prov.17.

andere Duyvels dienaren nyet meer en dragen dan heurluyder selfs last, ende dat deur heur eyghen quaadt: Maar dese adderen (behalven den dootbarenden smerte van heurluyder venijnigh herte, twelck henluyden heur leven lang den alderswaarsten, eyghentlijcke last is, *want nijt, is eyghen spijt: etter int ghebeent altijdt)* beladen hen selve nyet min, ja meer, deur eens anders goedt, dan deur heur eyghen quaadt. Daarom hebben sy soo veel pijnighende Beudels als su prijsers hooren van anders deughden, eere, rijckdom of welvaren. Wel te recht heeft daaromme *Socrates,* willende des Nijts aart uytdrucken, de selve ghenaamt een zaghe des ghemoedts. Deselve plachtse oock een zweringe der Zielen te noemen: twelck nyet veele en scheelt met Salomon, die beschrijft *den Nijdt een etter int ghebeent* te wesen. Waarse [+] int vleesch, men soudet (soo men seyt) moghen uytsnijden: maar t'beste deel des Menschen inne nemende besit sy, t'merch, t'herte, ghedachten, moedt ende ziele: alle twelcke sy nyet anders dan de roest den ysere, de mot den cleede, ende de worm t'hout verteert, knaaght, verderft ende vernyelt: ende dat nyet met een Corte, maar een quelende, quijnende ende ghestadige bitterheyt totter doot toe. Is dat dan nyet een oorbaarlijck, eerlijck en lustigh loon voor den dienst deser zonden?

[+]Pro.14.30.

xxiij. Capittel.
Van Traagheyt.

Om nu oock te besien wat gheneucht, list ofte vreucht indē dienst des Traagheyts mach zijn, is eerst van noode te segghen wat ende hoedanigh die is: Dese werdt van verscheyden gheleerde Mannen verscheydelijck beschrevē, welcke verscheydenheyt doch maar inden woorden en bestaat, als inde sake selfs altsamen een zijnde. Eenige seggē de Traagheyt te wesen een onlust ten goeden wercken, of een verdrietigheyt des gemoedts daar deur yemandt een walghinge verkrijght van't bestaan of begonnen goedt. Andere noement een vreese voor den aanstaanden arbeydt. Sommighe beschrijvense een quelinghe des herten schroomende voor de looflijcke oeffeninghe der Deughdē. Oock vindtmer veele diese noemen een Droefheyt, den ghemoede so beswarende, dat het nyet looflijcx en lust te doene. Het zy dan een onlust, verdrietigheyt, vreese, quelinge ofte droefheyt, so en kanse voorwaar geensins lustigh, maar wel lastigh, swaar ende ellendigh wesen.

De Traagheyt is onachtsaam, droomigh, onghestadigh, onnut. Ist lustigh kennisse, verstant ende wetenschap te hebben? haar onachtsaamheyt versuymende alle goedt onderwijs, doet in zotheyt verouden. Ist leven boven al den Menschen lieflijck ende aanghenaam? haar slaperighe loeyheyt maackt van t'gantsche levē een doot. Ist genuechlijck zijn begheerten te verwerven? het af laten van't begonnē doet sulcx altijt dervē. Ende ist aangenaam inder Zielen of lichamelijcke goeden

ghewinne doē? Dese Ledigheyt en versuymt nyet alleen het nyen ghewin, maar verliest het gunt al gewonnen is. Wat is dit anders dan een ghestadigh derven van't gunt men meest begheert?

Alle Menschen begheren uyter naturen te wetē: d'onversochte Traagheyt doet zot blijven. Alle Menschen waen gaerne ghe-eert: d'onkonstighe Traagheyt brengt in verachtinghe. Ende alle Menschen soecken vrolijckheyt, blijdtschap ende vreuchde: de wanlustighe Traagheyt houdt in ghestadighe ancxte, verdriet en treuren. Dat d'onversochte Ioncheyt, vermoeyt zijnde in eenigen eerlijcken arbeydt, ende rust begherende, van desen alderplompste, botste, ende onschalckste Duyvelinne bywijlen bedrogen werden, en is noch nyet seer te vferwonderen, want den vermoeyden schijnt het sittē, leggen, sluymeren, snorcken, slapen, geeuwen en gapen, yet wat lustighs: maar dat Menschen tot hun Iaren (hoewele nyet tot Wijsheyt) ghecomen zijnde, en t'gebruyck van redelijck verstant in eenigen saken vercreghen hebbende, sich noch laten bekoren, bedriegen ende vangen, immers ghestadelijck vast houden, inden dienst van dese wanschapene, leelijcke, onlustighe, treurighe ende heyloose Duyvelinne is meer dan verwonderens waerdigh.

Het is onghetwijfelt verdrietigh, twistigh te zijn met vrunden, ende alder verdrietighste met het eyghen huysgesinde: wat verdrietigheyt moet het dan zijn met sich selfs oneens, twistigh ende strijdigh te wesen? Den vrunden, ghebuyren ende ghesinde machmen ontloopen: maar wie kan + hem selve ontloopen? *De Traghe wil ende wil nyet,* seyt Salomon. Waar mach meerder twist zijn dan de strijt van twee tegenwillen? Hy wil t'loon, de vrucht en den oorbaar wel: maar den arbeyt, het ploeghen ende besorginghe en wil hy nyet. De koude, hongher ende dorst porren ja dwingen hem kleedt, spijs en dranck te begeerē: maar de loeyheyt wil handen, ghedachten, noh redene te wercke stellen om t'begheerde te verwerven. De nootdruft verlangt na de behoeftē: de Traagheyt vreest voor de moeyte. De begeerlijcheyt verkleynt, de vreese vergroot den arbeyt. Ende also gedeylt zijnde swervē zijne verstroyde, twistighe ende onnutte gedachten van't een op't ander, sonder eenigh slot of voornemen, soo datter gheen wil, geen werck: noch oock gheen verkrijginghe van't begheerde uyt en volght. So is daar een gestadighe strijdt sonder victorie, een wil sonder werck, ende een begheerte sonder verkrijghen. So is daar oock die eenighe swarigheyt van alle t'menschelijcke leven, te weten derven datmen begheert, ende hebben datmen vreest. Want hy derft nootdruft ende heeft gebreck. Daarom seyt de Wijseman, *Alle + leeft in ghebreck.* Zijn dit geen stekelige, scherpe ende venijnige doornen en moortpriemen des herten daar mede de paden der + Zotten bestroyet zijn? Zijn dit de begheerten der Traghen nyet, die hem dooden overmits + hy met zijnen handen nyet doen en wil?

+Prov.13.4.

+Prov.21.5.

+Pro.15.29.

+Pro.11.25.

Leeft dan de Traghe in gebreck, zijn zijne paden vol doornen, dooden hem zijne begeerten (dat is quelt hem het dervē zijnre begeerten altijt) wat genuecht, lust of nut machmen in dese zonde doch verzieren? Voorwaar daar en mach geen lust zijn daar altijdt ghebreck, pijn ende ghequel is.

Voort staet te mercken dat Hope en Vreese als vuyr en water, elck-ander tegen zijn. De Hope, wat aangenaams en lieflijcx voor ooghen hebbende, is lustigh, ende streckt sicht tot verwervinge van dien: maar der Vreesen verbeeldinge is nyet dan een mishaghelijcke hatelijckheyt ende verdrietige vlucht van t'selve. Nu is de Traagheyt een vreese voor den Arbeyt, die sy swaar, hardt en verdrietigh acht: Soo

langhe dan in yemant Traagheyt is, soo langhe moet daar oock beduchten, ancxte ende vreese zijn. Waar dan oock de Vreese d'overhant heeft, moet ooc de lustige Hope ruymen, minderen ende kleyn, ja nyet worden. Siet also baart dese Traagheyt inden Tragen haar alder vervloecktste dochter Wanhope, dat is wan ende ydel van hope. Soo is daar benevens oock wanlust, wangheloove want rou ende het wan (dat komt van Wanen, twelck geen Weten is) ydelheyt van alle goet, deughde ende wesen, welcx ontberen ende derven is ydel begheeren ende sterven.

Dese zonde heeft haren oorsprong indē menschen eensdeels uyt weelde, zatheyt ende zotheyt, daar alle zonden uyt spruyten, maar sonderlinge uyt Vreese, so gheschreven staat, *Om* [+] *der kouden wille, en wil de Trage nyet ploegen.* Daar is de vreese des koutheyts oorsake van Traagheyt, maar van ghelijcken de Traagheyt oock van't ghebreck, want daar volght stracx, *So moet* (daar is noodt) *hy oock in den Somer bedelen.* Het waar noch een kleyn sake bedelen voor de eerloose Loeyaart, als hem dat snoode ampt voeden mochte, maar daar staat wat hatelijcx by, *ende nyets verkrijghen.* Hoe smaact u dat Loeyaart? Is dit nyet verkrijgen oock lustigh? Is het derven der nootdruftighe begheerten oock aanghenaam? het nyet arbeyden wildy wel, maar wildy dit nyet verkrijghen oock? Die nyet verkrijght blijft ydel, die ydel blijft, blijft onverzaadt, die onverzaadt blijft, blijft in gequel, pijne ende verdriet, hoe mach de Traghe dan eenighen lust immermeer genyetē? Voorwaar indien wanraadt (soo 'spreeckwoort wel seyt) sack ende [+] zaat verslijt, ende oock den ghenen die noch al onderwijlen wat wint tot armoeden brengt: wat salmen van de Traagheyt segghen, die sonder yet te winnen nyet anders en doet dan t'gewonnen te verloeyen, verslorden ende verteren? Men leest dat een Loeyaart op een tijdt van den Keyser Sigismundo, voor wien hy den Woeckeraars hooghelijck prees, overmits syluydē al slapende t'ghelt wonnen, ter antwoorde ghekreegh: maar ghy verslort het ghewonnen al wakende. Die Zot sach op het slapende ghewinne, t'welck nochtans uyt een sorghvuldigh waken spruytende is by den Woeckeraars: maar die vernuftighe Keyser toonde hem zijn ooren, seggende dat der Traghen waken nyet alleen onprofijtelijck, maar oock schadelijck is.

[+]Prov.40.4.

[+]Waanraat verslijt sack en zaadt.

Daar neven ist oock boven al schandelijck. Wat eer, lof en□ prijs de Burgheren behalen, die deur vroomheyt, kloecheyt of naerstigheyt het ghemeene Vaderlandt eenighen merckelijcken oorbaar gedaan, ende heur self nyet alleen, maar hunluyder Medeburghers ghearbeydt ende gheleeft hebben, vindtmen in allen Historien overvloedelijcken vermeldt, so dat het buyten allen twijfele by elckerlijck de loflijckste Burgher gheacht werdt ende oock is, die den meesten Luyden den meesten nut inne brengt. Men vindt oock Menschen die nyemant ten oorbaar en leven dan heur selfs huysghesin, ende daar deur oock nyet seer ghe-

acht, maar oock nyet veracht zijn, want hy noch buyten yemandts last of schade, de Steden ende Landen bevolcken en meeren. Maar de Traghen en doen nyet oorbaarlijcx voor heur Landt, Stadt of Huysghesinde, ja oock nyet voor heur selve, want sy t'gunt deur eens anders naerstigheyt gewonnen is (recht als de Wespen der Byen honigh) traghelijck verteren, ende zijn also heur selve, heur ghesinde, ende de gemeente tot een schadelijcke ende onnutte last. Zijn dese dan oock nyet met recht scheldens en lasterens waardigh? Dit porde die loflijcke Athener Hertoch Themistocles, als hy den loeyen Tyranne Hieron voor de gheheele versamelinghe van gants Grieckenlandt so leelijcken beschaamde. Welcke Tyran komende met een groot gherit van Paerden om den lust vande Olymyterspelen metten anderen Griecken te ghenyeten, werdt daar uyt ghekeert ende gehouden van Themistocle: die ghevraaght waaromme hy meer sodanighen Prince dan ander slechte Luyden verboot de spelen te aanschouwen, seyde: en is nyet recht dat de ghene die gheen gheselle en is gheweest inde periculen ende arbeyden vanden ghemeenen Griecken, hunluyder gheselle inde vrolijcheyt ende lust soude wesen. Dat was waarlijck een redelijcke antwoorde van die vernuftighe Heyden, gantschelijck overeen komende met des Apostels der Heydenen vermaarde + sententie, *Die nyet en arbeyt, en sal oock nyet eten:* ende oock mette ghelijckenisse ons Heeren + vanden traghen knecht, die uyt vreesen (traagheyts oorsake) zijn begraven onprofijtelijck pont weder leverende quijt bleef, ende d'ander Naerstigen met nyeuwe ghiften sach beloonen, eeren ende verlustighen hem tot een eeuwighe beschaamtheyt, verdriet ende ghequelle: die't dan noch te bitterder valt, overmits t'aanschouwē vander anderē eere, weelde ende lust. Want eens anders vreucht eygen droefheyt vermeerdert.

+2.Thes.3.10.

+Mat.25.18.

Maar of yemant so gheheel onedel mochte bevonden werdē, dat hy dese lachterlijcke beschaamtheyt nyet en achte: die sal immers ten minsten so onvernuftigh nyet wesen, hy en saghe gaerne zijnen vyandt in zijnen ghewonde ende hem onderworpen. Het rechte tegendeel bevint sich in de Traagheyt. Want dese roeckeloos alle dinghen ende oock haren dienaar selfs versuymēde, maackt des menschē vyanden (die zijn selfs huysgenooten zijn) so machtigh over hem, datmen die met en ghemeen spreeckwoordt noemt te wesen eens Duyvels oorkussen, als daar de Duyvel sonder eenigen vreese van weder uyt gedreven te werden veylighlijck op mach slapen. De Coning Lysander op een tijdt als zijne Lacedoniers versaaghdelijck bestormden de muyren van der Stadt Corinthen, siende een hase springen uyt de grachte, seyde, Vreest ghy die vyandē, deur welcker loeyheyt ooc de Hasen in heure grachten slapen? Als dan onse vyanden heuren Vader, Hooft ende Coning onser so heel gheweldigh sien, dat hy binnen in ons herte vreedsamigh mach slapen, wat zonden sullen ons onbestoockt laten ende na heuren wensche onser nyet machtigh werden?

Siet nu of Ledigheyt nyet veel quaadts en + baart, ende of sy niet en is de Baarmoeder, Voedtster ende gheweldighe opwassinge van alle quaden in ons. By de traghe Slapers heeft dese vyandt volle ruymte om die vruchten: de, namentlijck, alle quade begheerlijckheyden tot verderfnisse van Lijf en Ziele in onse herten te zayen, ende met verdruckinghe vande redelijcke nature, alle goedt inval, ende gratie Godes Godlijck in ons gezayt, na zijnen lust te doen opwassen, omme ons ten laatsten eens wanhope, door, helle ende eeuwighe verdoemenisse daar af te doē mayen. Want recht als een die zottelijckē den eersten beker wijns boven sijn nature te drincken nyet en wil weygheren, den tweeden noch minder, ende den derden, vierden, &c.

+Eccl.33.1.

noch al veele minder dan d'eerste kan weygeren: overmits met het inne gaan vanden wijn t'gebruyck van redene en□ bescheydenheyt uyt gaat, so lancx so meerder: also en kan de Trage inden eersten tragelijck het zayen van des vyants zaadt in hem ghedooght hebbende, het opwassen van dien oock veele minder wederstaan, ende met uytroyern wyeden of vertreden, de vruchten van dien behinderen dan voor int zayen, want onder ander quadē het zaadt van Traagheyt oock menighvuldelijck daar ghezayt zijnde, inde opwassinghe, hulpe ende meerderinge tot de eerste Traagheyt ghebracht heeft. Daaromme moetmen in alle zonden de beginselen eerst tegen staan ende behinderen. Een kleyne voncke, die licht ghebluscht ware met een mondt speecksels, kanmen dickwils boven de huysen gheklommen zijnde, met een gheheele Riviere nyet uytblusschen. Alst Lijfkē kleyn is machmens buygen, maar eenen dicken boom nyet.

Is nu yemant redelijck van verstande, die sal licht mercken (al en zijn hier alle de qwuaden deser zonden nyet beschreven) wat venijniger, bitterder ende dootlijcker smaack desen schandelijcken Appel van Traagheyt heeft. Want sy is een Roofster van alle dinghen die de menschen meest begeren. Voor eere geeft sy schande, voor ghemack en□ weelde, onghemack ende armoede, ende voor lust, onlust, ende een verdriet des lefens. Waar yemandt gaerne sterck en□ vroom: deur t'slapen en verloor d'aldersterckste met zijn hayr zijn sterckheyt. Is yemandt gaerne vrolijck: deur ledigh t'huys blijvē als hy int heyr behoorde te zijn, quam David tot overspel, tot manslacht ende tot bitter treuren. Bemint yemandt dit tijtlijcke leven: deur de slaperige Traagheyt quamen Sisare ende [+] Isboseth Sauls sone by dage slapende, inden [+] doodt. Ende begheert yemandt het eeuwighe leven: d'onachtsame loeyheyt ende zotte vreese brachten den dwase Maachden en□ den pondtbegraver inden eeuwighen doodt.

[+]Iudi.4.21.
[+]2.Sam.4.

Dit zijn de vruchten van Traagheyt, die met sulcken onlustighen, verdrietighen ende lastighen moeyelijckheyt des levens bearbeyt ende vergadert werden: Hoe kan nu yemandt den dienst deser zonde lustigh ende licht noemen, wanen of gelooven? Die dan nyet gaerne en heeft dat de wijse, lijdende voorby zijnen acker ende wijnbergh, sie de muyren zijnder vroomheyt als schermen tegen alle wilde dieren ende boosheyden neder ghevallen te zijn, ende t'landt of achter zijns herten vol netelen, dat is vol laeuheyt, teederheyt, droomigheyt, versuymelheyt, verghetelheyt, slordigheyt, onghestadigheyt onachtsaamheyt, roeckeloosheyt ende zotheyt: oock mede vol distelen, namentlijck vol knaghende ghewormte, vol bittere droefheyt, vol verdriet des levens, ende vol vertwijfelde wanhope te wesen: dese (segge ick noch) die sulcx nyet gaerne en heeft, hem dies schaamt, schroomt, vreest ende ontsiet, neme ter herten des Wijsemans woordē, daar hy seyt: *Hoe langhe legstu Loeyaart? wanneer* [+]

[+]Prov.6.9.

wilstu op staan van dijnen slape; Ia slaapt ende sluymert noch een weynigh metten handen in dijnē boesem, so sal dy armoede als een wandelaar, ende kommer als een ghewapent Man verrasschen. Die voor dit ongheluck beducht is hoore, geloove ende volge t'vermaan des Apostels + Pauli: dat het nu tijt is (sonder vertreck) vanden slaap op te staan. Hy bedencke, bedare ende versinne sich doch eens ten laatsten. Tis lang ghenoegh, al vele te lang gesluymert, geslapen ende ghedroomt. Hy wrijve den onnatuyrlijcken vaack uyt zijne ooghen ende neme + ter herten, indien de gene (so de Propheet seyt) vervloeckt is die des Heeren werck tragelijck doet, maar dat nochtans doet, wat vloecke en vermaledijdinghe daar komen sal op hem die des gants ledigh staat en nyets nyet en doet: + op dat hy metten laeuwen nyet int oordeele en werde ghespogen uyt den mondt des Heeren: twelck boven allen ghepeynsen grouwelijck is: want het uytghespoghen speecksele nemmermeer weder inden monde genomen en werdt.

+Rom.13.11.

+Iere.48.10.

+Apoc.3.16.

xxiiij. Capittel.
Van verscheyden Zonden int ghemeyne.

Ghesproken hebbende vande Hooftzonden, heeft my goet ghedocht ten laatsten hier oock wat te segghen vande ghemeene ende dagelijcksche (so men die noemt) Zonden: op dat de Leser, of hy deselve nyet soo schadelijck als d'ander achtede, mercken soude moghen hoe menighvuldigh die in getale zijn, ende hoe dicwils ghepleeght werden: om daar deur oock te verstaan dat sy heuren dienaren met gheen minder swarigheyt, last, ellende, jammer ende verdriet, dan de voorseyde Hooftzonden en beladen. Onwijs werdē alle Menschen geboren ende dat en is ons gheen zonde (gemerct sulcx buyten onsen wille, toedoen ende schulde is. Maar dat de Mensche met een redelijck vernuft verlicht zijnde in Zotheyt blijft, is des Menschen schulde, misdaat ende zonde. Want hy heeft deur t'licht ende ghesicht zijnder Zielen de mogelijckheyt ontfangen, om deur oeffeninghe met achtneminghe der dinghen verstandigh te werden. Hierom seyt God deur de + Propheet: *De kinderen van hondert jaren sullen sterven, ende de Zondaars van hondert jaren sullen vervloeckt sijn.* Wt dese selve oorsake + roept by Salomon de Wijsheyt tot sulckdanighe, *Hoe lange sult ghy Iongers kintsheyt, ende ghy Zotten dingen die u schadelijck sijn beminnen?* Dat is voorwaar oock den rechten aart van een Zot, als yemandt hem selve schade doet. De Menschen die tot gebruyck van redene gekomen zijn, sietmen in coopmanschappe ende ander wereltlijcke saken verkiesen ende benaerstigen t'gunt sy hunluydē verstaan best te wesen. Immers merckt yemant een ander bat geoffent te zijn ende beter verstant te hebben in de sake die hy voor heeft, hy sal den selven raadt vraghen, ende dien raadt boven zijn voornemen betrouwen ende volghen. Maar wie is so wijs int soeckē na t'opperste goedt, daar nochtans het uyterste eynde van ons alder begeertē toe strecket, dat hy zijn selfs verstant mistrouwen, en eenen Verstandigen raat vragen ende die volgen kan? Hier blijckt ons alder zotheyt, dat wy de snoodtste dingen boven de beste verkiesen ende in ydelheyt, maar nyet inde Godsaligheyt raadt soecken en volgen. Daar betrout elck op zijn eygen kop, en dit is zotheyt, so Salomon seyt, *Die in sijn eygen + herte betrout is een Zot,* ende *een Zot acht hem selve wijser dan seven Mannen die goede + zeden leeren.* Dit is dē

+Esa.65.20.

+Prov.1.20.

+Pro.21.26.

+Pro.26.16.

afkeer (den afkeer van + Godsalighen raadt) die desen kleynen (int verstant) doodet: In welcken afkeer sy deur henluyder voorspoet bedorven werden, want hoe sy spoedelijcker afwijcken, hoe sy ferder van Gode, dat is van't leven, licht, goetheyt ende saligheyt vervreemden, en dieper inden doot, duysternisse, boosheyt en verdoemenisse versincken. Siet, also is Zotheyt t'hooft, beginne ende wortel alder zonden, deur welcke de mensche zijnē Schepper verlaat. Wy verlatē Gode, ende God ons; die zijn maacksel zijn dat hy nyet en mach haten; gheensins. Daarom seyt de Propheet, *uwe zonden hebben u van Gode + ghescheyden. Want uwe handen sijn met bloede bevleckt ende uwe tong dichtet dat onrecht is. Daar en is nyemant die de gherechtigheyt aanroept, men betrout op ydelheyt, men spreeckt nyet goets, ende met ongheluck sijn sy swanger ende baren moeyte,* Siet daar is moeyte de vrucht van zotheyt. Maar wat mach hy doch goets hebben die d'eenige Fonteyne alder goeden derft? Die de Sonne ontberen mogen sich noch met Mane, Sterren, Vuyr, Lampen, Fackelen, Toortsen ende Kaerssen behelpen: die broodt derft, mach by visch, vleesch, vruchten, wortelen ende kruyden t'lijf voeden ende t'leven behoudē, maar wat goet leven of luste mogen sy hebben, die van Gode (buyten wien gheen goedt leven noch lust en mach zijn) ghescheyden zijn? Heure gedachten ende wercken zijn moeyte, ende heuren wegh is enckel verderven ende schade. Want sy wanderen int duyster, den wegh des vreden en kennē sy nyet (seyt de Propheet daar) ende wanderen daarom op eenen verkeerden wegh, daar dē Wandelaar nemmermeer vrede op en mach hebbē. Vraaghdy waaromme? sy wachten op t'licht, ende siet so werdt het duyster. Sy tasten als de oogeloose blinden na de wandt, stooten sich inden middaghe, ende zijn als de dooden inden donckere, en (seyt de Propheet noch daar na) sy ghevoelen heure zonde. Dat is, dan gevoelen sy *hoe quaadt ende bitter dat het is den Heere + sijnen Godt verlaten te hebben.* En dat hunluyder gheesselinge ende straffinge den schuldt heurder boosheyts ende ongehoorsaamheyts is. Dese ende duysent andere diergelijcke ghetuyghenissen vander Zotten ellendighen ende jammerlijcken state vindtmen inder Schrifturen, die alle so naacktelijck mette natuyrlijcke Redene ende met dagelijcksche Ondervindinghe overeen stemmen, dattet verloren moeyte waar sulcx met veele woorden te willen uytlegghen, sonderlinge overmits elck in zijn eygen boesem siende, aan zijn eyghen ghebreken metter daadt de moeyelijckheyt sijnder zonden dienst lichtelijck bevinden kan: wildy dan (O onvernuftighe Mensche) noch nyet eens met uwe schade wijs worden, ende verstaan hoe deerlijck de Duyvel zijn zotte dienaren verleydt, bedrieght ende deur een pijnlijcke martelije inden eeuwighen doot brengt?

+Prov.1.32.

+Esa.56.

+Hiere.2.19.

Men mercke op elcke zonde bysonder die uyt dese Zotheyt geboren wert. Daar salmen den [a] Loghenaar eerloos, den [b] Bedriegher in zijn net ghevangen, den [c] Achterclapper van sijne ghebuyren gehaat, ende de [d] Gierige sijn selfs benijder vinden. Die leckerlijck eten, vergaan [a] opten wegen, [a] die hun cierlijck kleeden omhelsen vuyligheyt, ende die [c] heymelijckheyt

[a]Eccles.10.28.
[b]Pro.11.6.
[c]Eccl.21.31.
[d]Eccl.14.3.5.
[a]Thren.4.
[a]Thren.4.
[c]Eccl.27.10.

melden, verliesen trouwe, gheloove ende vrunden: de vruchten van [d] ongehoorsaamheyt is honger: van [e] spotternije, grouwel: van [f] verkeertheyt, treuren: ende van [g] arghelist, bitterheyt. De [h] soetheydt vanden wijn, bijt int eynde als een slange: de stoutheyt vanden [i] vermetele bedrieght zijnen dienaar: en d'eersuchticheyt vanden [k] hoovaerdighe brengt hem in versmaatheyt, maackt twist, ende bereyt de wapenen. De [l] nijdt is etter int ghebeente, de [m] gramschap verweckt kijf, de [n] zatheyt berooft den slape, ende de mont vanden [o] Loghenaar werdt ghestopt met keselsteenen.

[d] Esa.65.12.
[e] Pro.24.9.
[f] Eccles.36.
[g] Hierem.4.
[h] Pro.23.31.
[i] Hiere.49.
[k] Pro.1. en 22.
[l] Pro.14.30.
[m] Pro.15.18.
[n] Eccl.5.21.
[o] Pro.20.17.

[+] Somma *alle ongerechtigheyt is als een tweesnijdende swaert, als het wonder, dat nyemant en mach ghenesen.* Onmogelijck ist dat den mensche [+] *die ghestadigh inden quaden is, wel soude zijn.* Hy schijne so weeldigh, so vrolijck ende so saligh van buytē als hy wil. Verschrickinge [+], ancxt, vreese, ende grouwelijcke knaginge is inden wreeden, verstoorden ende wroegenden [+] conscientie der sondarē. Nu en vindtmen geene plaghe ende straffinghe, die te ghelijcken is met de plaghe des herten. Merckt, verstaat ende nemet dan eens ter herten O alle Menschen, wat valscher Heere ghy dient, wat moeyelijcken dienst ghy pleeght, en wat helscher loon ghy ontfangt, noch hier op aerden daar ghy een voorsmaack hebbet van d'eeuwighe verdoemenisse. Verstaat dit doch eens ten laatsten dewijle den tijt der genaden ende verlossingen noch voorhanden is. Besint, bedaart ende bedenckt u doen ende laten, rust ende lust soeckt ghy, moeyten ende ghequel vercrijghdy, want *wat de Godtloosen begherene [+] daar en werdt nyet af.* Men mach immers nyet ellendighers bedencken dan eeuwigh te ontberen t'gunt datmen boven al begheert. Keert daaromme weder, let op u leven ende volght raadt, op dat ghy, alst te laat is, metten Godtloosen nyet en segghet, *Wy zijn vermoeyt inden wegh des boosheyts ende verdoemenissen, ende hebben sware wegen ghewandert.* [+]

[+] Psal.11.10.
[+] Sapi.5.8.

Eynde.